

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra pedagogiky a psychologie

Učitelství pro mateřské školy

PROBLEMATIKA DĚTÍ Z NEÚPLNÝCH RODIN

PROBLEMS OF CHILDREN FROM BROKEN FAMILIES

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

PhDr. Miloslava Dvořáková, CSc.

Autor práce:

Pavλίna Rašková

České Budějovice 2011

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b Zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě - v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 1. června 2011

.....

Pavλίna Rašková

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji PhDr. Miloslavě Dvořákové, CSc. za její ochotu a trpělivost, připomínky a cené rady, které mi poskytla v průběhu zpracování mé bakalářské práce.

Dále chci poděkovat rodičům dětí, díky kterým jsem měla možnost provést kazuistiky, za jejich ochotu, a také paním učitelkám v MŠ Zeyerova v Českých Budějovicích a MŠ Šumavská ve Strakonících, bez kterých by tato práce nebyla úplná.

Také bych ráda poděkovala své mamince, která mě podpořila a díky svému pedagogickému vzdělání mi poskytla cenné rady a především svojí sestře, díky které jsem si uvědomila, jak moc by mě práce s dětmi naplňovala.

ANOTACE

Klíčová slova: *rodina – úplná, disfunkční, neúplná, předškolní věk, diagnostika, kazuistika, labilní chování, citová a psychická deprivace.*

Má bakalářská práce se zabývá pozorováním dětí z neúplných rodin v předškolním věku, studiem jejich chování v rámci jejich problematiky.

V teoretické části definuji rodinu jako sociální skupinu, její rozdělení, funkci a neopomímím náhled do historie, který se značně liší od současnosti. Rodina úplná ukazuje dítěti mužský a ženský vzor chování, poskytuje citové zázemí, je zdrojem jistoty a bezpečí. Rodina úplná, ale disfunkční tyto hodnoty do jisté míry postrádá. Dále vysvětluji rodinu neúplnou, její vznik a typy, ve které je jeden vzor. Druhý je buď nahrazován, a tudíž nedostatečně plní svou roli, a nebo úplně chybí. Proto často dochází k citové deprivaci, která vede k labilnímu chování.

V praktické části aplikuji výzkumnou metodu pozorování na vzorek dětí předškolního věku, kterých se daná problematika osobně dotýká.

Závěrem výzkumu potvrdím či popřu, na základě podrobných kazuistik, jestli se u daného vzorku dětí vyskytuje problematické chování a psychické deprivace či ne.

ANOTTATION

Key words: *family – complete, dysfunctional, single parent, preschool age, diagnostics, casuistry, unstable behavior, emotional and psychological deprivation.*

My bachelor thesis deals with the observation of children from single-parent families in the preschool age, studying their behavior in the context of their problems.

In the theoretical part, defines a family as a social group, its distribution, function and Discussed is also the view of history, which differs considerably from the present. Family child shows a complete male and female role behavior provides diverse background is a source of security and safety. Complete family, but these values are dysfunctional to some extent, lacking. Further explaining parent family, its origin and types, in which one pattern. The second is either replaced, and thus insufficiently fulfilling its role, or completely missing. Therefore, there is often emotional deprivation, which leads to unstable behavior.

The practical part and apply an experimental method for observing a sample of preschool children affected by these issues individually.

Finally, research confirm or deny it, based on detailed case studies, if the sample of children with behavior problems occur and emotional deprivation or not.

OBSAH

OBSAH	1
1. ÚVOD	3
A) TEORETICKÁ ČÁST	5
2. RODINA ÚPLNÁ	5
2.1 Rodina a její historie	5
2.2 Rodina jako sociální skupina	8
2.3 Význam rodiny pro děti předškolního věku	12
2.4 Rodina a její základní funkce, dělení	14
3. RODINA ÚPLNÁ – DISFUNKČNÍ	17
3.1 Vznik a typy disfunkčních rodin	17
3.2 Rodina a psychická deprivace	19
3.3 Rodina a zanedbávání	21
3.4 Rodina a týrání	23
3.4.1 Psychické týrání	26
3.4.2 Fyzické týrání	27
4. RODINA NEÚPLNÁ	29
4.1 Vznik a typy rodiny neúplné	29
4.1.1 Rodina svobodné matky	31
4.1.2 Rodina a smrt	33
4.1.3 Rodina a rozvod	34
4.2 Reakce dětí na rozvod	35
4.3 Psychologické důsledky rozvodu	40
4.4 Výchovné prostředí	41
B) PRAKTICKÁ ČÁST	47
5. PROBLEMATIKA DĚTÍ Z NEÚPLNÝCH RODIN	47
5.1 Stanovené cíle a předpoklady bakalářské práce	47
5.2 Popis průběhu výzkumu a použité metody	47
5.3 Kasuistiky dětí	47
5.4 Závěr výzkumného pozorování a vlastní návrhy řešení	81

6. ZÁVĚR.....	83
7. SEZNAM POUŽITÉ A CITOVANÉ LITERATURY	84
7.1 Monografie	84
7.2 Internetové zdroje	87
8. SEZNAM PŘÍLOH	88

1. ÚVOD

Předškolní věk patří k nejdůležitějším obdobím v životě jedince. Toto období trvá od 3 do 6-7 let věku, konec záleží na fyzické a sociální vyspělosti. Děti se učí nápodobou, začínají si utvářet představu o světě, která je ovlivňována všakerým okolním děním. Svou nespoutanou fantazii, představivost a intuici řídí podle svých potřeb a poznatků. Kolem čtvrtého roku dokáže předvídat emocionální reakci jiných na danou situaci. Chápe chování navenek jako totožné s vnitřním stavem, do 6. roku nerozpozná skryté projevy. Chování a myšlení dětí ovlivňuje jejich ego. Potřebují tvořit, aby se ujistili ve svých dovednostech. V každém dítěti žije potřeba o svých dovednostech se neustále ujišťovat. Pochvala je důležitým hnacím motorem k další chuti něco dělat. Zmizí pocit já musím a nahradí se pocitem touhy – já chci. Dívání se často do zrcadla a na sebe, představuje pro dítě pocit jistoty. Pro toto období je ideální doba se naučit společenská pravidla a spolupracovat hlavně mezi vrstevníky. Prostřednictvím hry se děti učí prosociálnímu chování a zdravému sebeprosazení, kde se také dají poznat vývojové změny. Zásadnější proměnu dítě chápe jako ztrátu původní totožnosti. Proto je důležité nepromeškat neopakovatelné předškolní období, které je tak tvárné na formování osobnosti a přijímání poznatků.

Na svých praxích v mateřských školách jsem se mimo jiné vždy zajímala o to, jak se které dítě cítí a co právě prožívá, proč zlobí a co je toho příčinou. Ne vždy to bylo tak jednoznačné. Příčinou byla nejen hyperaktivita, příliš nezajímavá daná hra, úkol či stres. Pokud mají děti nevyřešený problém, nedokáží se přes něj přenést a dělat něco jiného. Ráda pracuji s dětmi a pozoruji různorodé chování, a proto mimo jiné nebylo možné přehlédnout stoupající počet dětí v mateřské škole, narozených v neúplných rodinách a až příliš velký počet svobodných matek, jak potvrzuje i Český statistický úřad.

Již na praxi na střední škole jsem jako budoucí sociální pracovnice měla možnost navštívit rodiny úplné i neúplné, a to zejména disfunkční u sociálně slabých rodin a důsledky na děti byly až alrmující. Sama jsem hořce okusila rozvod rodičů a z vlastní zkušenosti vím, jak těžko jsem vypjaté situace zvládala, a jak silné trauma to na mě zanechalo. A to je i důvodem volby tématu mé bakalářské práce: „Problematika dětí z neúplných rodin.“

Tímto tématem se zabývá psychologie a pedagogická diagnostika, která jako vědní obor objektivně zjišťuje, posuzuje a hodnotí vnější a vnitřní podmínky i průběh výsledků

výchovně vzdělávacího procesu. Diagnóza je tedy hodnotícím zjištěním aktuálního stavu úrovně žáka. Smyslem celého procesu diagnostikování je určit výchovně vzdělávací strategie, navrhnout pedagogická opatření – stanovit prognózu.

Má práce se skládá z teoretické a praktické části.

Teoretická část je tvořena třemi kapitolami. V kapitole první definuji pojem rodina úplná, osvětluji názory a formulace odborných autorů z oborů sociologie, psychologie, pedagogiky i lékařství z různých pohledů. Objasňuji nejen rodinu současnou, ale i její historii a její význam pro děti předškolního věku. V kapitole druhé vysvětluji vznik a typy disfunkční rodiny, důvody patričné důležitosti nepodceňování vyplývajících rizik, zejména pro děti, které si neumějí vysvětlit, proč se tak rodiče k sobě chovají. A součástí je i velmi vážné psychické týrání a týrání jako takové, které se velmi často objevuje v době rozvodové a pororozvodové. V následující třetí kapitole pojednávám o vzniku tří typů rodiny neúplné. Do jaké míry je rozvod příčinou neúplné rodiny a jak se toto odráží ve výchovném rodinném prostředí. A jakých chyb se rodiče při výchově nejčastěji dopouštějí? Proč se děti nemohou rozhodnout pro jednoho rodiče, protože mají rády oba. Proč se matky v současné době tak často rozhodují pro život bez otce nebo se brzy rozvádějí?

V praktické části provádím přímé pozorování pěti předškolních dětí z neúplných rodin a uvádím kazuistickou studii. Své dlouhodobě zaznamenávané poznatky ze zázaomového deníku porovnám s odbornou literaturou.

A) TEORETICKÁ ČÁST

2. RODINA ÚPLNÁ

2.1 Rodina a její historie

Pro starověk a středověk byla rodina velkou domácností čili společenstvím lidí, kteří bydlili a hospodařili pod jednou střechou, ve všem se museli podřizovat autoritativní hlavě rodiny. Antická a židovská kultura zahrnovala do rodiny nejen pokrevní příbuzné, ale všechny obyvatele domu. Z počátku otroky, služebnictvo, tovaryše, čeledíny, učně, děvečky. Ve vládnoucích třídách se slovo rodina rovnalo širokému příbuzenstvu, velké skupině lidí, která udržovala krví jednotu moci a majetku. Už v raném středověku církev a tradice ovlivňovali rodinu a vztahy mezi jejími členy. Rodina (familia) se chápala jako společenství utvořené manželskými pokrevními svazky. V dalším vývoji byly do pojmu širší rodina začleňovány i osoby žijící ve společném domě, tj. čeleď a služebnictvo. Přestože církev reagovala na výzvy některých myslitelů, nikdy jejich názory nepřijala zcela za své. Např. v období husitství se setkáváme s dvojím náhledem na svazky manželské a rodinné, a to jak rigidním, tak uvolněným.

Základním předpokladem vzniku rodiny bylo uzavření manželství. Tehdejší společnost se rozdělovala na vyšší a nižší vrstvy. Církevní sňatek byl běžně uzavírán ve vrstvách vyšších. V nižších vrstvách, především na venkově si lidé dávali před svědky pouze vzájemný slib, který byl též právně závazný. Církev pokládala za hlavní cíl manželství plození dětí a výchovu v duchu křesťanských ideálů. Myslitelé se snažili nenahlížet na manželství jako na neměnné dogma, nýbrž jako na svazek dobrovolný. Už zde vznikala rozpor mezi realitou a ideály křesťanství. Za mylný je pokládán i názor, že děti do 14 let věku byly chápány jako malí dospělí. Tehdejší myslitelé si uvědomovali specifiku dětství. Z období raného středověku nemáme žádné písemné prameny, které by osvětlovaly způsob života lidí, pouze útržkovité záznamy z literárních památek. Na základě toho je možno si rámcově vytvořit představu o tehdejší rodině. Existovala velkorodina s přesně stanovenou hierarchií. Všichni členové ji museli povinně dodržovat. Veškerá organizace činností a práce i řešení přestupků bylo podřizováno autoritě otce (stařešiny). V rodinném životě převládala tradice a stereotyp. Od rána do večera byl čas věnován fyzické práci. Zpestření života představovaly jen návštěvy kostela, trhu či oslavy svátků. (Vondruška, V., 2009)

Ve středověku tvořila rodina základní článek společnosti, byla jádrem velké domácnosti a plnila podobné funkce jako dnes. V daňových soupisech nacházíme nejčastěji použité slovní termíny: „ohniště či krb“. V rodinách bylo rozhodující hledisko ekonomické, např. nedělit majetek, větší počet dětí nahrazoval námezni pracovní sílu. Velikost domácnosti závisela úměrně na lokalitě (městu vesnici sociální skladbě lokality) a majetku. Na venkově byly největší rodiny rolníků, kteří vlastnili dostatečné množství půdy. Existovaly početné úplné i neúplné domácnosti. (Horská a kol., 1990)

Koncem 17. stol. existovala určitá představa o rodině. V období osvícenství zaznamenal Chavalier de Jacourt ve velké francouzské encyklopedii, že rodina je společnost jež tvoří základní vybavení a přirozený stav člověka. Na rodinu nahlíží analogicky (obdobně), jako na přirozené uspořádání živočichů v přírodě. Rodina jako taková se stává součástí dalšího vyššího společenství národa a tvoří základ přežití člověka. Koncept tradiční velké rodiny pochází podle Le Playe a zaniká v průmyslové revoluci, poté obraz rodiny zobecněl. Přichází ještě s konceptem nestálé rodiny. Ta se skládá z nemanželského páru a jeho neprovdaných dětí. Nestálou rodinu považoval za negativní rys průmyslové společnosti. Kontrastně k tomu užíval a popisoval pro evropskou rodinu pojem rozvětvená rodina. Tu považoval za charakterizační rys před industriální minulostí. Tím měl na mysli rodinu pevně zakořeněnou v rodinném domě, který byl generačně dědičný. Vyšší pohyblivost rodiny je i důvodem jejího rozpadu. (Možný, I., 1990)

Církevní sňatky se uzavíraly na základě domluvy, ale neumožňovaly rozvod. Rozvod byl z hlediska společenské konvence zcela nepřijatelný. Proto neúplná rodina mohla vzniknout jen přirozenou cestou tj. smrtí jednoho z rodičů či ztracením.

Už v době Rakouska-Uherska byla považována římskokatolická církev za státní náboženství. Roku 1793 vydáním manželského patentu Josefa II. byly uznány za legitimní vedle církve římskokatolické i církve jiné a mohly se uzavírat sňatky smíšené. Následně nato rodinné právo upravovalo možnost rozvodu. Např. židovské manželství bylo možné rozvést z důvodů rozhodnutí muže pro nevěru ženy nebo po vzájemné domluvě. Tento způsob evangelické náboženství nepřipouštělo. Zde byl rozvod povolen jen z důvodu, že existoval mezi manželi soustavný odpor. Katolické náboženství rozvod neumožňovalo vůbec. (Možný, I., 2006)

Předmoderní formy rodiny zkoumal L. Stone, který vymezil ve vývoji rodiny tři stěžejní fáze v období od 16. do 19. stol.

První fáze: „Nekleární rodina,“ která zahrnovala rodiče a děti, udržovala časté a intenzivní kontakty s celou komunitou. Citová blízkost rodinných členů se omezovala na širší příbuzné a sousedy. Plnila hlavně funkci ekonomickou a pro člena byla zárukou přežití. Sňatky byly uzavírány především z majetkových důvodů. Častěji než termín rodina byl užíván domácnost nebo celý dům. Domácnost byla definována lokálně, ne na základě pokrevního příbuzenského svazku, začleňovalo se do ní i služebnictvo.

Druhá vývojová fáze se nazývá: „Přechodná forma“ ta existovala spíše jen ve vyšších vrstvách a to na přelomu 17. a 18. stol. Zde se nukleární rodina vymezovala oproti celé společnosti, přičemž hlavní důraz začal být kladen na mateřskou lásku a na přirozenou rozumem podloženou autoritu otce.

Třetí vývojová fáze se začíná objevovat až v průběhu 19. stol. V mnoha aspektech dodnes přetrvává. Je těsně spjata s citovým individualizmem, svobodnou volbou partnera, na základě lásky, pevnými citovými vazbami, uzavřeností vůči okolí a důrazem na své soukromí.

Za zmínku stojí teorie dvojího historického modelu rodiny, s níž přichází Hajnal. Rozlišuje dva základní modely: „severozápadní a jihovýchodní.“ Uvedené modely se ustálily přibližně na počátku 16. stol. Dělicí hranici mezi nimi, tzv. Hajnalovu linii, teritoriálně vymezil na pomezí dnešní Moravy a Slovenska. Nově byl model regionálně zjemněn a ukazuje se, že nebyly všechny znaky striktně dodržovány. Modely se liší určitými charakterizačními znaky. Počtem členů, mírou pokrevního příbuzenství v rodině, vstupním věkem při uzavírání manželství a dědictvím. Severozápadní model, který zahrnoval větší část Moravy a Čech se vyznačoval těmito znaky: malým počtem členů rodiny v průměru 4-5 osob, nižší mírou pokrevního příbuzenství, relativně vysokým věkem vstupu do manželství 25 až 26 let. Určité procento mužů a žen žilo osamoceně, protože nemělo půdu pro zajištění obživy.

V dědické linii prvorozený syn zdědil majetek, musel vyplatit matku a sourozence, kteří museli odejít z domu. Stanovila se odhadní cena majetku, nový vlastník zaplatil jednorázově, neboť častěji vyplácel závdavky tj. na Sv. Havla a Sv. Jiří vejrunkly. Model jihovýchodní se vyznačoval mnohočlennou rodinou, vysokou sňatečností, nižším stupním věkem do manželství 20-21 let. V dědické linii není jednoznačně stanoveno, kdo dědil majetek. Z domu se vyvdávaly jen sestry, ostatní sourozenci zůstávali na statku. Fungovala

velkorodina. Matky často přešly do pozice poddruhyň. Uplatňoval se výlučně patrilinéární princip tvoření rodiny. Pod jednou střechou běžně bydleli i dva manželské páry.

Od 20. stol. prochází rodina celou škálou proměn. Od tradičního pojetí rodiny se posunula výrazně vpřed. Důvodem je značná pokračující emancipace žen ve společnosti, v průběhu celého dvacátého století. V souvislosti s tím, se mění i plnění ekonomické funkce, která svou rozpínavostí oslabuje funkci výchovnou. Ekonomické dopady vedou k odkládání založení rodiny a častější volbě svobodného života s dětmi. Mění se životní styl i hodnotová orientace, roste ekonomická nejistota. Snadná ztráta zaměstnání způsobuje finanční problémy, duševní neklid i přepracovanost matek. Nejtragičtějším důsledkem je ubývání volného času a nedostačující výchova dětí.

2.2 Rodina jako sociální skupina

Zaujalo mě, jak se odlišují pohledy jednotlivých autorů (Jandourek, Matějček, Matoušek, Možný, Mühlpachr, Vágnerová...) na rodinu jako sociální skupinu. Nejrůznější výzkumy dokazují důležitost rodiny při vytváření životních postojů jedince.

Mühlpachr považuje rodinu za určitého činitele, který zprostředkovává působení vnějších vlivů na tvárlivou dětskou psychiku. Je to primární prostředí, v němž se dítě učí základním sociálním vztahům. Začne-li tento primární činitel neplnit svou funkci, může dítě dovést až ke společensky nepřijatelnému chování. Rodina je takovou základovou výchovnou osou, protože je patřičně stálejší a zajišťuje plynulou spojitost s vnějším okolím. Rodinné prostředí je složitým souhrnem vzájemných vztahů v této skupině, ale též uznávaných hodnot námětů, postojů, na nichž se zakládá rodinný život.

Ve výchově dítěte i pro jeho duševní vývoj má podle mého názoru stále klíčový nezastupitelný význam. Rodina je prvním prostředím, s nímž se dítě kontaktuje. Jaké toto prostředí bude a jak bude fungovat, povede k výsledku v jakého člověka se dítě zformuje až do dospělosti. Základní silně působivé rodinné prostředí, později obohatí protředí jiné tj. předškolní zařízení, domy dětí, které nabízejí kroužky z různých zájmových oborů lidské činnosti. Podle výzkumů lze konstatovat, že rodina plní stále tu nejdůležitější úlohu po celé vývojové období dítěte až do dospělosti.

Už v předškolním věku se dítě musí připravovat na překonávání překážek a nesnází, které život přináší. Jedině tak se vytvoří dobrý předpoklad pro jejich úspěšné zvládnutí. Rodina jako první řízená socializační jednotka silně ovlivňuje utváření osobnosti dítěte, a to s ohledem na vztah k ostatním lidem. Proto dobře fungující rodina je nadějným předpokladem prosociálního chování, zamezování asociálních a antisociálních postojů. Lze na ní ukázat všechny nejzákladnější sociální vztahy tj. vztah k okolnímu světu, reprodukční, ekonomický, ochrany a dělba práce mezi rodiči.

Traduje se v ní z generace na generaci rodinná kultura (rodinné oslavy, svátky, vyprávění, památky). V rodině si jedinec osvojuje mateřský jazyk jako prostředek lidské komunikace. Rodina mu pomáhá zapojovat se postupně do sociálních sítí např. vzdálení příbuzní, noví přátelé, i si uvědomit, kam patří (k určité společenské vrstvě, třídě, etnické skupině). Tak se plná závislost na původní rodině vyvíjí až k nezávislosti, která kulminuje opuštěním a založením rodiny vlastní.

V Sociologickém slovníku je rodina definována jako původní a nejdůležitější společenská skupina a instituce, která splňuje tyto hlavní funkce: reprodukci, výchovu, socializaci a přenos kulturních vzorců. Formulačně odlišná je definice rodiny J. Jandourka v sociologickém slovníku. Ten ji vymezuje jako formu dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti.

Plně se ztotožňuji s názorem na rodinu od M. Vágnerové. Ta ji chápe jako malou sociální skupinu, která má přesnou strukturu. Její členové jsou v přímém kontaktu a své role mají jednoznačně určené. Člověk se k ní může dostat dvěma cestami. Buď selektivně, např. do umělecké školy, dětské party, nebo neselektivně, např. narozením. Co do významnosti ji Vágnerová preferuje na prvním místě, neboť utváří v hlavní linii psychický vývoj dítěte. Jednotliví členové jsou ve vzájemném kontaktu, z čehož vyplývá, že se vzájemně ovlivňují ať už vědomě či nevědomě, např.:“způsob otcova chování k dítěti je ovlivněn kvalitou rodičovského partnerského vztahu. Zatímco způsob matčina chování ovlivňuje reakce dítěte na projevy obou rodičů.“¹ Význam důležitosti přisuzuje podle toho, čeho je pro dítě zdrojem a co od ní přijímá. Takovýto individuální postup umožňuje dítěti získávat zkušenosti

¹ VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání. Praha: UK, Karolinum, 2008. str.19. ISBN 80-246-0956-0.

v oblasti sociokultury. Důležitost rodiny tkví v poskytování základních zkušeností. Do budoucna ovlivní postup vnímání a reagování na různé informace. Utváří si obraz o tom, že ostatní lidé se budou chovat podobně jako členové rodiny. Jednotlivé sociální podněty začne zpracovávat, modely chování vnímat, zda jsou či nejsou žádané. V závislosti na tom se učí vyjadřovat vlastní pocity a názory, nejen řečí, ale i mimikou a gestikulací.

Rodina dítěti poskytuje především pocit jistoty a bezpečí, aby bylo schopno věřit samo sobě a dokázalo svých schopností využít v životě. Samo má silnou potřebu být silně přijímáno, a proto i tato potřeba ovlivňuje zpětně chování rodičů k dítěti. Z hlediska biologicko-sociálního významu vycházejí rodiče při výchově dítěte ze svých schopností, získaného vzdělání, dědičných předpokladů, výchovného stylu rodiny. V celku všechny součásti utvářejí nový výchovný postup. V praxi rodiče, kteří nabyli vyšší sociokulturní úrovně, mají bohatší nápady pro výchovu a v hodnotovém žebříčku začleňují vzdělání mezi priority často hned vedle výchovy. Dítě je tak obrázkem své rodiny.

Rodinné prostředí jej nasměrovává v rozvíjení a výběru schopností a dovedností. Zcela záměrně se rodiče zaměřují na rozvíjení důležitých schopností pro děti, naopak ty nevýznamné, které rodina necení, odsunují do pozadí. Potřebné schopnosti a dovednosti, které je třeba nejvíce rozvinout, zvyrazňují ve slovním projevu i v chování a hodnocení projevů, uplatňování odměn a trestů. Celý tento výchovný systém cíleně sleduje, aby se dítě naučilo orientovat se v různých situacích, rozlišovat důležité od méně důležitého.

Vágnerová staví vlastnosti rodiny jako sociální skupiny ještě výše než materiální a vzdělanostní úroveň právě pro její důležitost. Jako jsou určitá stabilita, přizpůsobivost, otevřenost, spojitost členů. Dítě se učí citově chápat rodinné vztahy, jak fungují, jak se dají předvídat a též jejich hloubku a intenzitu. Cenné základní způsoby sociálního chování se dítě učí v rodině, zejména navazovat kontakt s rodinnými příslušníky, ale i s cizími vzdálenějšími lidmi. Pozoruje jejich chování a způsob komunikace. Vcítuje se do jejich nálad a potřeb, naučí se ovládat své vlastní citové projevy, řešit různé spory a konflikty, má zde i prostor uplatnit vlastní nápad. Musí si upevnit takové vhodné způsoby chování, aby mohlo přiměřeně a jistě reagovat i mimo rodinu, tj. kontaktu s cizími lidmi. Právě to, že si dítě uvědomuje, že patří k určité skupině, rodině, příbuzným, mu umožňuje s jistotou přijímat role nové i se přizpůsobovat novému neznámému prostředí. A pokud už má získanou zkušenost jistoty a bezpečí, může si vytvářet nové vztahy s cizími lidmi na úrovni, která už vyžaduje stupeň

zralosti po stránce citové i sociální. Už nesetrvává ve vazbě na dospělé rodinné příslušníky, nebojí se a nechová se agresivně při styku s vrstevníky. Jako sociální skupina rodina vše sdílí společně (prožívání, starosti, stravování, trávení volného času) ve všech časových rovinách. Vytvořením dobrých vztahů v rodině je pro dítě snazší brát v úvahu potřeby jiných lidí a chovat se k nim ohleduplně.

Je až zajímavě překvapující, jak děti předškolního věku zachycují rodinu ve výtvarném projevu či ve hře. Vágnerová nahlíží na rodinu komplexně z několika aspektů. Zabývá se i vznikem rodiny, vším co může svým jednotlivým členům zajistit. Rodina vzniká jako svazek lidí uzavřením manželství, pokrevním příbuzenství nebo adopcí. Z institucionálního pohledu je brána jako instituce společenská. Má přesně stanovené základní funkce a povinnosti, logickou strukturu. Všem členům poskytuje společný domov pod jednou střechou. Mezi jejími členy se utvářejí soubory pravidel a vzorů chování, kterými si vztahy mezi sebou regulují. (Vágnerová, M., 2008)

Definice rodiny se v našem právní řádu nenachází. Náš právní řád České republiky říká: „Rodina není právní subjekt, tím jsou pouze její členové. Ti jsou posuzovány obecně jako rodina, pokud je mezi nimi příbuzenský, manželský, partnerský či jiný blízký vztah. Respektive jedná-li se o osoby blízké. Osobou blízkou se rozumí příbuzný v pokolení přímém, osvojitel, osvojenec, sourozenec a manžel, partner.“² Osobu blízkou dále vysvětluje Trestní zákon č.140/1961Sb.,§89,odst.8.

Psychologie pro právníky uvádí následující základní znaky rodiny. Je to společensky schválená forma soužití, skládá se z osob vzájemně spjatých pokrevními svazky, manželstvím či adopcí. Členové bydlí pod jednou střechou a kooperují spolu v rámci dělby rolí. V životě se dítě setkává s rodinou jako prvním modelem společnosti a v ní se začíná formovat postoj k ostatním skupinám i celá jeho osobnost podle vytvořeného rodinného hodnotového systému. (Holeček a kol., 2007)

I když se Vágnerová zabývá rodinou komplexně, není ani její obsáhlejší definice zcela vyčerpávající. Při vymezování pojmu se jednotliví autoři shodují v tom, že rodina je jakýmsi činitelem, prostředím, skupinou, která je jednoznačně strukturována podle pravidel,

² http://www.stejnarodina.cz/index.php?item=ochrana_ditete

vzniká pokrevní příbuzností, uzavřením manželství či adopcí. Tvoří základ pro výchovu, socializaci i celkový duševní vývoj dítěte. Členové mají mezi sebou silné citové vazby, poskytují si pomoc, společně bydlí a vedou domácnost, tráví volný čas, předávají si vzory chování a jednání v různých životních situacích, hierarchicky sestavený systém norem a hodnot. Autoři se shodují v tom, že rodinu nelze ničím nahradit.

Podle mého názoru je rodina malá skupina lidí, kteří žijí spolu podle určitých zásad a jsou spojeni pokrevními svazky. V současné době nabývá nejrůznějších forem a stále se vyvíjí. Je třeba podporovat dobře fungující rodinu, neboť jediné taková je schopna vychovat dobrého jedince. Od kvalitní rodinné výchovy se odvojí kvalita celé společnosti. Zamýšlím se nad otázkou od čeho se odvíjí vývoj rodiny ve společnosti. Důvod tkví v ekonomické oblasti, především v rostoucí životní úrovni, která je přínosem pro společnost a její vývoj. Zato také přináší i důsledky v oblasti mezilidských vztahů, kde se lidé více odcizují a nedokáží se vcítit jeden do druhého. Tradiční hodnoty lidství se mezi lidmi postupně vytrácejí. Humánnost - lidskost se mezi lidmi oslabuje, ustupuje kariéře a ekonomickému zabezpečení.

Předpokládám, že v budoucnu rodina nezanikne, ale bude nabývat vývojově rozmanitých forem, vedle nichž bude stále existovat, ač v menší míře, typ standartní rodiny - tj. obou rodičů a dětí.

2.3 Význam rodiny pro děti předškolního věku

V předškolním věku je pro dítě rodič vysoko oceňovanou autoritou. Po stránce emocionální mu přisuzuje nesmírnou moc. Čím více s rodičem dítě pobývá, tím hlouběji se utvrzuje v bezpečí a jistotě. Svou představu si postupně dítě opravuje, až když získá zkušenost s nadřazenou autoritou, např. s ředitelkou mateřské školy. Mezi psychickými potřebami dítěte je zastoupena i potřeba hrát si na rodiče. Role dospělých, mezi nimi i role rodičovské si mohou symbolicky ve hře procvičovat. Tím se připravují přijmout obdobné role v budoucím životě s normami a řádem, který platí ve světě dospělých. Rodičovská role ve hře je pro dítě atraktivní, motivuje ho, aby si vžilo pravidla a chování. Tento způsob nazýváme sociální učení.

Dítě potřebuje vědět vše, co dělali rodiče jako malé děti. Pozorně naslouchá vyprávěným zážitkům, protože jsou pro jeho chápání srozumitelnější, než složité problémy dospělých. Vyprávěním se rodič dítěti hodně přibližuje. Jednotlivé členy rodiny chápe ze své vlastní pozice i ve vztahu k sobě. Touží po tom mít zachované rodinné zázemí a přitom být velké. V tomto věku dokáže už dobře rozlišit pozice dospělého, dítěte, vztahy mezi rodiči, sourozenci.

Předškolní dítě specificky dokáže interpretovat vztah mezi matkou a dítětem. K matce patří ten, kdo se jí narodí. A stejným způsobem se dívá i na rodiny svých kamarádů. Může se u dítěte projevit uvědomění si svého pohlaví a to může ovlivnit i vztah k rodiči opačného pohlaví.

Je dobré má-li dítě sourozence. Naskýtá se mu příležitost zvláštní sociální stimulace. Učí se s ním žít, získávat od něho zkušenosti, poznávat reakce mezi sourozenci, vcítovat se do potřeb a pocitů jiných lidí. Sourozenci vycházejí ze společného rodinného zázemí, mají vřelejší citové vztahy k sobě než k vrstevníkům, vzájemně si ve všem konkurují, ale i si pomáhají a spolupracují. Sourozenecké vztahy ovlivňuje i věkový rozdíl. Při bližším věkovém rozdílu není mezi nimi tak velké soupeření. Při větším starší dítě zaujímá převážně mocenskou roli, učí mladšího ovládat určité dovednosti. Napodobuje roli dospělého rodiče. Pro mladšího sourozence se stává identifikačním vzorem. Kvalita sourozeneckého vztahu odráží postoj rodičů k sobě navzájem i ke všem členům rodiny. Chování dítěte se může náhle změnit, má-li přijmout za sourozence novorozence. Aby získalo zájem a pozornost dospělých začne se chovat na nižší vývojové úrovni např. žvatlat, lézt po zemi. Očekává, že se tak opět k němu navrátí původní pozornost.

Bez odporu přijímá vše, co dělá dospělý. Bude-li se rodič k dítěti chovat odmítavě, začne se ono chovat nepřátelsky k sourozenci či k mladším dětem. Proto by měli mít rodiče na zřeteli, že jejich způsoby chování děti nenápadně odpozorovávají a přijímají za své. Kladné vztahy mezi dospělými naplněné vzájemnou úctou, uznáváním, ohleduplností, citovostí, vedou ve výsledku k tomu, že i sourozenci se mezi sebou chovají nápodobně. (Vágnerová, 2008)

Rodiče jsou pro předškolní dítě silnou a významnou emocionální autoritou. Představují pro ně ideální osobnosti, jimž se chtějí podobat, identifikovat se s nimi.

Prostřednictvím identifikace, tedy jednoho ze způsobů sociálního učení, dítě zpočátku zcela nekriticky přijímá veškeré postoje, hodnoty i projevy rodičů. V procesu identifikace se zároveň snižuje možný pocit ohrožení dítěte. Zvyšuje se jeho pocit jistoty a bezpečí, prostřednictvím identifikace rovněž dochází k posilování sebejistoty a zvyšování sebeúcty.

Podle Eriksona je období předškolního věku charakteristické jako období anticipace rolí, což znamená, že si dítě zkouší role, které by mělo v budoucnu získat a plnit, a snaží se je alespoň na symbolické úrovni zvládnout. Skrze tyto role přijímá také společensky platné normy. Pro zdravý vývoj předškolního dítěte je tudíž žádoucí, aby rodina své základní funkce plnila, co nejlépe a prostřednictvím sociálního učení a identifikace umožňovala dítěti rozvoj jeho sociálních kompetencí. (Vágnerová, 2008)

Stejným způsobem, jakým se od rodičů dítě učí normám a postojům, přejímá také jejich hodnoty a celý hodnotový systém. Proto je velmi důležité, jaké hodnoty jsou pro rodiče zásadní a jakým způsobem je předávají dítěti.

2.4 Rodina a její základní funkce, dělení

Rozdělení podle doby vzniku:

- 1) Orientační rodina = jde o výchozí, původní rodinu, která nás orientuje do dalšího života. Závislost na této rodině je většinou zakončena založením vlastní rodiny.
- 2) Reprodukční rodina = jde o nově založenou rodinu, vzniklou uzavřením manželství.

Výchova v dobře fungující orientační rodině zajišťuje dětem správné ženské a mužské vzory chování a jednání, životní hodnoty v dospělosti. To, jaké mají vzory ve společnosti a jak pociťují lásku rodičů, je důležitá zkušenost, kterou si převezmou do rodiny reprodukční.

Výběrově uvádím pojmová vymezení rodiny dvou autorů: Máchové a Mühlpachra.

J. Máchová rozlišuje rodinu základní, rozšířenou, orientační a rozmnožovací. Za základní jádrovou či nukleární pokládá tu, která se skládá pouze s otce, matky a dětí, kteří žijí pohromadě. Rozšířená (široká) zahrnuje ještě další příbuzné jako strýce, tety, bratrance, prarodiče. Za orientační považuje takovou, v níž se jedinec narodil. Termínem rozmnožovací prokreační označuje novou rodinu, kterou dvojice zakládá novým manželstvím.

Mühlpachr operuje s pojmy rodina úplná první a úplná sloučená. Přičemž úplná první se liší počtem dětí a věkovým odstupem mezi rodiči a dětmi. Úplná sloučená vzniká manželstvím dvou lidí, kdy alespoň jeden z nich přivádí dítě nebo děti.

Zásadním problémem je vytváření soudržnosti. Mühlpachr uvádí 4 funkce rodiny:³

1. biologicko-reprodukční zajišťuje sexuálních potřeb a plození potomstva.
2. ekonomickou vymezuje rodinu v minulosti jako výrobní jednotku současnosti jako prostor uplatňování různých strategií jejích členů v rámci společného hospodaření.
3. socializační a akulturační zajišťuje výchovu a vzdělávání dětí předávání kulturních hodnot, formování životního stylu.
4. emocionální zabezpečuje uspokojování citových potřeb, vědomí jistoty, uznávání a vzájemné podpory.

Sociologický slovník uvádí, že by rodina měla splňovat tyto funkce: biologicko reprodukční, pečovatelskou, ekonomicko- zabezpečovací, emocionální, socializačně-výchovnou.

Mühlpachr uvádí důležité zjištění pro plnění výchovné péče u dítěte. Pro některé rodiče je velmi obtížné překonat nečekaně vzniklé životní situace jako např. neplánované a nechtěné těhotenství či vrozená vada dítěte, kvůli níž si rodič nedokáže vytvořit kladný vztah k dítěti, nepříznivé životní podmínky. Následkem je negativní vliv na vývoj dítěte a jeho pozdějších vztahů a celkové funkci rodiny.

Výraz funkční rodina nahrazuje pojmy normální, harmonická, zdravá, neklinická rodina. Hlavní funkcí rodiny je uspokojování potřeb dospělých členů rodiny a zejména výchovy dětí. Ve funkční rodině je naprostou samozřejmostí, že chová-li se jeden z členů

³ MÜHLPACHR, P. Sociopatologie. Vyd. 1. Brno: MU, 2008.str.152-153. ISBN 80-210-4550-7.

ohleduplně, hezky a s respektem, ostatní mu to nápodobně vrací. Rodiče dokáží výborně spolupracovat a jsou odolní vůči vnějšímu prostředí. Odpovědnost mají jasně a úměrně rozdělenou podle svých rolí v rodině. Klade se důraz na nezaměnitelnou jedinečnost každého člena rodiny, ctí se soukromí a možnost vyjádřit jakýkoli svůj názor. V komunikaci je mnoho dialogů, humoru a členové se plynule doplňují. Funkční rodina se nebrání obnovování řešení různých problémů. Rodina je kladně naladěna a potěšená ze vzájemného setkání. Otevřená pro nové myšlenky a nová řešení problémů. Rodina se chová podle svých zakořeněných tradic. Rodiče dokáží dodržet dohodnutá řešení i v zátěžových situacích, přestože by se jejich názor změnil či rozcházel. Naprosto s přehledem, bez dohadů funguje chod domácnosti. Rodiče s dětmi diskutují a při rozhodování berou v úvahu jejich názor a přání. Funkční rodina umí dokonale spolupracovat. Spravedlivě a pozitivně vnímá potřeby členů rodiny.

V dobře fungující rodině jsou prioritou děti a jejich zájmy. Problémy jakéhokoli druhu dokáže řešit efektivně a adekvátně. Hranice dovoleného chování má přiměřené a stabilní.

Z Riskinova výzkumu funkčních rodin Mühlpachr uvádí vztah mezi rodiči a dětmi:⁴

- 1) Oba rodiče vnímají děti podobně a mají vůči dětem podobná očekávání.
- 2) Děti nemusí nutně rebelovat, aby v rodině dosáhly autonomie (nezávislosti).
- 3) Rodiče povzbuzují děti k řešení problémů, a to i v případech, kdy s řešením dítěte nesouhlasí.
- 4) Rodiče se mohou zcela přiměřeně starat o děti, i když nemají šťastné manželství.
- 5) Rodiče mají v rodině jednoznačně vedoucí roli a hranice mezi generacemi je zcela jasná.
- 6) Rodiče určují dětem zcela zřetelně hranice dovoleného chování.
- 7) Pokud se rodiče v názorech na děti liší, nediskutují o tom před dětmi a děti do tohoto sporu nevtahují.
- 8) Děti mohou rodičům vzdorovat, rodiče však hlídají meze tohoto vzdorování.
- 9) Rodiče děti přiměřeně oceňují za úspěchy.
- 10) Rodiče vyjadřují ambivalentní (dvojitý) postoj k postupující nezávislosti svých dětí.

⁴ MÜHLPACHR, P. Sociopatologie. Vyd. 1. Brno: MU, 2008.str.152-153. ISBN 80-210-4550-7.

Pro plnění daných funkcí je zapotřebí přítomnost všech členů rodiny, především rodičů. Nepřítomnost jednoho z rodičů je pro vývoj dítěte velmi ohrožující, a to z hlediska sociálního i emocionálního. Pokud nelze špatně fungující rodinu napravit, je nanejvýš důležité zachovat dobré vztahy vůči dítěti.

Z hlediska plnění funkcí hovoříme o funkčnosti. Funkčnost je rozhodujícím kritériem pro hodnocení rodiny. Plní-li rodina základní funkce, užíváme termín funkční, v opačném případě termín disfunkční. Žádnou z uvedených funkcí nelze podceňovat ani přeceňovat, jinak může dojít k narušení celkové stability rodiny.

3. RODINA ÚPLNÁ – DISFUNKČNÍ

3.1 Vznik a typy disfunkčních rodin

„Jde o rodinu, v níž jeden nebo více členů produkuje maladaptivní, nezdravé chování. Disfunkční rodiny vykazují některé z těchto charakteristik: popírání či neřešení problémů, chybějící intimita, vzájemné obviňování, rigidní role, potlačování osobní identity na úkor rodinné identity, individuální potřeby členů rodiny obětované disfunkčnímu rodinnému systému, nejasná komunikace, chybění jasných hranic mezi členy rodiny, nejasná pravidla a kompetence. Disfunkční rodinný systém může produkovat individuální psychopatologii. Psychopatologie jednotlivých členů rodiny zpětně působí na fungování rodiny jako celku.“⁵

Klinická rodina je definována přítomností nějaké poruchy. Potřeby a přání členů rodiny jsou nepřijatelné, neoprávněné, odmítavé. Váhavost ani nerozhodnost nejsou v toleranci. Jeden rodič bývá spojen s dítětem proti druhému rodiči. U takových to rodin nejsou jasně rozdělené role. Jednotlivým členům rodiny chybí odpovědnost nebo se jeden z členů příliš přetěžuje. Přesto, že jsou si v rodině blízcí, udržují od sebe odstup, neangažují se. Na denním pořádku jsou nedorozumění v komunikaci, zmatečného jednání, neurčitostí, protimluv, nejčastěji se dorozumívají monology s pomlkami. Často dominuje rodinným pravidlům jeden ze členů a bezohledně ovládá ostatní, většina jen bojácně přikyvuje a

⁵ SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny. Praha: Portál, 2001. s. 33. ISBN 80-7178-559-8.

podřizuje se autoritě. Rodiny opakují denodenně to samé, svojí uzavřeností nehledají lepší či nové způsoby.

Disfunkční rodiny, se dostávají do odborné péče pro své problémy, jako jsou např. negativní emoční projevy, ironizování, které vyústí k přímému napadání. U těchto rodin se vyskytuje lhostejnost nebo cynické zlehčování k nespokojeným členům rodiny, kteří jsou ve stavu krajní psychické nouze. V takovéto rodině je častá beznaděj a zoufalství. Každá rodina si rozdílně stanovuje hranice mezi přátelským popichováním a odmítavým ironizováním, který dokáže posoudit jen člen rodiny. Disfunkční rodiny nezvládají běžné činnosti, důležité pro správný chod domácnosti či je zvládají s velkými obtížemi. Děje se tak pro nepřítomnost členů rodiny či každý nedělá to, co je od něj očekáváno. Velmi často jsou vyřčeny požadavky, které nikdo neplní a neakceptuje. (Mühlpachr, P., 2008)

Dotazník funkčnosti rodiny vytvořil Dunovský, J., dříve používaný pro výzkum, dnes je součástí preventivních prohlídek v pediatrii. Dotazník obsahuje osm diagnostických kritérií, které určují míru funkčnosti rodiny. Za kritéria se považuje: složení rodiny, sociálněekonomická situace rodiny, stabilita rodiny, osobnost dítěte, osobnost obou rodičů, osobnost sourozenců, péče o dítě a zájem o dítě. Dotazník je vyhodnocován jednotlivě. Opakováním dotazníku je sledována míra nápravy ve funkčnosti rodiny.

Na základě výsledku dosaženého v dotazníku definoval Dunovský čtyři typy rodin:⁶

- 1) funkční
- 2) problémová,
- 3) disfunkční
- 4) afunkční

Za disfunkční typ rodiny považujeme rodinu, která z různých důvodů neplní své základní funkce. V rodině se vyskytují problémy různého stupně, podle kterých rodinu rozdělujeme:

⁶ LOVASOVÁ, L. Rodinné vztahy. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. s. 8-9. ISBN 80-86991-66-0

Problémová rodina

Problémová rodina je charakteristická poruchou některých nebo všech funkcí. Poruchy neohrožují zdravý vývoj dítěte či chod rodiny. Např. rodina má málo kulturních a psychosociálních podnětů. Rodina si dokáže poradit, buď sama, anebo krátkodobě z vnějšku.

Takovou rodinu OSPOD (orgánu sociálně-právní ochrany dětí) pouze pozoruje a dohlíží na navrácení opětovné funkce.

Disfunkční rodina

Takováto rodina se vyznačuje neplněním některých nebo všech funkcí. Následkem toho vzniká celkové poškození jak dítěte, tak celé rodiny. Často se tak stává např. u rodičů alkoholiků či narkomanů. Rodina si nedokáže vyřešit problémy sama. V tomto případě instituce podporují nápravu rodiny, ale ne vždy je to možné.

Afunkční rodina

Nejzávažnější typ rodiny. Příliš časté závažné poruchy rodiny způsobují neplnění všech základních funkcí. A to zapříčiní závažné zpomalení ve vývoji či ohrožení na životě samotného dítěte. V takové rodině velice často dochází k fyzickému a psychickému týrání, které je někdy vystupňované do samotné smrti dítěte. Proto musí instituce přistoupit k radikálnímu, zato důležitému opatření. Zbavení rodičů práv na dítě a odejmutí s následným umístěním dětí do náhradní rodinné péče, je jediný způsob jak pomoci dětem. (Strašíková, B., 2004)

3.2 Rodina a psychická deprivace

Psychická deprivace je definována jako psychický stav, vzniklý následkem životních situací, kdy subjektu není dána příležitost uspokojovat některé základní psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu.

Psychická deprivace se také objevuje u dětí v rodinách neúplných, nejčastěji rozvedených. V dnešní době se snižuje věk dětí páchajících trestnou činností. Před povinnou školní docházkou se u dětí vytvoří základní rysy osobnosti. Každé dítě je jedinečné a neopakovatelné, učí se pravidlům a normám, vzájemným vztahům. Psychická deprivace může vzniknout na základě neuspokojování základních psychických potřeb po delší časový úsek.

Různí odborníci považují psychickou deprivaci za civilizační chorobu. Nejvíce postiženy psychickou deprivací jsou děti deprivované a stresované rodinným klimatem před rozvodem a poté dlouhým rozvodovým jednáním. (Matějček, Z., 1992)

Děti vyžadují naplnění svých emočních a citových potřeb, např. potřeba dobrých vztahů s rodinou, s vrstevníky Nelze od sebe odpojit vnitřní chápání vlastního Já (sebevědomí, identitu), potřebu někam a k někomu patřit, mít roli a pozici. A konečně potřebu sdílet s někým společnou otevřenou budoucnost.

Psychické deprivace jsou velmi časté a mají mnoho podob, např.

- 1) opoždění celého psychomotorického vývoje (nediferencovanost, povrchnost citů a sociálních vztahů, chudší duševní obzor, nezúčastněná nebo rozmrzelá nálada apod.). Ukazatelem může být narušení plynulosti řeči.
- 2) povrchnost citových vztahů (potřeba někomu patřit)
- 3) horší prospěch u školních dětí (důsledek zanedbanosti v rodinách) – slabá/ nulová motivace k učení)
- 4) nápadnostmi a výkyvy v chování, zvláště v sociálním styku (nedůvěra k lidem, agresivita, šikana vůči spolužákům)
- 5) posunutá hierarchie hodnot a nežádoucí rysy charakteru (závislost na drogách a alkoholu)

Následky z psychické deprivace v dětství se odrážejí až do dospělosti. Podaří-li se deprivované děti umístit do psychicky zdravého prostředí či se rodina dokázala navrátit do stavu plně funkčního, přesto mohou přetrvávat následky v mírnější formě. Např. neschopnost navázat kvalitní partnerský vztah či v něm vydržet, nemají přesvědčení o správnosti výchovy svých budoucích či stávajících dětí. Psychická deprivace je tedy vážné narušení psychického vývoje, které se zobrazuje v celé osobnosti. Např. v chování, v sociálním začlenění, v celé životní orientaci. Potřeba diagnostikování jakýchkoli projevů psychické deprivace, např. vyšetření či analyzování genetických dispozic, funkčnost rodiny, je nanejvýš důležité. (Matějček, Z., 1989)

3.3 Rodina a zanedbávání

Zanedbávání je jakýkoliv nedostatek péče, který způsobuje vážnou újmu ve vývoji dítěte a nebo ho ohrožuje.

Zdravotní komise rady Evropy definuje: „Zanedbávání je jakýkoli nedostatek péče, který způsobuje vážnou újmu vývoji dítěte anebo ohrožuje dítě. Tělesné zanedbávání je pojímáno jako neuspokojování tělesných potřeb dítěte. To zahrnuje neposkytování přiměřené výživy, oblečení, přístřeší, zdravotní péče a ochrany před zlem. Citové zanedbávání je neuspokojování citových potřeb dítěte, a to pokud se týká náklonnosti i pocitu dítěte, že někam patří.“⁷

Mühlpachr přirovnává negativní vztah rodiny k dítěti jako pasivní či aktivní agresivitu. Pasivní přirovnává k neuspokojování základních potřeb, čili zanedbávání. Tělesné zanedbávání je neuspokojování tělesných potřeb dítěte, jako neposkytnutí zdravotní péče a ochrany, přiměřené výživy, oblečení a přístřeší. Zanedbávání výchovy a vzdělání neumožňuje dítěti plně rozvinout jeho talent a vlohy.

Zanedbávání Mühlpachr vysvětluje jako nedostatek péče v oblasti uspokojování tělesných a výchovných potřeb. Zahrnuje nedostatečné podmínky pro rozvoj schopností a dovedností dítěte, pro rozvoj jeho chování a mravního jednání. Zanedbané děti nemají dostatečnou výživu, osobní hygienu, potřebný dohled a ochranu před úrazy. Děti proto nemají zautomatizované návyky hygieny, způsoby životosprávy či osvojené znalosti a kulturní dovednosti. Chování není ve shodě se sociálními normami.

Psychické zanedbávání je v oblasti poznávacích a emočních funkcí. Takové děti mají v útlém věku velice nápadné psychomotorické opoždění, zvláště vývoje řeči a sociálních dovedností. Děti zanedbávané navazují později a nesnadno vztahy ve své vrstevnické skupině. Velice často žárlí a vynucují si pozornost a projevy náklonnosti. Některé jsou dokonce agresivní vůči ostatním. Zanedbané děti velice často pocházejí z prostředí alkoholiků, narkomanů, vykořené a rozvrácené rodiny s nízkou socioekonomickou a kulturní úrovní.

⁷ PÖTHE, P. Dítě v ohrožení. Vyd. 1. Praha: G plus G, 1996. str. 36 ISBN 80-901896-5-2.

Velice nenápadným, ale zato velmi závažným jsou rodiny dobře pověstné, zdánlivě dobré a úplné, které mají vysokou kulturní i životní úroveň. Např. profesionálně angažovaní rodiče nemají na dítě čas, často jde o nechtěné děti. Rodiče se snaží vynahradiť dětem nedostatek pozornosti a lásky kupováním zbytečně velkého množství hraček. Děti jsou pak předčasně a na dlouhé hodiny odkládány, např. v mateřské škole tráví čas od začátku pracovní doby učitelek až do konce. Následně pak doma je ponecháno samo, nejčastěji u televize či počítače. Proto řada dětí takto deprivovaných v útlém věku, vykazuje poruchy chování a sociálních vztahů, později se připojují tendence k alkoholu a drogové závislosti.

Zanedbávání je i rodičovská nevšímavost vůči důležitým potřebám dětí, např. rodiče nereagují na zřetelné signály nouze nebo deprivace dětí. Pokud rodič kombinuje jak agresivní, tak nevšimavé chování, závažnější pro dítě je ignorace. Zanedbávání je v porovnání s fyzickým týráním s daleko horšími následky pro děti. Agresivní rodiče způsobují svým dětem úrazy, někdy i smrtelná zranění. Zanedbávané dítě, které pro rodiče jakoby neexistuje, se cítí naprosto stejně jako vězeň na samotce. Dítě proto nemá dostatek příležitostí k naučení základním civilizačním dovednostem. Nedostatek podnětů mu neumožňuje rozvíjet se po intelektové stránce. V porovnání s vrstevníky jsou častěji nemocnější, trpí pohybovými automatismy, které jim vynahrazují chybějící podněty. S cizími lidmi navazují špatně kontakty projevují minimum zájmu. Těžko se soustředí, střídají se u nich stavy apatie a náhleho krátkodobého obživení, kdy křičí, skáčou a neustále do něčeho tlučou. Nedokáží se vcítit do druhého, nepocítují vinu při porušení morálky. Stávají se tak obětí dětských kolektivů. Na většinu podnětů reagují agresivně, např. na neúspěch či frustraci.

Matějček zmiňuje termín subdeprivace, kterými označuje rodiče, kteří zanedbávají své děti jen v určitém ohledu. Následek pro dítě není tak výrazný, zato může být velice snadno přehlédnuté. Rodiny které zanedbávají mají společné znaky s rodinami týrajícími své děti, např. necitlivost. Týráním a zanedbáváním se definuje jako jakákoli interakce rodiče s dítětem, poškozující vývojově, emočně i tělesně. Emoční poškození je jak dítě pocítuje danou situaci. Rodiče usměrňují dítě kritizováním a neposilňují správné, akceptovatelné chování. Neovladatelné agresivní afekty a časté trestání zvyšují u dětí nežádoucí chování. U rodičů se vyskytují duševní nemoci, psychopatie, silná nespokojenost s vlastním životem, snížená inteligence, tělesné handicapy či trestná činnost. V rodině převládá kritika, trestání,

odmítání a celkově převládá nepřátelská atmosféra, jsou kladeny nepřiměřené a nereálné požadavky, které se často nechápavě mění. Rodiče bývají převážně nezaměstnaní nebo nespokojení se svým zaměstnáním a svou špatnou náladu ventilují doma.

Zneužívání či týrání je předáváno z jedné generace na další. Pracovníci sociální služeb charakterizují: cítili se doma špatně, byli rodiči často odmítáni, zneužíváni, byly na ně kladeny vysoké požadavky, atmosféra doma byla chladná, rodiče se do nich nedokázali vcítit, nedokázali změnit svoje nepřátelské chování ani při trpění dítěte. Nemusí být týrány všechny děti v rodině, ale může být i jen jedno dítě. Děti zanedbávané si nikdo nevybírá, často to jsou děti psychomotoricky opožděné, temperamentově nestabilní, postižené vrozenými vadami, neobratné, s nižším intelektem. U takových dětí je průměrná porodní váha nižší, málo jedí, trpí zažívacími obtížemi a tím „zlobí“ své rodiče. V očích rodičů jsou nepovedené, nepěkné, či ztotožňované s nenáviděným příbuzným.

Jako prevenci a léčebný program uvádí Mühlpachr předání ohrožených dětí do celodenní péče mimo rodinu. Dítěti to usnadní situaci doma a uleví si. Skupinová terapie jednoho či obou rodičů je zaměřená na zlepšení sebedůvěry. Konkrétní terapie pro rodiče mohou být výukové programy, na rozvíjení rodičovských dovedností. Provádějí se také návštěvy rodin profesionály, které učí zvládnání náročných projevů dítěte, aby se zamezilo dalšímu týrání a zanedbávání dítěte. Je velice smutné, že někteří rodiče i po terapii své neadekvátní chování opakuje. Takové návštěvy slouží i k diagnostickým účelům.

3.4 Rodina a týrání

Z globálního hlediska je rodina vnímána jako místo, kde dítě může cítit bezpečí, jistotu a lásku. Rodiči je chápáno a přijímáno takové jaké je. Existují také rodiny, kde tomu tak není a děti trpí. Rodina se stává místem nebezpečným a život ohrožujícím. Děti jsou týrány všemi možnými způsoby, jak po stránce fyzické, tak psychické. Rodiče, kteří jsou něčeho takového schopni, bývají většinou nevyrovnané osobnosti. Mohou trpět úzkostnou či depresivní poruchou, neurotickým onemocněním či psychopatií. Jedná se také o devianty, násilníky, osoby trestně stíhané či alkoholiky a narkomany. Často se tak stává pro nepříznivé sociální a kulturní podmínky, ve kterých se rodina nachází. Nejvíce

ohrožené jsou děti nechtěné. Rodiče si nedokáží či nechtějí vytvořit kladný vztah k ostatním lidem ani k vlastnímu dítěti.

Osoby, které jsou citově chladné, spíše děti zanedbávají, než že by týrali. Většinou sami rodiče mají zkušenost s týráním v dětství, které právě tolik ovlivňuje jejich chování k vlastním dětem. Naučené vzorce chování a řešení různých problémů či situací, se kterými se ztotožnil, následně aplikuje ve své vlastní rodině. Rodiče si umí své chování vysvětlit např. „kdyby mě neřezali, nic by ze mě nebylo, nás taky bili a nijak nám to neublížilo.“ Takovéto týráním z generace na generaci je dlouhodobě nebezpečné a je třeba za včasu zasáhnout. Velké zastoupení zde mají rodiče, kteří jsou zcela zahlceni svou prací a nechtějí, nemohou ani nedokáží si najít alespoň nějaký čas na svoje vlastní děti.

„Vztah rodičů k sobě navzájem je velmi často příčinou negativního chování k dítěti. Rodiče si přes dítě řeší své problémy, zvláště výrazné je to v souvislosti s rozvodem. Dítě je vtahováno do sporů svých rodičů, stává se terčem, na kterém si rodiče vylévají svou nevraživost na partnera.“⁸

Mühlpachr uvádí, že v klinické a poradenské praxi se často můžeme setkat s opovržením a odstrkáváním dětí pro zachování funkční rodiny. Náprava takovéhoho symptomu je velmi náročná. Uskutečnil-li se pomoc dítěti, rodina jako taková zaniká a odmítá jakoukoli pomoc.

Okolnosti, za nichž došlo k početí a narození dítěte, velice podstatně ovlivňují vztah i chování rodičů k němu. Fakt, že dítě bylo příčinou uzavření manželství, z něj může učinit terč nevraživosti ze strany jednoho z rodičů, zvláště toho, který byl takto k sňatku přinucen.

Druhým účastníkem vztahu je dítě. I v tomto případě můžeme najít některé příčiny, pro které se dítě stává objektem týráním. Dítě se stává často středem agresivního chování, protože je bezmocné, závislé a slabší. Rodiče nemusí být sadisté, přesto v bezmoci své oběti nacházejí uspokojení. Stačí, že dítě je po ruce v případě, kdy jeden z rodičů hledá

⁸ MÜHLPACHR, P. Sociopatologie. Vyd. 1. Brno: MU, 2008. str.137. ISBN 80-210-4550-7.

náhradní cíl přenesené agresivity, kterou nemůže z nějakého důvodu zaměřit k tomu, kdo ji vyvolal partner, kolega v zaměstnání apod.

Dalším problémem se stávají už zmiňované nechtěné děti, které velmi často pouze svou existencí připomínají rodiči závazek, který byl nucen na sebe vzít a který ve skutečnosti neakceptoval. Jsou však typy dětí, které podobné chování postihuje častěji a v určité míře lze i říci, že je nějakým způsobem provokují. Jsou děti, do nichž rodiče vkládají své, většinou nerealizované životní představy a které nejsou schopny tyto představy naplnit. Buď je to proto, že tyto představy jsou nereálné, ale často i proto, že tyto děti trpí nějakým skutečným či relativním handicapem. Postižené dítě je vždy pro rodinu nesmírnou zátěží, ale především citovou. Ne všichni rodiče se dokáží s touto zátěží vyrovnat. (Vágnerová,2008)

Rodiče si vytvářejí ještě před narozením dítěte jeho ideální podobu, která většinou skutečnému dítěti neodpovídá, a to i v případě dítěte zdravého. Pokud předpoklady dítěte pro vyplnění rodičovského snu jsou nedostačující, rodiče prožívají zklamání a to se může projevit v zavrhujeícím chování vůči němu.

Zdrojem problémů v souvislosti s týráním a zanedbáváním dítěte bývá často výskyt různých typů postižení u dítěte. Na prvním místě lze uvést lehkou mozkovou dysfunkci. Postižení těchto dětí není na první pohled viditelné, porucha se projevuje především změnami v chování dítěte. Děti jsou zpravidla neklidné, těžko se soustředí a dokáží svými obtížemi rozčilovat své okolí až k nepřičetnosti. Jsou neobratné, hlučné, mají obtíže v sociálním kontaktu a obzvláště odolné se zdají vůči jakémukoliv výchovnému působení. Tyto děti se stávají velmi často terčem velmi tvrdých disciplinárních opatření ze strany rodičů, protože tito mají pocit, že s dítětem není absolutně žádné pořízení. Jejich chování neznamená ani tak negativní vztah k dítěti jako spíše naprostou výchovnou bezradnost. Tělesné tresty a tvrdá opatření u dětí s LMD zpravidla nepůsobí a situaci spíše zhoršují, protože zvyšují neklid a úzkost dítěte.

Konkrétní způsoby chování rodičů k dítěti jsou poznamenány kulturními a sociálními souvislostmi. Sociální prostředí určuje přijatelnost či nepřijatelnost způsobů chování. Je důležité, zda je v dané kultuře přijatelný tělesný trest jako výchovný prostředek. V našich podmínkách je tělesné trestání dětí zpravidla považováno za přijatelný výchovný

prostředek. Chování rodičů vůči vlastnímu dítěti závisí rovněž na specifických normách, platných v konkrétním sociálním prostředí, v němž žijí. Rodiče méně vzdělaní a žijící v nižších socioekonomických vrstvách budou zřejmě ve vztahu ke svému dítěti používat jiné způsoby-zpravidla častěji tělesné tresty, zatímco rodiče vzdělaní a na vyšší úrovni budou pravděpodobně dávat přednost trestání psychickému.

Rozdíly v sociálních normách nabývají na důležitosti zvláště v současné době, kdy dochází k setkávání různých etnických a kulturních skupin v důsledku politických, sociálních a ekonomických změn v Evropě. (Mühlpachr, P., 2008)

3.4.1 Psychické týrání

Psychické týrání se těžko dokazuje, bolestivé rány na srdci nejsou viditelné, jako např. u fyzického týrání. Důkazem mohou být pouze akutní změny v psychice dítěte, depresivní a úzkostné reakce, či dlouhodobější psychické poruchy, které mají na svědomí rodiče násilní a citově chladní. Dětem takto týraným trvá několik měsíců, než jsou schopni se otevřeně svěřit. Výpověď dítěte ale pro usvědčení tyrana nestačí jako věrohodný důkaz. Časté výslechy a hledání hmatatelného důkazu dítě traumatizuje natolik, že to raději vzdá.

„Psychické ubližování ze strany rodičů jsou u nás děti vystaveny často v souvislosti s rozvodovými spory, např. jeden z rodičů, vedený nenávisť vůči druhému rodiči a touhou po mstě, dítěti nechce dovolit, aby se s bývalým partnerem stýkalo.“⁹ Rodič je zaslepeně přesvědčený, že dítě nemůže svěřit tak zlé osobě, se kterou se právě rozešel a nevědomě brání své ratolesti v naplňování základních citových potřeb. Děti jsou vtahovány do konfliktů, které nechápou a při kterých pocítují naléhavé úzkosti, např. dohady, kdo je pro dítě lepší rodič. Nepřítomnost otce je častou příčinou poruch chování, vyvrcholených zejména v době dospívání.

Psychické násilí se projevuje nejčastěji slovně. Dítě je rodiči ponižováno, podceňováno, zesměšňováno, uráženo, zastrášováno, přehlíženo a je mu neustále připomínána jeho skutečná či domnělá nedostatečnost. Takovéto chování rodičů má za následek sociální deprivaci dítěte, trvalé pocity méněcennosti, úzkostné stavy, nedostatek sebedůvěry, pocit nedostatečnosti. Dítě,

⁹ PÖTHE, P. Dítě v ohrožení. Vyd. 1. Praha: G plus G, 1996. str.34. ISBN 80-901896-5-2.

kteří je takto kritizováno okolím si nemůže ani vážit samo sebe. Z důvodu pocitu nejistoty se dítě chová agresivně vůči slabším vrstevníkům či se uzavírá do sebe a přestává komunikovat s okolím. Psychické násilí může však mít podobu citového vydírání. Rodiče na dítě působí celkovým výchovným prostředím v rodině, ve které se mu nedostává uspokojení základních psychických potřeb. Hovoříme potom o psychické deprivaci dítěte, tj. ztráta bezpečím a lásky. Citová deprivace, může vést nejen k deformacím v rozvoji osobnosti, ale i v extrémních případech k fyzické újmě. Citové týrání zahrnuje chování dospělých osob působící velmi negativně na citový vývoj dítěte a jeho chování. Citové týrání je také vystavování dítěte násilí nebo vážným konfliktům doma, násilné izolování a omezování dítěte, vyvolávání situace, kdy dítě má nepřetržitý pocit strachu, kdy je vystaveno dlouhodobé životní nejistotě či způsobení citové újmy. Citové týrání se velice často vyskytuje společně s týráním fyzickým a pohlavním. U dítěte takto týraného zůstávají trvalé následky v oblasti intelektové a emoční. Děti mají v dospělosti obtíže s utvářením mezilidských vztahů, obtíže se sebehodnocením, podněcují se nebo naopak se přeceňují.

Emoční zneužívání se definuje jako trvale nepřátelský postoj rodiče k dítěti nebo naprostý emoční chlad, využívání dítěte výhradně k plnění citových potřeb dospělého, který si nevezme v úvahu potřeby dítěte. Tímto ustanovením zákonodárci definují potřeby dítěte, které mají být chráněny. Spolu s potřebami fyzickými stanovují také základní potřebu rozvoje citu a duševních schopností. Hranice emočního zneužívání se těžko stanovují, nelze přehlédnout, jak děti hodnotí své rodiče a jak si představují jejich chování, které často odvozují z rodinných norem. (Pöthe, P., 1996, Mühlpachr, P., 2008)

3.4.2 Fyzické týrání

„Tělesné týrání je tělesné ublížení dítěti anebo jeho nezabránění, případně nezabránění utrpení dítěte včetně úmyslného otrávení nebo udušení dítěte, a to tam, kde je určitá znalost či důvodné podezření, že zranění bylo způsobeno anebo že mu vědomě nebylo zabráněno.“(Definice Zdravotní komise Rady Evropy z roku 1992)¹⁰

¹⁰ PÖTHE, P. Dítě v ohrožení. Praha: G plus G, 1996. s. 27. ISBN 80-901896-5-2.

Z historického hlediska bylo tělesné týrání dětí bráno jako samozřejmé a k dětem rodiče nahlíželi a chovali se k nim jako k majetku, nikoli jako ke křehké lidské bytosti. Odborná i laická veřejnost začala začátkem šedesátých let dvacátého století řešit problematiku špatného zacházení s dětmi, až díky americkému pediatru C. H. Kempeho, který popsal příznaky dnešního syndromu CAN, dříve byl znám pod názvem syndrom bitého dítěte (battered child syndrom). Od té doby bylo uzákoněno povinné ohlašování podezřelých případů. V naší zemi se toto uzákonění objevilo až v roce 1994. (Pöthe, P., 1996)

Aktivní agresivita se projevuje většinou ve fyzickém násilí vůči dítěti. Fyzické násilí se projevuje nejčastěji přehnaným tělesným trestáním dítěte. Často můžeme zaznamenat hrubé zacházení s dítětem, cloumání, strkání a podobně, která nejsou ani tolik trestem za chování dítěte, jako spíše obvyklým způsobem chování rodičů. Sexuální násilí a zneužívání dítěte je také fyzickým násilím, jeho negativní důsledky na psychický vývoj jsou však ještě závažnější. Tělesné týrání je v rámci CAN definováno jako fyzické ublížení dítěti nebo nezabránění ublížení či utrpení dítěte, včetně úmyslného otrávení nebo udušení dítěte. Podle některých zahraničních statistik je jeden z urgentních úrazových stavů u dětí do 3 let, způsoben násilím páchaným na dítěti. U dětí tělesně týraných, pokud nedojde k úmrtí, zůstávají ve vysokém procentu trvalé následky tělesného poškození. Tyto následky jsou vždy spojeny s poškozením ve sféře psychického zdraví. O počtu takto poškozených dětí není přesná evidence. Řada dětí není tak tvrdě týrána, aby bylo nutno vyhledat lékařskou pomoc. Dítě je jenom pravidelně tělesně trestáno, což je ve společnosti považováno za právo rodičů. Nebezpečí trvalého poškození zdravého vývoje je podceňováno. (Mühlpachr, P., 2008)

Pohlavní zneužívání

Zdravotní komise Rady Evropy v roce 1992 vypracovala definici: „Pohlavní zneužití dítěte je nepatřičné vystavení dítěte pohlavnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoli pohlavní dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoli, komu bylo dítě svěřeno do péče, anebo kýmkoli, kdo dítě zneužívá. Takovou osobou může být rodič, příbuzný, přítel, odborný či dobrovolný pracovník či cizí osoba.“¹¹

¹¹ PÖTHE, P. Dítě v ohrožení. Praha: G plus G, 1996. s. 27. ISBN 80-901896-5-2.

4. RODINA NEÚPLNÁ

4.1 Vznik a typy rodiny neúplné

Neúplné rodiny se vyskytovaly už v minulosti. Stávalo se tak úmrtím jednoho z rodičů či odchodem nejčastěji otce od rodiny. V současné době je neúplná rodina stále častější a převážnou příčinou je neúměrně vysoký počet rozvodů.

Neúplnou rodinou se rozumí soužití dítěte či dětí pouze s jedním z rodičů. Může vzniknout z těchto důvodů: Úplná rodina vůbec nevznikne – např. žije-li svobodná matka sama se svým dítětem.

Úplná rodina přestane dočasně nebo trvale plnit svoji funkci – např. rodič s dítětem žije dočasně sám, protože druhý rodič je ve výkonu trestu nebo trvale opustil rodinu, odstěhoval se, žije s jiným partnerem apod. Úplná rodina zanikne buď přirozenou cestou: smrtí jednoho z rodičů nebo zanikne nepřirozenou cestou a to rozvodem manželství, a proto přestane plnit svoji funkci. (Matějček, Z., 1975)

Rodina už netvoří celek, děti přesto zůstávají citově spjatí s otcem i matkou, který je z jejich pohledu nezrušitelný. Pro předškolní děti představují rodiče to nejcennější, co mají.

Marhounová rozděluje tři typy neúplných rodin na:

1. Svobodné matky a jejich děti – matky, které se nechtěly nebo nemohly vdát. Dítě vyrůstá jenom s matkou po celou dobu života, která ale nemůže plně nahrazovat roli otce. Takové děti mají nižší porodní váhu, vyšší perinatální úmrtnost a vyšší kojeneckou úmrtnost, častější a závažnější projevy nemocí, odchylky v psychomotorickém vývoji a výskytu chronických onemocnění oproti dětem z úplných rodin.
2. Ovdovělí rodiče a jejich děti – nejlepší typ neúplné rodiny, žijící rodič se řídí pravidlem: "o mrtvém jen dobře", druhého nijak nehaní a nepomlouvá. Ve většině případů zůstává stále v kontaktu s ostatním příbuzenstvem. Vhodná je odborná pomoc pro snadnější vyrovnání a zesílení psychického stavu.

3. Rozvedení rodiče a jejich děti - Po rozvodu jeden z rodičů odejde z domova a to pro dítě znamená obrovskou změnu, za kterou se cítí provinile a ztrácí pocit jistoty a stability. Častým důsledkem bývá pozdější neschopnost vytvořit si silný citový vztah. (Marhounová, J., 1988)

Po přechodném snížení počtu rozvodů v roce 2009, se jejich počet vrátil na obvyklou hodnotu. V roce 2010 bylo rozvedeno 30,8 tisíce manželství, tedy o 1,6 tisíce více než v roce 2009. Podíl manželství končících rozvodem (úhrnná rozvodovost) se vrátil na 50 %. Nejvyšší míru rozvodovosti mají manželství po 2 až 5 letech trvání. Dvě třetiny návrhů na rozvod podaly ženy. V 57,3 % manželství končících rozvodem žily nezletilé děti. Celkem to bylo 26,5 tisíce dětí.

(<http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/demograficke-a-socialni-udaje/pohyb-obyvatelstva-rok-2010/1000451/60106/>)

Mühlpachr uvádí 4 typy výchovy:

1. Výchova autoritativní, trestající

Rodiče příliš tvrdě prosazují svou autoritu, chybí akceptace potřeb dítěte a málokdy je přijímáno takové, jaké je. Rodiče rádi disponují různými tresty, většinou nevhodnými. Důsledky pro dítě s sebou přinášejí neustálé vědomí ohrožení. Pocit křivdy a bezradnosti, poruchy sebehodnocení apod. Tento typ výchovy vyvolává u části dětí negativismus, vzpuru či agresi, úniky všeho druhu od objektivních společenských požadavků.

2. Nadměrná pečlivá výchova

Je charakterizována silnou láskou k dítěti a akceptací jeho potřeb, což je v pořádku. Horší je přehnaná starostlivost, která nedopřeje dítěti dostek samostatnosti, nízké požadavky, neustálá kontrola. Rodiče dítěti vybírají kamarády, doma nesmí nic dělat. Dítě vyrostе ve velmi sebevědomého člověka, jehož sebevědomí ovšem nestojí na solidních základech. Má vysoké ambice a aspirace, ovšem malou vytrvalost, malou samostatnost, neumí řešit životní obtíže a překonávat překážky. Toto vše podporuje vznik frustrací a z toho pak dalších potíží v emocionální, volní a sociální sféře.

3. Nadměrně shovívavá výchova

Je charakterizována láskou k dítěti, akceptací jeho potřeb, ale nízkými požadavky, slabou kontrolou, velmi častým odměňováním. Dítě má mnoho volnosti, málo povinností, není zvyklé brát ohled na ostatní členy rodiny. Dítě bude mít zřejmě silné vědomí vlastní hodnoty, pozitivní postoje k okolí, dostatečnou frustrační toleranci. Ale dají se očekávat

těžkosti při nutnosti správně chápat a akceptovat společenské normy a požadavky. Může mít potíže při rozlišování, jaké chování je v té či oné situaci správné, nebo naopak nesprávné. Problémy mohou nastat při překonávání překážek v dospělosti, protože v dětství se nikdy žádné nevyskytovaly.

4. Zdravá – demokratická výchova

Tento typ výchovy předznamenává příznivý vývoj dítěte. Vidíme lásku rodičů, akceptaci potřeb, porozumění, respektování důstojnosti, individuality i práv dítěte. Rodiče mají přiměřené požadavky, jsou důslední a při kontrole svého dítěte nenarušují jeho sebedůvěru. Dítě je si jisto, že ho rodiče milují i ve chvíli, kdy nesouhlasí s jeho chováním. Tato výchova podporuje osvojování společensky akceschopného chování, interiorizace norem a hodnot, podporuje samostatnost a aktivitu. Rodiče dítě přijímají i ve chvílích selhání, dávají mu najevo, že určitý nedostatek lze lehce odstranit, dítě přitom pořád zůstává dobré a milováno. (Mühlpachr, P., 2008)

4.1.1 Rodina svobodné matky

Koncem 60. let 20. století se ve Skandinávii, později i v dalších západoevropských zemích USA, projevil zřetelně trend, naznačený již před druhou světovou válkou. Klesla ochota lidí, zejména mladých, uzavírat sňatky. Počty narozených dětí v těchto zemích také poněkud klesly, ne však natolik, aby to odpovídalo úbytku sňatků. Bylo jasné, že stoupá počet lidí, kteří vytvářejí rodiny neformální (žijí v tzv. nesezdaném svazku) a zároveň stoupá počet žen, které rodí a vychovávají děti samy, tj. bez muže. U nás byl v poválečné době nejvyšší počet nemanželských dětí těsně po válce, údaje z konce 80.let se tehdejší rekordní 9% míře zase začínají přibližovat, ale ještě jí nedosahují. Ve všech evropských zemích v současnosti roste počet dětí narozených mimo manželství. Je účelné rozlišovat mezi velmi mladými svobodnými matkami a těmi, které se rozhodly mít dítě za svobodna až okolo 30. roku.

První skupina je charakteristická tím, že dívky přicházejí do jiného stavu často neplánovaně, vinu má selhání nebo zanedbání antikoncepce, jejich partneři jsou letmé známosti.

V druhé skupině najdeme spíše ženy, které se svými partnery udržovaly dlouhodobý vztah a vědomě se rozhodly, že dítě budou mít. Po narození dítěte se vztah k partnerovi (otci) pro obě skupiny žen stává nesnadný až konfliktní. V našich podmínkách

totiž těhotné ženy dávají jednoznačně přednost stavu manželskému před postavením svobodné matky, takže fakt, že si dítě ponechaly, se vykládá jako pokus přimět partnera ke sňatku. Při výzkumech svobodných matek se nachází jen velmi málo žen, které s mužem žít nechtějí a věrohodně tvrdí, že na dítě budou stačit samy.

Děti svobodných matek jsou častěji nemocné a hospitalizované než děti v kompletních rodinách, mají horší prospěch, když se inteligencí neliší od dětí z úplných rodin. Matky strádají osamělostí. Tíží je odmítavý postoj otce dítěte. K tomu často přistupuje soudní vymahání výživného na dítě. Muž chybí nejen matce, chybí i dítěti. Chlapec nemá k dispozici mužský vzor, který potřebuje tím více, čím více se blíží k pubertě. Zahraniční práce dokládají, že chlapci vychovávaní v rodinách bez otce od útlého dětství se jeví při testovém vyšetření inteligence jako méně nadaní než chlapci vyrůstající v úplné rodině. Otec je vzorem nejen tím, co sám dělá, je i vzorem spolupráce, pokud s matkou opravdu spolupracuje, je významný i pro dceru. V literatuře se cituje zjištění, že dcery vychovávané bez otce tíhnou v dospělosti k extrémnějším postojům vůči mužům, tzn. buď k nekritickému obdivu nebo k naprostému odmítání mužů. Nepřítomnost otce v rodině může kompenzovat dědeček. Ale průzkumy postojů nejstarší generace k nemanželskému dítěti ukazují, že v první fázi mají prarodiče postoj odmítavý, někdy jen rezervovaný.

Dítě většinou nemá sourozence, protože skoro žádná svobodná matka nemá za svobodna více dětí a jen velmi málo svobodných matek se později vdá a přeje si mít další děti. Z toho vyplývá, že vazba mezi svobodnou matkou a jejím dítětem je silnější a nepochybně je ovlivněna matčíným postojem k mužům. Dá se oprávněně předpokládat, že dítě svobodné matky bude mít víc problémů s navazováním partnerského vztahu a s rodinným soužitím.

Svobodné matky u nás mají sklon obracet se na sociální instituce a hledat u nich pomoc v míře větší, než čekají od svých rodin. (Mühlpachr, P., 2008)

4.1.2 Rodina a smrt

Ačkoli každé zpracování smutku a smrti je jedinečné a individuální, lze v něm přece jen rozlišit několik fází, které neprobíhají po sobě, nýbrž stojí vedle sebe a často se mohou opakovat. Rogge uvádí tři fáze:

První fáze je odmítání „nechci to.“ Dítě se vzpírá uvěřit, že někdo zemřel. Vyhýbá se střetnutí s tímto faktem. Zároveň tím však ukazuje, že se se svou bolestí ještě nevypořádalo, že si připadá citově přetížené. Existuje nespočet mechanismů odmítání. Některé děti reagují na smrt příbuzného nebo neznámého citovým zvratem. Jsou veselé, neustále v pohybu, pořád je něco napadá. Jiné děti dostávají při sebemenším podnětu či ve stresové situaci návaly hněvu, naříkají nebo se fyzicky zhroutlí. Některé děti o smrti nemluví, vyhýbají se tomuto tématu. Pokud na ně přijde řeč, hned se snaží převést hovor jinam. Další zase reagují poruchami učení nebo chronickými chorobami. Jako mechanismy odmítání se objevují regrese chování. Mladší děti projevují tu a tam sklony k hrůzným hrám, týrají např. zvíře, aby si vyzkoušely smutek a bolest.

V druhé fázi si děti zemřelého člověka idealizují. Všechno, co připomíná smrt, se stává důležitým. Předměty připomínající mrtvého, vyvolávají znovu příjemné chvíle, které s ním děti prožily. Právě mladší děti si někdy silně přejí, aby splynuly se zemřelou osobou. Dítě si chce oblékat její věci, vykonávat její povolání. V této fázi existuje u dětí bez pevné identity nebezpečí, že bude negativně ovlivněn vývoj jejich vlastního „já.“

Třetí fáze idealizace se často střídá se znevažováním mrtvého. Bolest se u dětí mísí s hněvem a zlostí, že byly nechány samy. Negativní hodnocení mrtvého je pokusem dítěte o rozloučení. Dojde-li příliš brzy k idealizaci zemřelého, může se stát, že se dítě od něj neodpoutá. Jen realistický obraz zemřelého, tedy vnímání všech stránek jeho osobnosti, zaručuje, že se mu dítě dokáže znovu přiblížit na jiné úrovni. A co nesmíme přehlédnout? Zpracování smutku je nanejvýš bolestný proces, který stojí spoustu energie. Proto dítě potřebuje čas, kdy smutek odmítá, kdy si přeje, aby zemřelý znovu žil. (Rogge, J. U., 1999)

4.1.3 Rodina a rozvod

Matka užívá dítěte jako pomoc při orientaci v porozvodových obtížích. Dítě se stává zdrojem opory, ale někdy i překážkou, protože silný vztah k dítěti zasahuje do matčiny nových vztahů. Dítě tyto matčiny pokusy vnímá jako matčinu zradu na otci. Toto vměšování dítěte do nových vztahů může matka nevědomky vítat. Svoji nejistotu může promítat do dítěte a udržovat si tak zdání kompetence. Rizika tohoto uspořádání jsou, že matka má seznámení s dalším mužem a dítě je zatíženo ochraňováním matky.

Bezmocný rodič. Obvykle jde o matku, jejíž projevy bezmoci mají přivolat zpátky muže, který z rodiny odešel. Dítě do toho prostředí přispívá tím, že je těžko výchovně zvládnutelné, případně má ve škole obtíže s předměty, kterým matka nerozumí. Otec obvykle přichází, snaží se pomoci, jeho zásahy jsou však zřídka a málo účinné. Tak je zajištěno, že jeho pomoci bude třeba i nadále. Dítě se při tomto uspořádání dostává do skryté koalice s otcem, případně s některým prarodičem. Matka se snaží zvládnout situaci sama, ale její snaha nepřináší úspěchy, po čase musí rezignovat. Nevědomky může posilovat právě ty druhy chování dítěte, které nezvládá. Rizika: dítě se musí chovat tak, aby odůvodňovalo starosti (záchvaty pláče, spaní s matkou v jedné posteli, vyžadování její neustále přítomnosti). Matka si udržuje iluzi vztahu k bývalému muži. Pouto mezi matkou a jejím bývalým mužem bývá udržováno i pokračujícími intimními styky. Jindy matka dítěte nalézá jiného ochránce a pomocníka a vůči němu může opakovat závislou roli. Matka se chová vzorně, aby o možnost styku s dětmi nepřišla či aby ji znovu získala, a to v případě, že děti jsou v otcově péči a matce byl z různého důvodu omezen nebo soudně odepřen styk s dětmi. Otec se k ní chová laskavě, je však nastrážen na její projevy jakékoli nezodpovědnosti. Dítě cítí napětí, ale neorientuje se v jeho zdrojích. Za té situace nezbyvá dítěti než se chovat vzorně, aby se neporušila zbylá pouta mezi rodiči. Matka je ve styku s dítětem nejistá a snaží se to maskovat. Někdy i v tomto postavení pokračuje sexuální soužití rozvedených manželů. Jindy se matka snaží vyvázat ze závislosti na bývalém muži novým sňatkem. Také rozvedený muž se vlivu ženy na sebe a na dítě obává, nutkavě si nad ní dokazuje svou převahu.

U některých dětí se v tomto rodinném postavení rozvíjejí psychosomatické nemoci, které se pak interpretují jako výraz neventilovatelného napětí. Oba rodiče zanedbávají děti natolik, že ty se zcela vymknou kontrole rodiny. Problémy s dětmi pak řeší veřejné instituce: sociální pracovníci, policie, zdravotnická zařízení, školy atd. Klamný dojem

může vyvolávat jeden z rodičů, který se tváří, že chce děti zvládnout, ale opravdově se nestará. Tento rodič je někdy svými dětmi vydírán, případně jinak zastrašován. Přesto, že se děti dostávají do konfliktu se zákonem, rodiče tím nejsou alarmováni. Rodiče si někdy jeden o druhém myslí, že jsou psychicky abnormální např. homosexuální, a tím si odůvodňují bezmoc sebe i druhého. Děti mohou mít strach, že kdyby se chovaly odpovědně, rodiče by se o ně zajímali ještě méně. V této porozvodové situaci jsou děti ohroženy nejvíce. Je u nich vysoké riziko vzniku psychických poruch, delikventního chování, útěku z domova, navázání se na asociální skupiny, toxikomanie.

Základní otázkou po rozvodu je, koho má pomoc zahrnovat. Jestliže alespoň jeden z rodičů vidí problém i v chování dítěte, doporučuje se, aby poradenství či porozvodová terapie zahrnovala oba rodiče. Je třeba říci, že cílem terapie není znovusjednocení rodiny, ale udržení rodičovských rolí vůči dítěti. Odborná pomoc má být soustředěna na věcné problémy a časově limitována. (Mühlpachr, P., 2008)

4.2 Reakce dětí na rozvod

Reakce dětí na rozchod a rozvod rodičů se různí podle věku, v němž k rozpadu manželství dochází a podle stupně náklonnosti, který k odcházejícímu rodiči pociťuje. Když se podíváme na věkovou kategorii, zjistíme, že reakce jsou velmi odlišné. Předškolní věk a dítě v tomto věku reaguje na rozchod a rozvod rodičů žádostí o zvýšenou pozornost. Za každou cenu se snaží na sebe upoutat např. vynuceným pláčem, nebo může částečně zapomenout dovednosti, které už umí. Jedná se o jistý druh regrese, kdy se dítě vrací ve svém vývoji do dob, kdy bylo zcela odkázané na pomoc rodičů. Děti zapomenou jak správně stolovat, jaké jsou zásady dodržování osobní hygieny apod. Běžné jsou i poruchy spánku a agresivnější chování k rodičům, sourozencům i vrstevníkům.

Matějček se na rozvod rodičů dívá z pohledu dětského psychologa a dělí ho do tří fází. Před rozvodem, při rozvodu a po rozvodu, všechny tyto tři fáze se viditelně odrážejí v dětské psychice. Stručně je zde uvedu:

Fáze před rozvodem. V této fázi se rodiče dostávají se svými dětmi do poraden a žádají vyšetření z různých důvodů. Obvykle se jedná o zhoršený školní prospěch, výkyvy

nálad nebo změny v chování. Že za tím vším stojí rozvod je odhaleno za pomoci rozhovoru o rodině, v projektivních testech tematickoapercepčních, v kresbách, v asociačních a expresivních testech jakými jsou „naše rodina“, „začarovaná rodina“, doplňování povídek, scénotest, test Benové-Anthonnyho aj. V této fázi zkoumáme, jak možné je udržení rodiny. Tam kde nedochází k větším patologickým jevům a rodiče jsou schopni udržet vztah kvůli dětem, se dá rozvod rozmluvit. Ovšem v prostředí hádek, věčných konfliktů, citového chladu a prázdnoty, v prostředí násilí či přímého ohrožení dítěte na zdraví je nutné dítě vytrhnout. Toto vytržení má podmínku, že jsme schopni dítěti poskytnout lepší prostředí. Rozvádějící se rodiče často opomíjejí či podceňují změny, které s sebou rozchod a rozvod přináší. Nejčastěji se to týká změn ekonomických a změn v bydlení.

Matějček ve svém průzkumu uvádí, že u nás a v jiných vyspělých zemích se matky po rozvodu (předpokládáme, že jim bylo svěřené dítě) ocitnou na horší hospodářské úrovni, než byly v manželství. Pokud si tuto skutečnost včas neuvědomí, vystavují sebe i dítě deprivaci ze ztráty životní jistoty. Z dalších průzkumů vyplývá, že mnohé ženy jsou si touto skutečností vědomy a o rozvod žádají až tehdy, je-li rodinná situace neutěšitelná. Za takovou situaci považují patologické chování otce (alkoholismus, domácí násilí, sexuální obtěžování aj.), které je rodině na obtíž a hrozí trvalé poškození dítěte. V takovéto situaci se Matějček přiklání k názoru matek, že je lepší nemít žádný vzor než mít vzor špatný. Obdobná situace se vztahuje na asociální matky. (Matějček, Z., 1992)

Fáze při rozvodu je vymezena podáním žádosti o rozvod po konečné soudní řízení. Psychologicky lze toto období vymežit prožíváním životní stresové události, po kterém se začnou objevovat duševní poruchy a obtíže neurotického a psychosomatického rázu. Jak jsem se již dříve zmínila, tato fáze je různě dlouhá vzhledem k délce trvání soudního procesu. Z pohledu dětského poradenského psychologa je zde kladen důraz na anamnézu a následným vyšetřením se zjišťují obtíže, kterými děti trpí. Rodiče mívají tendenci podceňovat dětské vnímání rozvodové situace nebo se mylně domnívají, že děti rozvod prožívají shodným způsobem. To není pravda a děti tedy potřebují klidný, osobní přístup, aby se s nově vznikající situací vypořádaly. Stejně tak se rodiče dopouštějí ještě jedné chyby a to té, že dětem zastírají pravý stav skutečnosti. Nechtějí jim přiznat míru odcizení mezi sebou a rozvod do poslední chvíle tají. Je sice pravda, že nevědomost chrání, ale to platí jen do jisté míry.

Matějček uvádí, že otřes, který přichází po odkrytí tajností, je mnohem závažnější, než by bylo sdělení pravdy na počátku. Dítě jen tak připraveno o čas, který potřebuje pro vyrovnání se s realitou. Po vyřčení skutečného stavu rodičovského soužití stále přetrvávají nejasnosti, které podněcují dětskou fantazii, která je v tomto případě nezdravá a úzkostná. Často se odvíjí z pocitu viny za rozvod rodičů či z pocitu strachu, co přijde po rozvodu. Matějček také zdůrazňuje nutnost neočernování odcházejícího rodiče, neboť to komplikuje následující fázi.

Fáze po rozvodu - je nejdelší fází ze všech a můžeme říci, že trvá doživotně. Sleduje se zde vyrovnání dítěte s realitou a jeho návrat do „normálních kolejí“. Tato fáze je důležitá tehdy, nedohodnou-li se rodiče před rozvodem a jejich konflikty dále pokračují. Matějček stejně jako Elliott a Place spatřuje největší nebezpečí poškození psychiky dítěte v pokračujících rodičovských konfliktech. Dítě se v předchozích dvou fázích připravovalo na situaci, že rozvod ukončí rodičovské neshody, nastane období klidu a ono nepřijde o lásku ani jednoho z rodičů. Jak ale po rozvodu vidí, tato hypotéza se nenaplnila a ono je opět soustavně traumatizováno. Velmi silně bývá narušeno jeho vědomí vlastní identity, když v jakékoli porozvodové situaci slyší, že jeho separovaný rodič byl zlý, prolhaný, sobec, alkoholik apod. Dítě si uvědomuje, že polovina jeho já pochází od rodiče s nímž žije a druhá od očernovaného rodiče, který je opustil. Matějček pak ještě dodává, že naše já je nejvíce ovlivněno obrazem, jaký si o svém původu odnášíme, naším časným dětstvím a našich rodičů a to i těch, kteří nás opustili. Fáze po rozvodu pak monitoruje i sžívání se dítěte s novým partnerem rodiče a novými sourozenci a četnost a míru styků s odešlým rodičem. (Matějček, Z., 1992)

Problematikou dětí rozvedených rodičů jako následků rozvodové situace se zabývají autoři Matějček, Z. a Dytrych, Z. Dítě spolu prožívá s rodiči celou rozvodovou situaci od počátku řešení sporů, hádek, napětí až po opuštění domácnosti jednoho z rodičů. V každém věkovém období dítě reaguje jinak, ale i v závislosti na pohlaví. Vždy je ohrožen zdravý vývoj osobnosti. Po rozvratu rodiny duševní trápení dítěte pokračují.

Jak uvádí Vágnerová, pocity jistoty a bezpečí už nemůže dítě prožívat tak silně, jako v úplné rodině. To také jistým způsobem ovlivní i vztahy a chování ke svým vrstevníkům, formování postojů a kompetencí. Chová se individuálně podle toho, jaké očekává reakce na své přijetí od ostatních lidí, hlavně od vrstevníků. Navázat sociální kontakty pak pro něho může být obtížnější. Nemá-li pozitivní sociální očekávání, stává se

nedůvěřivým, chová se neodpovídajícím způsobem, např. nerespektuje pravidla hry, projevuje se nepřátelsky až agresivně, neumí navázat kontakt, hůře mu lze porozumět. Má-li špatné zkušenosti z vlastní rodiny v dětství, rozvíjí se u něho nepříjemné vlastnosti, ale i nevhodné způsoby chování. Proto se v důsledku toho setkává s tím, že bývá všeobecně odmítáno z důvodu chování. Odpovědí na nepříznivé sociální přijetí je to, že se dané chování ještě více prohloubí, ztrácí naději na pozitivní přijímání. Samo dokáže poskytnou málo kladných podnětů ostatním lidem. Je třeba dítěti poskytnou odbornou pomoc, jak by mohlo pozitivní zkušenosti získávat.

Souhlasím s tvrzením Matějčka. Rozvod se ukazuje jako vhodné řešení tehdy, trvá-li dlouhodobě konfliktní situace mezi rodiči a vypjaté rodinné situace. Dítě trpí mnohem více, je-li situace nevyřešena. (Matějček, Z., 1992)

Poupětová potvrzuje jistý negativní dopad neúplné rodiny na chování dětí, především v rodinách, kde chybí otec. Sledují se také souvislosti mezi chováním žáků a materiální úrovní rodiny, přičemž nadprůměrná úroveň má spíše negativní důsledky. Projevila se také významná závislost chování žáků na pracovní době obou rodičů. Není vidět bohužel ani dítě a jeho skutečné potřeby.

Dítě je na rodičích závislé, pokud se ocitne v bitevním poli mezi nimi, je ohrožené. Není chráněno před konflikty rodičů, nejsou dostatečně zajištěny jeho potřeby. Pokud nemá kontakt s jedním z rodičů, může jeho nepřítomnost prožívat jako opuštění a znejistění. To přirozeně vede k posílení vztahu s žijícím rodičem, který mu v jeho očích zůstal. Dítě se ocitá v situaci vnějšího konfliktu mezi rodiči a vnitřního konfliktu se sebou a svými potřebami. Když je tatínek zlý a špatný, znamená to, že já také, když jsem jeho dcera nebo syn. Měl bych se snažit všechno, co je mu podobné, ze sebe dostat. Když se mi po tatínkovi stýská a řeknu ro mamince, zuří. Znamená to, že jsem špatný, když se mi stýská. Nemohu mamince ubližovat ještě já, tak raději nechci to, co jsem měl s tátou rád. Dlouhodobé prožívání vnějšího a vnitřního konfliktu je pro dítě neúnosné a nebezpečné.

Pokud nemá dostatek ochrany před konflikty rodičů, rozhodne se vyřešit situaci krokem pudu sebezáchovy. Ztotožnění se s názory, postoji či pocity rodiče, se kterým žije. Vše co souvisí s druhým rodičem vnímá jako špatné a rodiče odmítá. Musí potlačit citové potřeby vůči odcizenému rodiči a část své identity.

Rodič, který žije s dítětem prožívá úzkost ze ztráty partnera., která posiluje pouto k dítěti a může vytvořit závislost. Rodič má strach, že o dítě přijde, kdyby bylo s druhým rodičem zadobře. Také může rodič pociťovat potřebu pomsty v podobě omezení či zamezení kontaktu s dítětem. Mírnější forma nabádání dítěte neuvědomělými poznámkami proti druhému rodiči. Silnější formou je úmyslné ovlivnění dítěte na důkaz já jsem lepší než druhý rodič. Nejhorší je pomlouvání, špinění, lhaní a nepravdy, vyhrožování. Neustále namlouvání lži dítěti, kterým později samo věří. Může dojít k trvalému zavrnutí druhého rodiče, kterého nenávidí na dlouhou dobu.

Pečlivé posouzení rodinné situace zamezí vyhnutí se globálnímu závěru : dítě zavrhnulo rodiče. Rodič si obvykle neuvědomí , že pokud svoji bolest , hořkost a obavy dává najevo před dítětem, je to pro ně velká zátěž. Dítě má oba rodiče rádo a je pro ně těžké, když jeden z rodičů trpí a o druhém slyší ošklivé věci. Může mít pocity viny a zrady. (Poupětová, Š., 2009)

Je důležité, aby moc a odpovědnost, kterou mají mít dospělí, neměli děti. V některých případech je potřeba odborné pomoci:

- 1) opatrovnický soud
- 2) OSPOD = oddělení sociálně právní ochrany dítěte
- 3) sociální pracovnice (kolizního opatrovníka)
- 4) rodinného terapeuta
- 5) terapeutické zařízení
- 6) asistence v terénu

Děti mohou mít v živé paměti domácí násilí či jiné projevy domácího tyrana a aniž jsou ovlivňovány druhým z rodičů, odmítají se s ním stýkat. Jindy ovšem může jít o účelové jednání a cílevědomé ovlivňování dítěte proti druhému z rodičů. I zde je důležité zjistit příčiny negativního postoje dětí, což se zpravidla podaří s pomocí zkušeného soudního znalce.(Smith, H., 2004)

Pokud se rozhoduje o budoucnosti dětí, je nutné najít způsob, jak nepřímo vyslechnout jejich názory a přání. Je vhodné vytvořit takovou situaci, kdy se děti nebudou bát vyjádřit své pocity. Děti by měly dostat informace, kterým porozumějí, a v případě potřeby také důvěrnou pomoc v čase krize. Kvůli dětem je po rozchodu důležité ukončit vzájemnou nevráživost,

kteřá souvisela s manželstvím. Nepřátelství projevované na začátku a na konci návštěv dítěte u druhého rodiče může napáchat velké škody. Proto je v zájmu dítěte, aby se rodičovská odpovědnost, která vyžaduje spolupráci, dělila pouze v těch případech, kdy mezi rodiči panuje jistá míra souladu. Jestliže mezi rodiči dosud vládne nevraživost, je vhodné odložit rozhodování o péči až do doby, kdy se k sobě rodiče začnou chovat zdvořile. Další možností je uzavřít dočasné dohody, po jisté době posoudit jejich vhodnost a zjistit názor dítěte na příslušná ujednání. (Smith, H., 2004)

Smith uvádí studii: „Výzkum nás přesvědčil, že nejdůležitější faktory zdravého vývoje dítěte po rozvodu rodičů jsou: matka by měla být platným rodičem, který dítěti poskytuje lásku, péči, pravidelný řád a důslednou a přiměřenou kázeň, dále by dítě nemělo být vystaveno neustálým střetům mezi rodiči.“¹²

4.3 Psychologické důsledky rozvodu

Porozvodová deprese (sklíčenost) přetrvává dlouho nejen u dospělých, ale i u dětí. Je rovněž známo, že snáze dítě přijme úmrtí jednoho z rodičů než jeho odchod jako následek rozvodu. Ke smrti se totiž neváží pocity viny, zatímco v druhém případě existuje prostě, aby si dítě mohlo říkat opak (já jsem zlobil, a proto..) Některé osamělé matky vychovávají syny, přitom se staví do role manželů. Tím jim jednak přidělují pravomoce, které jim nepřísluší, jednak jim zatěžováním upírají dětství. Činí z nich dospělé, ačkoli jde o děti. Takový způsob výchovy je velmi nebezpečný. Zejména chlapec se může stát záhy vedoucí osobností neúplné rodiny, matku staví do submisivní role, a tak si vlastně odpírá přijetí nejen jejich rad, ale případně rad dalších členů rodiny. (Matějček, Z., 1992)

Děti, jejichž matky se umějí vyrovnat se situací, a také ty, jejichž matky mají chápající rodinu a přátele, se patrně nenechají zdolat nepříznivými situacemi a pravděpodobně si najdou oporu nebo úspěšnost i mimo rodinu. Neměli bychom však ztrácet ze zřetele skutečnost, že domácí násilí se vyskytuje ve všech vrstvách společnosti, je často faktorem přispívajícím ke stresujícímu dětství a málokdy bývá samostatnou

¹² SMITH, H. Děti a rozvod. (z anglického originálu: „Children, feelings and divorce,“ přeložila LOUPOVÁ, H.) Vyd. 1. Praha: Portál, 2004. str.178. ISBN 80-7178-906-2.

příčinou negativních důsledků. Nešťastné děti mohou mít emoční problémy, jsou ustrašené nebo uzavřené, trpí depresemi, postrádají společenské dovednosti a vykazují psychosomatické symptomy. Malé děti se někdy vyvíjejí opožděně, působí apaticky a nešťastně. Děti cítí, že jsou téměř bezmocné, někdy navíc ještě chtějí chránit zranitelnějšího z obou rodičů. Reagují na život v nepřátelském prostředí, na rozcházející se rodiče, na dlouhodobé nedostatečné rodičovské schopnosti, nebo domácí násilí. (Smith, 2004)

Nedostatek jistoty v dětství může človíčka pronásledovat až do dospělosti.

4.4 Výchovné prostředí

Role matky vyplývá z nerozlučného kontaktu s dítětem. Bezprostředně po narození je velmi těsný. V průběhu předškolního období se krok po kroku uvolňuje. V porovnání s otcem tráví s dětmi více času, chová se k nim mírněji a schovívavěji. Věnuje jim každodenní běžnou péči a taktéž je učí denním povinnostem. Více s nimi hovoří. Ve hře volí klidnější hry. Veškeré své projevy matka doprovází často i slovním komentářem. Důležité je, aby byl vztah matky k dítěti vyrovnaný. Pečující matka většinou volí pocity jistoty a bezpečí, než striktní příkazy jako otec.

Kontakt dítěte s otcem je odlišný a proměnlivější, ovlivňuje ho řada faktorů. Např. závisí na vztahu s matkou, společenských zvyklostech v zájmu o potomka. Dítěti poskytuje zábavu, zprostředkovává další poznatky prostřednictvím odvážnějších her a výletů. Ve slovním projevu je úspornější. Přísněji dohlíží na kázeň, zadává ostřejší příkazy. Řídí i nadměrné citové projevy. Už v předškolním věku se otcovo chování diferencuje v závislosti na pohlaví dítěte.

Matčina role je vymezena jednoznačně, otcova nikoli. Velmi vhodné je, když se ve výchově oba doplňují. Správná výchova musí vycházet ze spokojenosti a soudržnosti rodičů. Měli by se umět sjednotit na základě domluvy, na výchovných přístupech a opatření a vzájemně se doplňovat. Není dobré uplatňovat žádný krajní výchovný postup, tj. příliš přísnou či příliš schovívavou výchovu.

Při nadměrně schovívavé výchově postrádá dítě smysl pro pořádek, nedokáže bojovat proti překážkám s nimiž se setkává.

Při nadměrně přísné výchově získává pocit ušlápnutého člověka. Objevují se u něho citové poruchy. Proti konvenční společnosti zaujímá nepřátelský postoj.

Nedokáží-li se rodiče k sobě chovat dobře, chovají se negativně i k dítěti. Takovéto situace nastávají v období před rozvodem a při řešení osobních problémů, kdy je dítě tím nejslabším článkem a nejvíce trpí při nepřiměřeně emocionálních projevech rodičů, odsuzováním a opovrhováním. Nedokáží-li rodiče vyřešit své spory pomocí odborníka, rodina se ve většině případů rozpadne.

Mühlpachr se zabýval možností, že u dětí s výraznými odchylkami temperamentu může nastat selhání při používání standartních výchovných postupů. Děti reagují neočekávaně jiným způsobem. Příčiny spatřuje v objektivně narušených podmínkách rodiny. Včetně rodiny náhradní. Druhým okruhem příčin může být odlišnost v devíti druzích chování, jejichž výčet uvádí: „postoj k lidem, míra kolísání nálad, pravidelnost spánku, rozvrh jídla, frekvence pláče, adaptabilita na nové situace, ochota přijmout pravidla hry, únikové chování.“¹³

Dále vyčleňuje v oblasti rodinné výchovy čtyři typy.

1. Výchova autoritativní – trestající. Rodiče své dítě nepřijímají takové, jaké je, např. jeho zájmy, dovednosti, potřeby, vlohy, dokonce mu vybírají i kamarády a zájmové aktivity. Svou rodičovskou autoritu chtějí prosadit za každou cenu. Mnohdy jsou jejich striktní slovní příkazy doprovázeny křikem, nervózním chováním a vyčítáním, zdůrazňováním toho, co dítě neumí. Ono se pak cítí ohroženo, stále se bojí. V situacích, kdy by se mělo možnost rozhodnout se cítí bezradné a váhavé. „Stále neví, co si vybrat.“ Vytváří se u něho porucha hodnocení sebe sama. Má sklon k sebezpodceňování a ve své schopnosti nevěří. Může se pak chovat negativně, vzdorovat, volit různé únikové cesty, aby se vyhnulo častému kritizování a trestání rodičů např. pobyt u příbuzných, hraní na osamělém místě bez kamarádů, straní se ostatních dětí.

2. Výchova nadměrně pečlivá – rodiče o dítě pečují více než je potřebné. Vykonávají za ně činnosti, které by ono vykonalo samo např. úklid hraček, oblečení. Odstraňují mu

¹³ MÜHLPACHR, P. Sociopatologie. Vyd. 1. Brno: MU, 2008, str.149. ISBN 80-210-4550-7.

překážky, hodnotí a vyhledávají kamarády. Dítě doslova vyřazují při plnění jednoduchých prací v domácnosti, např. utírání stolu, rozdávání příborů. Požadavky, které na dítě kladou jsou velmi malé. Na každém kroku je dítě kontrolováno a vůbec se mu nedopřává samostatná činnost. Dítě se tak stane vysoce sebevědomým, ale má malou samostatnost a vytrvalost. Náročné životní situace a obtíže většinou řešit nedokáže, spoléhá na radu někoho jiného. Mívá vysoké ambice, ale na druhé straně mu chybí vytrvalost, proto je nemůže uskutečnit. Důsledkem bývá rychlý vznik frustrace a citových obtíží ve všech sférách osobnosti.

3. Výchova nadměrně schovívavá – rodiče kladou na dítě nízké požadavky, velmi málo povinností, dopřávají mu co nejvíce volnosti. I za drobné úkoly, které splní ho často chválí a odměňují, často obdivují a za všechno litují. Dítě myslí převážně samo na sebe, není ohleduplné k ostatním členům v rodině. Velmi vysoko se dovede ocenit, ale jeho tolerance k frustracím je dostatečná. Ke svému okolí zaujímá pozitivní postoj. Mohou nastat i potíže při nutnosti správně chápat a přijímat společenské normy a požadavky, rozlišovat správné a nesprávné chování v určitých společenských situacích. Dítě jako dospělý těžko zvládá životní překážky samo, protože v dětství se mu je rodiče snažili odstraňovat a obcházet je. Dostává mnoho věcí, aniž by muselo vynaložit velkou námahu. Je zvyklé na upřednostňování před ostatními členy rodiny. Rodiče mu projevují přehnanou lásku.

4. Výchova zdravá – demokratická – tento typ výchovy je předpokladem proto, aby se z dítěte vyvinul dobrý člověk, který bude mít zdravé sebevědomí, bude schopen řešit překážky a potíže a přitom si osvojovat normy a požadavky kladené společností. Bude patřičně aktivní a samostatný. Rodiče vychovávají dítě s láskou, snaží se mu i porozumět, zohledňovat jeho dětské potřeby a zájmy. Snaží se na dítě klást přiměřené nároky, důsledně kontrolují plnění úkolů. Při činnostech se mu snaží být rádcem a průvodcem. Dávají mu i návod, jak určité překážky a problémy řešit. Dítě má stále jistotu, že i když se mu nedaří řešit problém nebo selže, rodiče ho přijmou stále takového jaký je, bez výčitek a kritizování. Takoví rodiče upouštějí od tělesného trestu. Stává se, že s chováním dítěte nesouhlasí, naznačují mu, jak snadno je to možné změnit. Podporují ho v osvojování společensky přijatých norem a chování.

Za vhodné považují, dokáže-li rodič s dítětem hledat důvod, proč se uchýlilo k takovému chování či problému. Poskytují mu příklady, jak oni v dětství řešili jaké problémy či přestupky. Opora v rodiči dítěti zaručuje, že řeší problém v klidu a s rozvahou a nemá snahu k chybnému, ukvapenému jednání. Ke zdravému sebevědomí pomáhá i to, že je dítě respektováno se všemi svými zvláštnostmi, schopnostmi, byť se třeba neshodují s představami rodičů.

Typy nesprávné rodinné výchovy a nevhodného přístupu k dítěti uvádí Prekopová:

1. Autoritativní výchova – systém takovéto výchovy spočívá v tom, že rodič zadá příkaz a vyžaduje, aby byl v co nejkratší době bez připomínek splněn. Nepřipouští žádný jiný návrh ze strany dítěte, slovní komentáře, natož odmítnutí. Nesplnění úkolu tvrdě trestá. Uplatňuje méně vhodný systém trestů od zákazů až po převážně tělesné tresty. Důvodem je to, že sám rodič byl přísně vychováván nebo se mylně domnívá, že tak zabráni vytvoření nežádoucích vlastností. Na tento přístup rodiče, dítě reaguje absolutní poslušností. Může se stát, že v životě je člověk pasivní, bojácný, přecitlivěle až úzkostně reaguje na běžné situace. Má ostych, nedůvěru ve vlastní sílu, stále pociťuje obavy z toho, co tomu řekne rodič. Důsledkem je obava z provedení samostatného rozhodnutí, podřizuje se silnějším. V jiném případě má výchovný postup člověka vzdorovitého, odmítavého až s agresivním chováním. Svou agresi si potřebuje na něčem vybit. Proto se obětí může stát sourozenec, vrstevník v mateřské škole či zvíře.

2. Výchova rozmazlující – nadměrně shovívavá – rodiče se požadavkům a potřebám dítěte zcela podřizují. Stále ho omlouvají, snaží se mu splnit všechna přání. Výsledkem výchovy je pak člověk vysoce náročný, málo poslušný, značně sobecký, který nechce ze svých požadavků slevovat. Tento výchovný postup volí rodiče dlouhodobě bezdětný, vyrůstající ve velmi skromných poměrech či mnohdy v případech, bylo-li dítě vážně nemocné. Dítě ze strany rodičů se nesetkalo s odpíráním ničeho, což může mít vážné důsledky v osobním životě.

3. Výchova nadměrně starostlivá – rodiče se o děti bojí. Stále je opečovávají, snaží se být s dítětem v klidu při všech činnostech. Dítěti vypěstují silnou závislost na rodičích, nesamostatnost. Tento výchovný postup volí rodiče starší.

4. Výchova lhostejná – na první místo v životě nestaví výchovu, nýbrž jinou hodnotu. U této výchovy jde o rodiče buď příliš ambiciózní, kteří preferují svou kariéru, nemají nikoho, kdo by o dítě pečoval a trávil s ním volný čas. Výsledkem této výchovy je člověk, který citově strádá a hledá citové vazby jinde.

5. Nedostatek lásky – s tímto způsobem výchovy se setkávají převážně děti neplánované, postižené či nesplňují představy rodičů. Z takového dítěte vyrůstá člověk, který se cítí stále ukřivděný, kritice málo přístupný, nevěřící lidem. Chová se častěji agresivně, neumí dávat lásku ostatním lidem.

Ve vztahu k dítěti se rodiče často dopouštějí následujících chyb:

1. Rodiče se k dítěti chovají podle toho, jakých dosahuje výsledků ve škole. Dítě je stále frustrováno ze školních známek a nepříjemného chování rodičů, když se mu něco nepodaří.
2. Rodiče nedodržují a často ani nestanoví přesná pravidla a pokud je vytvoří, nedodržují je přesně. Nemá-li dítě pevně stanovený řád, nedokáže se ani orientovat.
3. Při výchově se nesmí vycházet na prvním místě ze spontánnosti dítěte. Dnešní rodiče tradiční formu péče o dítě neuplatňují, jen zřídka. Protože dítě nemá pevné tradiční výchovné postupy jako vzory. Chybí mu jen vzory chování i základní výchovné zásady.
4. Rodič musí jednat s dítětem rozhodně a jednoznačně, dítě musí vědět, co od něho může očekávat. Jedná-li váhavě či dvojsmyslně, dítě nezískává v dospělém oporu a samo vytuší jeho nedostatky.

I když probíhá výchova v neúplné rodině s jedním rodičem, musí se rodič snažit působit jako správný příklad, napomáhat vytvářet radostný domov, kde by se dítě cítilo důvěryhodně a jistě, jak uvádí Matějček.

Dle Vágnerové identifikační vzor, který dítě vidí, se snaží napodobovat. Subjektivně se identifikuje s celou osobností, včetně názorů a postojů, netřídí je ani nehodnotí. Cítí se tak jistější, lépe dokáže hodnotit sebe samo, tolik se nebojí.

Rodiče mohou volit ve výchově různý postup. Vždy si rodič buduje autoritu na nějakém základě. Přísný rodič pedant vyžaduje absolutní poslušnost a s dítětem o zadaných úkolech nediskutuje. Mírnější rodič zakládá autoritu na laskavém lidském přístupu

k dítěti, ale přesto v ní nesmí chybět dohodnutá a dodržovaná pravidla. Dítě se zajímá o svou rodinu, rodiče, domov i svých kamarádů. Později je i srovnává a hodnotí. Je-li situace rozvedených rodičů napjatá, konfliktní, hledá si v ní vlastní názor, stanovisko. Už od tří let musí dítě plnit úměrný příkaz, který mu zadáme, a nelze ho nikdy nesplnit, tak uvádí Márová, Matějček, Radvanová.

I když se snaží rodič vychovávat v rodině všechny děti stejně, jsou z nich zcela odlišné osobnosti, protože záleží na řadě faktorů, např. na různé úrovni vlastností a schopností, nadání, věku, různorodé reakci na podněty. Ve skutečnosti rodič přistupuje ke každému dítěti s různou mírou odlišnosti a očekávání. Vzájemně dialekticky se vyvíjí chování rodičů i dětí. Nejvhodnějším typem výchovy je výchova kombinovaná, která zahrnuje pevně stanovená a dodržovaná pravidla, laskavý přístup k dítěti, s respektováním jeho individuálních zvláštností. Průběžně by se dítě mělo odpoutávat závislosti na rodičích, aby si věřilo, získávalo sebevědomí, jak uvádí Vágnerová.

Rodiče si nesprávným způsobem chtějí usnadnit výchovný postup. Jsou nedůslední v jejich plnění a kontrole. Dítě může reagovat i vzpurně, jak uvádí Prekopová.

Ztotožňují se s názorem Matějčka, že u dítěte nelze nic předpokládat. Abychom získali zájem dítěte, musíme zvolit vhodnou motivaci. Stále musíme dítě vést v tom, co je dobré a co špatné.

Ve výchovné praxi se jednotlivé typy mezi sebou kombinují. Často se setkáváme s výchovou málo důslednou.

B) PRAKTICKÁ ČÁST

5. PROBLEMATIKA DĚTÍ Z NEÚPLNÝCH RODIN

5.1 Stanovené cíle a předpoklady bakalářské práce

Cílem je pozorování a sledování chování projevů dětí pocházejících z neúplných rodin. Zjistit, zda se některé projevy a chování dětí z těchto rodin nějak liší od projevů předškolních dětí z rodin úplných. Zvláštní klima v rodině dítěte se pravděpodobně může projevit i v dětských kresbách. Zjistit, jestli se chování dětí nějak výrazně změnilo v době, kdy v rodině docházelo ke konfliktům a následnému rozchodu rodičů.

5.2 Popis průběhu výzkumu a použité metody

Výzkum jsem prováděla pozorováním během souvislé pedagogické praxe i ve vlastním volném čase. V době od začátku září 2009 do konce dubna 2011. V jednom případě i v přirozeném prostředí doma. Další použité metody byly rozhovory s matkami a učitelkami jednotlivých dětí.

5.3 Kasuistiky dětí

1) Michal, 6 let

Manželství rodičů trvalo přibližně sedm let. Matka vystudovala střední průmyslovou školu. V době manželství pracovala v továrně v kovovýrobě i šestnácti hodinové směny. Bylo to jediné zaměstnání, které sehnala za „slušné peníze.“ Maminka si moc přála děti, ale dlouho nemohla otěhotnět. Po třech letech se narodil vytoužený Michálek. Matce bylo v té době třicet let. Porod musel být několikrát vyvolávaný. Od 4. měsíce začal být velice neklidný. Lezl jen pozadu, popředu nechtěl. Chodit začal sám v 8. měsíci podle nábytku, i za cenu, že spadne. Bez šišláni začal rovnou hezky mluvit. R ani Ř mu nedělají problém. Nyní matka pracuje jako sekretářka jedné společnosti.

Otec byl již předtím ženatý a z prvního manželství má dvě děti. Pavlu, které je třicet let a Petra, kterému je dvacet osm let. Hned po narození Michala si otec našel mladou slečnu, se kterou rok na to měl holčičku. Ani s touto slečnou nezůstal. Michal se s žádným z

nevlastních sourozenců nezná a ani nestýká. Otec se živil jako podnikatel, ale ne příliš úspěšný, a tak dostal nápad, jak si rychle vydělat peníze. „Vzal to ale za hodně špatný konec.“ Výsledkem bylo odsouzení za opakovanou distribuci omamných látek. Nyní je ve výkonu trestu na 6 let, ve věznici se zvýšenou ostrahou. Michalovi byly v té době 3 roky. Matka se i přesto snažila udržovat vztah kvůli malému. Po návštěvě ve věznici zjistila, že otec Michala nabádá k trestné činnosti a ihned přerušila kontakt. Žádné telefonáty ani návštěvy. Michal po návštěvě řekl: „Vždyť je to ve vězení docela fajn. Může se pořád dívat na televizi a všechno mu dají.“ Od 4 let se s otcem nenavštěvuje ani nijak nekomunikuje, zeptá se, jak se má, ale na návštěvu se mu už nechce.

Matka žije s Michalem sama. Téměř denně je navštěvuje matky bratr, který jako identifikační vzor supluje roli otce. Strýc bydlí ve vedlejší vchodě téhož panelového domu. I on je rozvedený a z manželství má již 24 letou dceru. V současné době žije sám. Matka si myslí, že by bylo třeba na Michala tvrdší ruky, sama už na to nestačí. Ráda by proto našla vhodného přítele, který by měl malého rád. Nikoho s Michalem jen tak zbytečně neseznamuje, aby z toho neměl zmatek.

Matku bych charakterizovala jako soběstačnou, podnikavou, tolerantní, upřímnou, hodnou zato impulzivní, netrpělivou, nedůslednou, netvořivou. Otce jsem měla možnost poznat před nástupem do výkonu trestu a charakterizovala bych ho jako velmi jazykově nadaného (plynule ovládal pět jazyků), velký organizátor, manipulátor, netolerantní, žárlivý, agresivní, panovačný, nedůsledný, netrpělivý, ale také velmi výtvarně talentovaného. Výtvarné činnosti se věnoval jen zájmově, ale celý byt byl vyzdoben jeho obrazy (krajinky i portréty).

Na otázku kdy byl naposledy Michal pochválen odpověděla matka: „V době rozvodu jsem byla příliš zaujatá svými problémy a nedokázala myslet na nic jiného. Spíše jsem viděla chyby a upozorňovala na nedostatky, než že bych ho pochválila.“ Neustále ho napomínala, vše jí vadilo. Michal se dožadoval pozornosti různými způsoby. Nejčastěji do něčeho mlátil a řval na matku: „mamino, dělej!“ Když mu chtěla něco sdělit, někdy to přes velký rámus ani nebylo slyšet, a tak silně zvýšila hlas. Reakce na to: „Ječíš jako opice, slyším ne.“ Když dostane vynadáno, vždy řekne: „No a co.“

Na otázku co se vám nejvíce líbí na vašem dítěti odpověděla: „Říká pravdu, i když něco provede, tak se přizná. Snaží se pomáhat a je ohleduplný. Umí se rozdělit. Nestydí se říci já tě mám rád a přijde se pomazlit.“ A co se vám nelíbí: „Když křičí.“

Na otázku má často zakázané činnosti odpověděla nemá, jen nesmí sladkosti před obědem.

V rodině má rád babičku protože: „Dobře vaří, ale pořád mi říká nelítej, vem si bačkory, nenadrob. Máma pořád chce, abych u ní spal, ale já u ní nemůžu usnout. Bojím se, že mamku někdo unese.“ Strýce má rád, protože: „Hraje se mnou fotbal a je s ním legrace.“ Matku má rád nyní proto: „Protože mě pusinkuje.“ „Taky bych chtěl bratříčka.“

V rodině je náchylnost k chorobám, zejména cévním. Vyskytují se vady zraku: šedý a zelený zákal, vrozený zelený zákal = kongenitální glaukom = následná těžká slabozrakost, také se vyskytoval příbuzný se zbytky zraku, strabismus = šilhavost, nejčastěji se vyskytovala dalekozrakost a krátkozrakost.

Nejčastěji se mu věnuje matka a strýc. Důvěru má k matce, nebojí se říci to, co provede. Sám si vymyslí trest např. Když něco rozbije, pomůže to uklidit a přidá jí peníze ze své kasičky na novou věc. Peníze má našetřené od babičky na pouť, výlet, atd.

Nejraději chodí do cirkusu, na pouť, na výstavy a do lesa. Přes týden navštěvuje zájmové kroužky: fotbal dvakrát za týden a jednou týdně výtvarný kroužek. Tužku drží správně, ale při psaní dost tlačí. Umí se tiskace podepsat. Při kreslení se hodně soustředí. Maluje zlehka, slabě.

Styl této rodiny bych hodnotila jako přetížený, liberální, improvizující, odkládající, někdy rozmazlující, někdy byla výchova autoritářská, střídavě s liberální. Navštěvuje posledním rokem mateřskou školu. Paní učitelky si ho chválí pro jeho ohleduplnost, pečlivost a ochotu pomáhat. Je velice společenský, ale v době rozvodu se choval v mateřské škole velice zakřiknutě a smutně. Intelktově je podle pedagogicko-psychologické poradny lehký nadprůměr. Rád hraje logické a tvořivé hry (šachy, lego). Plete si význam slova loket a lopatka. Problematické jsou i měsíce v roce. Rád sleduje filmy např.: “Kobra 11“ a různé pořady o autech. Má doma několik modelů a druhů exponátů dinosaurů a rád si o nich čte a chodí na výstavy.

Přehled o individuálním rozvoji Michala

Michala jsem měla možnost pozorovat již od narození. Důvodem bylo, že bydlí ve stejném panelovém domě a patře jako já. Důkladnější poznatky jsem začala zaznamenávat pro svou bakalářskou práci od jeho 4 let a 2 měsíců. Záznamy jsou z pozorování v mateřské škole, kterou navštěvoval, s rozhovoru s matkou, a také z domácího prostředí.

1) Motorika

Lezl jen pozadu, popředu ne. Od 8 měsíce začal sám chodit. Držel se nábytku, zkoušel chodit i za cenu opakovaného pádu. V září 2009 byly občas problémy v pohybových úkonech

i orientaci. Od října 2009 už pohyby koordinuje bez zvláštního úsilí, jen občas se špatně orientuje. Od dubna 2010 se pohybuje bezpečně a dokáže pohyb sladit s rytmem.

Na začátku roku 2009 má problémy při manipulaci s drobnějšími předměty. Od ledna 2010 je zručný, koordinace oka a ruky je téměř dokonalá.

V září 2009 je schopný se obsloužit, někdy potřebuje radu či pomoc. Od ledna 2010 zvládá úkony samostatně, ale stane se, že se to někdy nepovede. Od května 2010 je sebeobslužný a spolehlivě samostatný.

Od září 2009 drží tužku správně, třemi prsty, ale křečovitě. Od září 2010 ji začal držet správně a uvolněně.

2) Řeč

První slovo řekl v 5 měsících. Mluvit začal rovnou plynule a hezky bez šišlání. R ani Ř mu nedělají problém. Od září 2009 rozumí základním slovům a běžným výrazům. V říjnu poté si osvojuje nová slova, neustále se ptá: co to je? Od prosince 2009 zná běžná slova a pojmy, má rozvinutý slovník, zejména pasivní. Od května 2010 má poměrně bohatou i aktivní slovní zásobu.

Od září 2009 přetrvává nesprávná výslovnost některých hlásek nebo slov. Od listopadu 2009 vyslovuje téměř bezchybně, má problémy v artikulaci těžkých slov. Od února 2010 vyslovuje i slova artikulačně obtížná. Od června 2010 má bezchybnou výslovnost, mluví jasně a zřetelně.

Od září 2009 chybí v určitých mluvnických kategoriích. Od května mluví převážně gramaticky správně. Od října 2010 je řeč gramaticky bezchybná.

Od září 2009 se vyjadřuje v jednoduchých větách. Od listopadu 2009 se vyjadřuje ve větách, které mají již více slov. (počet) Od února 2010 se vyjadřuje v jednoduchých souvětích. Od září 2010 používá poměrně složitá souvětí.

Od září 2009 se snaží o dialog. Od října 2009 je schopný vést jednoduchý dialog, ale má občas problémy. Od ledna 2010 si ve vedení dialogu počíná zdařile.

3) Vnímání, pozornost a soustředění

Od září 2009 počíná vnímat záměrněji, vnímání je globální. Od listopadu 2009 vnímá soustředěněji, zaměřuje se na dominantní znaky. Od ledna 2010 analyzuje vjemy, eviduje i vedlejší znaky, postřehne změnu. Od září 2010 vnímá relativně diferencovaně.

V září 2009 se soustředí déle, pozornost přesouvá k novým věcem. Od ledna 2010 se dokáže soustředěně zabývat činnostmi, které ho zajímají. Od září 2010 se dovede záměrně soustředit i na ty činnosti, které nemusejí být pro něho atraktivní.

V září 2009 je nesoustředěný, ale na dopomoc dospělého počíná reagovat. Od prosince 2009 se soustředí jen chvilkově, u činnosti vydrží jen s pomocí dospělého. Od května 2010 se soustředí na činnost a pro její dokončení potřebuje povzbuzování. Od prosince 2010 dovede samostatně vyvinout volní úsilí a činnost dokončit.

4) Paměť a učení

V září 2009 zná hlavní části těla, dovede je ukázat, ale neumí je pojmenovat. Od listopadu 2009 hlavní části těla pojmenuje, ale často chybuje. Od ledna 2010 umí pojmenovat hlavní části, i detaily hlavy a obličeje. Od března 2010 umí pojmenovat i dílčí části těla i další detaily na celém těle. Od dubna 2011 zná i některé vnitřní orgány a jejich základní funkce.

V září 2009 si pamatuje zkušenosti, které si vybaví, ale reprodukuje nepřesně a útržkovitě. Od prosince 2009 si pamatuje vše včetně detailů a reprodukuje přesně. Od prosince 2010 si dokáže pamatovat úmyslně a záměrně využívá paměť k učení.

V září 2009 rozlišuje charakteristické rysy předmětů a jevů, ale často chybuje. Od listopadu 2009 zpravidla rozlišuje podstatné znaky předmětů, podobnosti a rozdíly. Od března 2010 bezpečně rozlišuje znaky, spolehlivě odhaduje podobnost a rozdíl.

V září 2009 se začíná orientovat v matematických pojmech s pomocí dospělého. Od listopadu 2009 chápe některé pojmy jako tvar či rozměr, ale sám je neužije. Od ledna 2010 rozumí základním pojům, ale v jejich užití chybuje. Od března 2010 rozumí bezpečně základním pojům a zpravidla jich užívá správně.

V září 2009 sám třídí či seskupuje s maximálním úsilím, ale často chybuje. Od ledna 2010 při třídění či uspořádávání předmětů chybuje jen občas. Od března 2010 porovnává, třídí a uspořádává předměty zpravidla bezchybně.

V září 2009 počíná vytvářet číselnou řadu, ale chybuje. Od března 2010 umí počítat po jedné a zvládá jednoduchou číselnou řadu. Od června 2010 má vytvořený model čísla.

V září 2009 chápe základní časové pojmy a údaje, orientuje se v prostoru. Od prosince 2009 zvládá základní orientaci v prostoru a čase bez vážnějších obtíží. Od března 2010 se orientuje také v ploše, rozlišuje vpravo – vlevo.

5) Tvořivost a grafické dovednosti

Od září 2009 se pouze snaží uplatňovat tvořivost a fantazii. Od prosince 2009 už je tvořivý, nápaditý, vynalézavý a iniciativní.

V září 2009 se pokouší spontánně zobrazit jednoduché grafické znaky a tvary. Od května 2010 se snaží napodobit základní geometrické tvary, ale s obtížemi. Od října 2010 dokáže napodobit základní geometrické tvary. Od února 2010 nakreslí základní geometrické tvary i na základě slovní instrukce.

V září 2009 svůj výtvar nepojmenovává. Od listopadu 2009 už svůj hotový výtvar pojmenuje. Od prosince 2009 pojmenovává svůj výtvar už v průběhu kreslení. Od března 2010 kreslí s určitým záměrem, ale často jej mění. Od září 2010 už od začátku bezpečně ví, co kreslí, a záměr dodrží.

V září 2009 kreslí hlavonožce a doplňuje ho končetinami, popřípadě různými detaily. Od října 2009 má už postava všechny základní části těla a je ztvárněna jednou čarou. Od ledna 2010 má postava i další části těla i detaily a kresba je dvojrozměrná.

6) Respektování pravidel a způsobilost plnit zadané úkoly

V září 2009 chápe pouze jednoduchá pravidla, není však schopno se jimi řídit. Od listopadu 2009 se snaží chápat a dodržovat složitější pravidla, ne vždy se to daří. Od ledna 2010 je schopný pochopit pravidla i jejich smysl, snaží se jimi řídit. Od března 2010 pravidlům rozumí a zpravidla je dokáže přijmout.

Od září 2009 se dokáže řídit pokyny v počátku činnosti, ale v průběhu ji zase opustí. Od března 2010 je schopný sledovat složitější pokyny a splnit více instrukcí. Od listopadu 2010 dovede postupovat podle pokynů, které byly zadány dříve.

V září 2009 chápe pravidla, ale k jejich dodržování potřebuje pobídku. Od května 2010 rozumí společenským pravidlům a snaží se jimi řídit. Od října 2010 společenská pravidla v zásadě dodržuje.

7) Sebeuvědomění a schopnost sebeovládání

V září 2009 reaguje zpravidla adekvátně, ale někdy situaci nezvládne. Od října 2010 je schopný kontrolovat své city a záměrně řídit své chování, ale pouze v mateřské škole. Doma tomu tak není.

V září 2009 se pokouší rozpoznat svá přání a vytváří si vlastní názor. Od ledna 2010 dokáže zpravidla rozpoznat svá přání, má svůj názor. Od června 2010 ve většině situací ví bezpečně, co chce a svůj názor umí projevit.

8) City a jejich projevy

V září 2009 jsou projevy necitlivosti méně časté. Od října 2009 reaguje občas necitlivě, je-li ohrožen, unaven či vyveden z míry. Od února 2010 je schopen soucítit, výjimečně reaguje necitlivě, např. v obraně. Od září 2010 se chová většinou citlivě a ohleduplně.

9) Dorozumívání a navazování kontaktů

V září 2009 hledá své místo ve skupině a postupně se začleňuje. Od října 2009 upevňuje svou pozici i roli ve skupině a začíná spolupracovat. Od prosince 2009 je členem skupiny, má v ní své místo a dokáže ho obhájit.

V září 2009 začíná vyjednávat, ale dohoda je stále obtížná. Od ledna 2010 vyjednávání není vždy bez problémů, ale dohoda je možná. Od září 2010 vyjednává bez problémů, uzavírá dohody a kompromisy.

9.a) Navazování kontaktů s dospělými

Od září 2009 se snaží komunikovat a často si vynucuje pozornost. Od června 2010 komunikuje s dospělým celkem bez obtíží, občas situaci neodhadne. Od října 2010 komunikuje s dospělým adekvátně, je přiměřeně aktivní. Doma si stále vynucuje pozornost.

9.b) Navazování kontaktů s vrstevníky

Od září 2009 komunikuje téměř bez obtíží. Od listopadu 2009 komunikuje bez problémů, jsou-li naplněna jeho očekávání. Od června 2010 komunikuje adekvátně, je aktivní.

10) Adaptabilita, sociabilita a sociální informovanost

V září 2009 spolupracovat s druhým dítětem je obtížné, potřebuje pomoc. Od října 2009 zkusí spolupracovat sám, spolupráce nemá dlouhého trvání. Od ledna 2010 začíná spolupracovat sám, snaží se být druhému dítěti partnerem. Od března 2010 spolupracuje dobře, dokáže společnou hru rozvíjet a obohacovat.

V září 2009 má elementární poznatkovou základnu o bezprostředním okolí. V listopadu 2009 mu poznatky umožňují bezpečně se orientovat v běžném životě. Od prosince 2010 má povědomí o širším okolí, o světě, vývoji a změnách.

V září 2009 se dovede navenek přizpůsobit, ale vnitřně změnu nepřijme. Od listopadu 2009 mu dělá značné problémy se přizpůsobit a vyrovnat se se změnou. Od února 2010 změny

a nové situace zvládá, většinou však jen za pomoci dospělého. Od června 2010 je adaptabilní a dokáže se přizpůsobit.

Obrázek č. 1a)¹⁴

Dne 24. 10. 2010 na zadané téma: „Začarovaná rodina“ nakreslil pastelkami rodinu začarovanou v dinosaury. Zaplňuje celou plochu formátu, ale nevyplňuje pozadí. Typickým způsobem, odpozorovaným ze zvířecího světa, zachycuje přenášení mláděte matkou. Výrazně proporcčně odlišuje mládě a matku (velikostí, zobrazením povrchu těla, jednotlivých částí těla, dominancí chování). Dokáže zachytit i jednotlivé detaily např. oči, zuby, drápy, zakončení nohou dospělého dinosaura. V dolní části plochy vyděluje prostor pro zem, v horní části prostor neohraničuje, ba ani pozadí. Tužkou i pastelkou kreslí svižně, využívá čáry odlehčené i s přítlakem. Pomocí tmavších a světlejších ploch modeluje prostorově tělo dinosauří matky. Volí barvy tlumené, přírodní. Používá modrou, hnědou, zelenou a černou. Celá kresba dokazuje zálibu v dinosaurech, citové zaujetí, rodinu tvořenou matkou a dítětem a jejich vzájemný vztah. Zvíře je ztvárněné velmi robustně, přestože je matka drobné postavy. Spodní okraj papíru považuje za základnu, na které stojí dinosauři.

Obrázek č. 1b)¹⁵

Dne 7. 11. 2010 na zadané téma: „Začaruj sám sebe ve zvíře“ nakreslil pastelkami dinosaura. I když to nebylo instrukcí do obrázku přidal i matku a strýce. Zaplnil tedy celou plochu formátu nejen sebou. Největší dinosaurus představuje maminku a vedle ní vpravo strýce. Opět je zobrazena matka, přenášející mládě (malého Michálka). Z obrázku je patrné na levé straně strom listnatý s kulatou korunou a na druhé straně jehličnatý. Celkově čáry po celém obrázku směřují jako vítr nebo vichřice spolu s velkým dinosaurem k malému dinosaurovi. Použití barev je trochu optimističtější než u předchozího obrázku. Hnědá, modrá, zelená, žlutá, oranžová, černá. Velký dinosaurus je zubatý bez uší. Mennší dinosauři nemají ústa. Dinosaurus více vpravo pláče. Pozadí je tentokrát barevné a v exteriéru. Spodní okraj považuje za základnu, na které stojí dinosauři. Zobrazení zvířat a stromů ukazuje na grafický typ dítěte.

¹⁴ Obrázek č. 1a), viz. přílohy

¹⁵ Obrázek č. 1b), viz. přílohy

2) Žaneta, 6 let a 2 měsíce

Přichází do mateřské školy pravidelně v 7 hodin. Pozdraví nahlas. Hned povídá, co se stalo, co je nového. Bývá hodně často nemocná. Nejčastěji chřipky, angíny. Často se prohlíží, jestli nemá odřeniny nebo pupínky. Je pečlivá, rychlá a pořád na něco ukazuje a někomu něco vysvětluje nebo ho poučuje. Ráda jezdí na kole do přírody nebo skládá puzzle. Ze zvířátek má nejraději kočky. Žanetka je velice bystrá holčička, která má touhu poznávat prostřednictvím encyklopedií. Ráda si prohlíží a věnuje se klidnějším činnostem. Až bude velká, chtěla by být doktorkou a pomáhat ostatním. Dále probíhal rozhovor s matkou, která mi poskytla informace z dětství. První slova řekla v pěti měsících. První kroky v devíti měsících a čtrnácti dnech. Otec pracuje ve hvězdárně. Matka zkoumá řasy v laboratoři. Má bratra, který je o 3 roky starší. S tatínkem se scházejí společně s bratrem, jedenkrát za 14 dní na dva dny.

Přehled o individuálním rozvoji Žanety

Žanetku jsem začala pozorovat od jejích 6 let a 4 měsíců v mateřské škole, kterou navštěvuje a s rozhovoru s její matkou.

1) Motorika

V září 2009 byly občas problémy v pohybových úkonech i orientaci. Od října 2009 už pohyby koordinuje bez zvláštního úsilí, jen občas se špatně orientuje. Od ledna 2010 se pohybuje bezpečně a dokáže pohyb sladit s rytmem.

Na začátku roku 2009 má problémy při manipulaci s drobnějšími předměty. Od prosince 2010 je v manipulaci zručná, koordinace oka a ruky je téměř dokonalá.

V září 2009 je schopná se obsloužit, někdy potřebuje radu či pomoc. Od listopadu 2010 zvládá všechny úkony samostatně, jen občas se jí něco nepodaří. Od února 2010 je v sebeobsluze spolehlivě samostatná.

V září 2009 drží tužku nesprávně, čtyřmi prsty a křečovitě. Od prosince 2010 drží tužku již správně tj. třemi prsty, ale stále křečovitě. Od června 2010 drží tužku stále správně a uvolněně.

2) Řeč

První slovo řekla v 5 měsících. Mluvit začala rovnou plynule a hezky bez šišlání. R jí nedělá problém, zato Ř ano.

Od září 2009 rozumí základním slovům a běžným výrazům. V říjnu poté si osvojuje nová slova, neustále se ptá: co to je? aktivně si rozšiřuje slovník, ptá se na slova, kterým nerozumí. Od ledna 2010 zná běžná slova a pojmy, má rozvinutý slovník, zejména pasivní. Od května 2010 má poměrně bohatou i aktivní slovní zásobu.

V září 2009 přetrvává nesprávná výslovnost některých hlásek nebo slov. Od ledna 2010 vyslovuje téměř bezchybně, má problémy v artikulaci těžkých slov. Od května 2010 vyslovuje i slova artikulačně obtížná. Od listopadu 2010 má bezchybnou výslovnost, mluví jasně a zřetelně.

V září 2009 je řeč značně agramatická. Od března 2010 mluví převážně gramaticky správně. Od ledna 2011 je řeč gramaticky bezchybná.

Od září 2009 se vyjadřuje v jednoduchých větách. Od prosince 2009 se vyjadřuje ve větách, které mají již přibližně 7 slov. Od dubna 2010 se vyjadřuje v jednoduchých souvětích. Od října 2010 používá poměrně složitá souvětí.

Od září 2009 se snaží o dialog. Od října 2009 je schopná vést jednoduchý dialog, ale má občas problémy. Od ledna 2010 si ve vedení dialogu počíná zdařile.

3) Vnímání, pozornost a soustředění

V září 2009 vnímá soustředěněji, zaměřuje se na dominantní znaky. Od listopadu 2009 analyzuje vjemy, eviduje i vedlejší znaky, postřehne změnu. Od dubna 2010 vnímá relativně diferencovaně.

V září 2009 se soustředí krátkodobě, snadno ji vyruší vedlejší podněty. Od října 2009 se soustředí déle, pozornost přesouvá k novým věcem. Od prosince 2009 se dokáže soustředěně zabývat činnostmi, které ji zajímají. Od září 2010 se dovede záměrně soustředit i na ty činnosti, které nejsou pro ní atraktivní.

V září 2009 není schopna záměrně se soustředit, činnost nedokončuje. V říjnu 2009 je nesoustředěná, ale na dopomoc dospělého počíná reagovat. Od prosince 2009 se soustředí jen chvilkově, u činnosti vydrží jen s pomocí dospělého přibližně 6 minut. Od ledna 2010 se soustředí na činnost, ale pro její dokončení potřebuje povzbuzování. Od září 2010 dovede samostatně vyvinout volní úsilí a činnost dokončit.

4) Paměť a učení

V září 2009 zná hlavní části těla, umí je pojmenovat, ale často chybuje. Od prosince 2009 umí pojmenovat hlavní části, i detaily hlavy a obličeje. Od února 2010 umí pojmenovat i

dílčí části těla i další detaily na celém těle. Od září 2010 zná i některé vnitřní orgány a jejich základní funkce.

V září 2009 si zapamatuje, ale zkušenost si samostatně nevybaví. Od prosince 2009 si pamatuje zkušenosti, které si vybaví, ale reprodukuje nepřesně a útzkovitě. Od března 2010 si pamatuje vše včetně detailů a reprodukuje přesně. Od října 2010 si dokáže pamatovat úmyslně a záměrně využívá paměť k učení.

V září 2009 rozlišuje charakteristické rysy předmětů a jevů, ale často chybuje. Od ledna 2010 zpravidla rozlišuje podstatné znaky předmětů, podobnost a rozdíl. Od dubna 2010 bezpečně rozlišuje znaky, spolehlivě odhaduje podobnost a rozdíl.

V září 2009 se začíná orientovat v matematických pojmech s pomocí dospělého. Od ledna 2010 chápe některé pojmy jako tvar či rozměr, ale sama je neužije. Od března 2010 rozumí základním pojmům, ale v jejich užití chybuje. Od června 2010 rozumí bezpečně základním pojmům a zpravidla jich užívá správně.

V září 2009 sama třídí či seskupuje s maximálním úsilím, ale často chybuje. Od ledna 2010 při třídění či uspořádávání předmětů chybuje jen občas. Od března 2010 porovnává, třídí a uspořádává předměty zpravidla bezchybně.

V září 2009 nepoužívá číselné pojmy. Od října 2009 začíná užívat číslovek. Od ledna 2010 počíná vytvářet číselnou řadu, ale chybuje. Od února 2010 umí počítat po jedné a zvládá jednoduchou řadu. Od září 2010 má vytvořený model čísla.

V září 2009 začíná rozumět některým pojmům, rozlišuje části dne. Od listopadu 2009 chápe základní časové pojmy a údaje, orientuje se v prostoru. Od května 2010 zvládá základní orientaci v prostoru a čase bez vážnějších obtíží. Od června 2010 se orientuje také v ploše, rozlišuje vpravo – vlevo.

5) Tvořivost a grafické dovednosti

Od září 2009 v činnostech převládá nápodoba nad tvořivostí. Od listopadu 2009 zkouší projevovat osobitou představu i fantazii. Od ledna 2010 se pouze snaží uplatňovat tvořivost a fantazii. Od května 2010 už je tvořivá, nápaditá, vynalézavá a iniciativní.

V září 2009 se pokouší spontánně zobrazit jednoduché grafické znaky a tvary. Od března 2010 se snaží napodobit základní geometrické tvary, ale s obtížemi. Od října 2010 dokáže napodobit základní geometrické tvary. Od ledna 2011 nakreslí základní geometrické tvary i na základě slovní instrukce.

V září 2009 svůj výtvar nepojmenovává. Od října 2009 už svůj hotový výtvar pojmenuje. Od ledna 2010 pojmenovává svůj výtvar už v průběhu kreslení. Od února 2010

kreslí s určitým záměrem, ale často jej mění. Od června 2010 už od začátku bezpečně ví, co kreslí a záměr dodrží.

V září 2009 kreslí hlavonožce a doplňuje ho končetinami, popřípadě různými detaily. Od února 2010 má už postava všechny základní části těla a je ztvárněna jednou čarou. Od června 2010 má postava i další části těla i detaily a kresba je dvojrozměrná.

6) Respektování pravidel a způsobilost plnit zadané úkoly

V září 2009 se snaží chápat a dodržovat složitější pravidla, ne vždy se to daří. Od prosince 2009 je schopná pochopit pravidla i jejich smysl, snaží se jimi řídit. Od března 2010 pravidlům rozumí a zpravidla je dokáže přijmout.

V září 2009 se dokáže řídit pokyny v počátku činnosti, ale v průběhu ji zase opustí. Od prosince 2009 dodrží jednoduché pokyny a vykoná požadované činnosti. Od května 2010 je schopná sledovat složitější pokyny a splnit více instrukcí. Od září 2010 dovede postupovat podle pokynů, které byly zadány dříve.

V září 2009 se snaží pochopit pravidla, s jejich uplatňováním má vážné problémy. Od listopadu chápe pravidla, ale k jejich dodržování potřebuje pobídku. Od května 2010 rozumí společenským pravidlům a snaží se jimi řídit. Od září 2010 společenská pravidla v zásadě dodržuje.

7) Sebeuvědomění a schopnost sebeovládání

V září 2009 se nedokáže sama ovládnout a řídit své chování. Od října 2009 už začíná reagovat přiměřeně situaci. Od ledna 2010 se pokouší ovládnout, ale často se jí to nedaří. Od dubna 2010 reaguje zpravidla adekvátně, ale někdy situaci nezvládne. Od září 2010 je schopná kontrolovat své city a záměrně řídit své chování.

V září 2009 není schopna utvořit si svůj názor, neuvědomuje si, co chce. Od prosince 2009 se pokouší rozpoznat svá přání a vytváří si vlastní názor. Od března 2010 dokáže zpravidla rozpoznat svá přání, má svůj názor. Od června 2010 ve většině situací ví bezpečně, co chce a svůj názor umí projevit.

8) City a jejich projevy

V září 2009 jsou projevy necitlivosti méně časté. Od listopadu 2009 reaguje občas necitlivě, cítí-li se ohrožena, unavena či vyvedena z míry. Od března 2010 je schopna soucítit, výjimečně reaguje necitlivě, např. v obraně. Od června 2010 se chová většinou citlivě a ohleduplně.

9) Dorozumívání a navazování kontaktů

V září 2009 hledá své místo ve skupině a postupně se začleňuje. Od října 2009 do skupiny již patří, má v ní jistou pozici, ale stále izolovanou. Od listopadu 2009 upevňuje svou pozici i roli ve skupině a začíná spolupracovat. Od ledna 2010 je členkou skupiny, má v ní své místo a dokáže ho obhájit.

V září 2009 není schopna vyjednávat. Od října 2009 vyjednává se značnými obtížemi. Od ledna 2010 začíná vyjednávat, ale dohoda je stále obtížná. Od dubna 2010 vyjednávání není vždy bez problémů, ale dohoda je možná. Od září 2010 vyjednává bez problémů, uzavírá dohody a kompromisy.

9.a) Navazování kontaktů s dospělými

Od září 2009 se snaží komunikovat a často si vynucuje pozornost. Od prosince 2009 komunikuje s dospělým celkem bez obtíží, občas situaci neodhadne. Od června 2010 komunikuje s dospělým adekvátně, je přiměřeně aktivní.

9.b) Navazování kontaktů s vrstevníky

V září 2009 má zájem, zkouší navazovat kontakty, ale příliš se jí to nedaří. Od října 2009 zkouší komunikovat, komunikace jí nedělá obtíže. Od prosince 2009 komunikuje vcelku bez problémů, jsou-li naplněna její očekávání. Od května 2010 komunikuje adekvátně a je aktivní.

10) Adaptabilita, sociabilita a sociální informovanost

V září 2009 je pro ni obtížné spolupracovat s druhým dítětem, potřebuje pomoc. Od listopadu 2009 zkouší spolupracovat sama, spolupráce nemá dlouhého trvání. Od ledna 2010 začíná spolupracovat sama, snaží se být druhému dítěti partnerem. Od dubna 2010 spolupracuje dobře, dokáže společnou hru rozvíjet a obohacovat.

V září 2009 má pouze útržkovité a velmi elementární poznatky. Od října 2009 začínají být poznatky uspořádané. Od prosince 2009 má elementární poznatkovou základnu o bezprostředním okolí. Od května 2010 jí poznatky umožňují bezpečně se orientovat v běžném životě. Od října 2010 má povědomí o širším okolí, o světě, vývoji a změnách.

V září 2009 se nedovede přizpůsobit změnám. Od října 2009 se dovede navenek přizpůsobit, ale vnitřně změnu nepřijme. Od prosince 2009 jí dělá značné problémy se přizpůsobit a vyrovnat se se změnou. Od února 2010 změny a nové situace zvládá, většinou však jen za pomoci dospělého. Od května 2010 je adaptabilní a dokáže se přizpůsobit.

Obrázek č. 2a) ¹⁶

Dne 27. 10. 2010 nakreslila na téma „Začaruj sama sebe ve zvíře“ jednorožce, který může létat. Sama si ohraničila velikost prostoru dvěma pásy (trávníkem a oblohou). Odlišují se kontrastně barvou, hustotou a volbou čar. Jednorožec je umístěn v dolní třetině obrázku. Je vystižen z profilu. Jednotlivé části těla vzájemně proporčně odpovídají. Dívka zachycuje i detaily (oko, kopyta, roh, nozdry). Používá „antropomorfismus,“ tj. polidšťuje slunce, zobrazuje velká červená ústa. V kresbě uplatňuje výrazný kontrast při vybarvování (zvíře-slunce, obloha-slunce). Jednorožec je vybarven lehkými snižnými tahy pastelky. Ocas a hřívu zvýrazňuje tmavší, silnější linie. Slunce je zobrazeno výraznými a hustými liniemi. Červená ústa zobrazuje až na žlutě vybarveném podkladě. Pozadí je vyplněno řidšími modrými čarami. Linie jsou vedeny ve vodorovném a šikmém směru. Používá pastelové barvy. Barevná škála je vymezena pěti základními barvami (červenou, žlutou, modrou, zelenou a hnědou). Dominuje barva žlutá a hnědá. Kresba odpovídá věku dítěte. Obrázek vypovídá o tom, že dívka kreslila jednorožce s velkým citovým zaujetím.

Obrázek č. 2b) ¹⁷

Dne 2. 10. 2009 nakreslila obrázek na zadané téma: „Začarovaná rodina,“ pomocí pastelek. Žanetka pracovala bez promluvy jediného slova. Kreslila velmi rychle a bez zaujetí. Nedržela se striktně zadaného úkolu. Ztvárnila pouze kočku, která představuje matku. Kresba je rozptýlená po celém formátu a zaplněna kočkou, sluncem a trávníkem. Zachycuje detaily na obličejí zvířete. Zaujaly ji především oči, ústa a nos. Je zde nápadná tvarová deformace. Tělo je zobrazeno schematicky, zjednodušeně a pouze s dvěma končetinami. Používá dvojtou čáru při znázorňování jednotlivých částí těla. Čáry jsou vedeny dvěma směry s výrazným přitlakem pastelky. Zvíře je zachyceno z profilu. Části těla, které považovala za zajímavé vybarvila. Škála barev je úzce omezena. Volí červenou, žlutou, zelenou, modrou a černou. Výrazně dominuje pastelově zelená barva. Prostor nezobrazuje v pásech. Při dolním okraji čtvrtky naznačuje krátkými čarami pás trávníku. Pozadí ponechává nevykreslené. Z mého pohledu kresba neodpovídá věku dítěte. Je velmi pravděpodobné, že dítě nemá dostatečně podnětné prostředí. Kresebné vyjádření odpovídá věkově nižší vyspělosti dítěte. Metodou rozhovoru s dívkou bylo zjištěno, že má ráda kočky a prohlíží si encyklopedie o zvířátkách.

¹⁶ Obrázek č. 2a), viz. přílohy

¹⁷ Obrázek č. 2b), viz. přílohy

Jakub, 6 let a 2 měsíce

Do mateřské školy přichází v 7:45. Chodit začal od 9. měsíce kolem nábytku, První kroky samostatně v 1 roce a 14 dnech. Mluvit začal ve 2 letech. Má střídavou péči. Matka má přítele. Maluje rychle. Je citově labilní. Snaží se o pozornost. Rád se přidá k ostatním ke stolečku, nejčastěji ke spolužačkám, ale staví si svoje. Nosí tetování smývatelné, prstýnek s oranžovožlutým autíčkem. Když mu něco nejde prohlásí: „Já už toho mám dost!“ Na otázku kam pojedete na prázdniny odpověděl: „Pojedeme někam do lesa na výstavu.“ „Poletím do vany.“ Než něco začne dělat rozhlíží se kolem sebe a přemýšlí. Situace ze třídy: Paní učitelka zadala téma namalovat dopravní prostředky. Kuba namaloval letadlo a říká: „Letadlo má křídla, a taky motor, který je vepředu.“ Paní učitelka: „Letadlo má ale motor vzadu.“ Kuba: „Nemá, umím řídit!“ Otec pracuje v Madetě. Matka na poště. Má vlastního bratra Petra, který je o dva roky starší. Oba chlapci mají střídavou péči, týden u matky a týden u otce.

Přehled o individuálním rozvoji Jakuba

Jakuba pozoruji pro svou bakalářskou práci od jeho 4 let a 4 měsíců. Záznamy jsou z pozorování v mateřské škole, kterou navštěvoval a z rozhovoru s jeho otcem.

1) Motorika

V září 2009 pohybové úkony, koordinaci i orientaci zvládá s maximálním úsilím. Od listopadu 2009 má občas problémy v pohybových úkonech i orientaci. Od února 2010 už pohyby koordinuje bez zvláštního úsilí, jen občas se špatně orientuje. Od května 2010 se pohybuje bezpečně a dokáže pohyb sladit s rytmem.

V září 2009 je neobratný při zacházení s běžnými předměty. Od listopadu přetrvávají problémy při manipulaci s drobnějšími předměty. Od května 2010 v manipulaci je zručný, koordinace oka a ruky je téměř dokonalá.

V září 2009 zvládá jen některé jednoduché úkony, většinou potřebuje pomoc. Od listopadu 2009 je schopný se obsloužit, někdy potřebuje radu či pomoc. Od února 2010 všechny úkony zvládá samostatně, jen občas se mu něco nepodaří. Od dubna 2010 je sebeobslužný a spolehlivě samostatný.

Od září 2009 drží tužku nesprávně, čtyřmi prsty, křečovitě. Od prosince 2009 drží tužku správně, třemi prsty, ale křečovitě. Od června 2010 ji začal držet správně a uvolněně.

2) Řeč

Od září 2009 rozumí základním slovům a běžným výrazům. V prosince 2009 si osvojuje nová slova, neustále se ptá: co to je? Od února 2010 si aktivně rozšiřuje slovník, ptá se na slova, kterým nerozumí. Od června 2010 zná běžná slova a pojmy, má rozvinutý slovník, zejména pasivní. Od října 2010 má poměrně bohatou i aktivní slovní zásobu.

Od září 2009 přetrvává nesprávná výslovnost některých hlásek nebo slov. Od prosince 2009 vyslovuje téměř bezchybně, má problémy v artikulaci obtížných slov. Od května 2010 vyslovuje i slova artikulačně obtížná. Od října 2010 má bezchybnou výslovnost, mluví jasně a zřetelně.

V září 2009 je řeč značně agramatická. Od listopadu 2009 dělá často chyby ve většině mluvnických kategoriích. Od února 2010 chybí jen v některých mluvnických kategoriích. Od května 2010 mluví převážně gramaticky správně. Od prosince 2010 je řeč gramaticky bezchybná.

V září 2009 se vyjadřuje převážně neverbálně. Od října 2009 se vyjadřuje v jednoduchých větách. Od ledna 2010 se vyjadřuje ve větách, které mají přibližně 9 slov. Od června 2010 se vyjadřuje v jednoduchých souvětích. Od ledna 2011 používá poměrně složitá souvětí.

V září 2009 pouze sděluje, převážně neverbálně. Od října 2009 převážně sděluje, spíše verbálně, o příjem informací nemá zájem. Od ledna 2010 se snaží o dialog. Od března 2010 je schopný vést jednoduchý dialog, ale má občas problémy. Od května 2010 si ve vedení dialogu počíná zdařile.

3) Vnímání, pozornost a soustředění

Od září 2009 vnímá bezděčně, bez záměru. Od října 2009 počíná vnímat záměrněji, vnímání je globální. Od ledna 2010 vnímá soustředěněji, zaměřuje se na dominantní znaky. Od dubna 2010 analyzuje vjemy, eviduje i vedlejší znaky, postřehne změnu. Od října 2010 vnímá relativně diferencovaně.

V září 2009 je často roztržitý, nesoustředí se ani krátkodobě. Od prosince 2009 se krátkodobě soustředí, snadno ho ale vyruší vedlejší podněty. Od března 2010 se soustředí déle, ale pozornost přesouvá k novým činnostem. Od května 2010 se dokáže soustředěně zabývat činnostmi, které je zajímají. Od prosince 2010 se dovede záměrně soustředit i na ty činnosti, které nemusejí být pro ně atraktivní.

V září 2009 není schopen se záměrně soustředit, činnost nedokončuje. Od listopadu 2009 je nesoustředěný, ale na dopomoc dospělého počíná reagovat. Od ledna 2010 se

soustředí jen chvilkově (5min.), u činnosti vydrží jen s pomocí dospělého. Od dubna 2010 se soustředí na činnost a pro její dokončení potřebuje povzbuzování. Od září 2010 dovede samostatně vyvinout volní úsilí a činnost dokončit.

4) Paměť a učení

V září 2009 zná hlavní části těla, dovede je ukázat, ale neumí je pojmenovat. Od února 2010 hlavní části těla pojmenuje, ale často chybuje. Od června 2010 umí pojmenovat hlavní části, i detaily hlavy a obličeje. Od října 2010 umí pojmenovat i dílčí části těla i další detaily na celém těle. Od března 2011 zná i některé vnitřní orgány a jejich základní funkce.

V září 2009 si nedovede zapamatovat. Od listopadu 2009 si zapamatuje, ale zkušenost si samostatně nevybaví. Od ledna 2010 si pamatuje, zkušenost si vybaví, reprodukuje nepřesně a útkovitě. Od května 2010 si pamatuje vše včetně detailů a reprodukuje přesně. Od září 2010 si dokáže pamatovat úmyslně a záměrně využívá paměť k učení.

V září 2009 začíná rozlišovat podstatné znaky a vlastnosti předmětů s obtížemi. Od prosince 2009 rozlišuje charakteristické rysy předmětů a jevů, ale často chybuje. Od března 2010 zpravidla rozlišuje podstatné znaky předmětů, podobnost a rozdíl. Od června 2010 bezpečně rozlišuje znaky, spolehlivě odhaduje podobnost a rozdíl.

V září 2009 matematickým pojmům nerozumí. Od listopadu 2009 se začíná orientovat v matematických pojmech s pomocí dospělého. Od ledna 2010 chápe některé pojmy jako tvar či rozměr, ale sám je neužije. Od května 2010 rozumí základním pojmům, ale v jejich užití chybuje. Od prosince 2010 rozumí bezpečně základním pojmům a zpravidla jich užívá správně.

V září 2009 se pokouší třídit a uspořádávat předměty s pomocí dospělého. Od ledna 2010 sám třídí, seskupuje s maximálním úsilím a často chybuje. Od března 2010 při třídění či uspořádávání předmětů chybuje jen občas. Od května 2010 porovnává, třídí a uspořádává předměty zpravidla bezchybně.

V září 2009 nepoužívá číselných pojmů. Od listopadu 2009 začíná užívat číslovek. Od ledna 2010 počíná vytvářet číselnou řadu, ale chybuje. Od dubna 2010 umí počítat po jedné a zvládá jednoduchou řadu. Od září 2010 má vytvořený model čísla.

V září 2009 nechápe časoprostorové pojmy, orientuje se výhradně intuitivně. Od listopadu začíná rozumět některým pojmům, rozlišuje části dne. Od ledna 2010 chápe základní časové pojmy a údaje, orientuje se v prostoru. Od března 2010 zvládá základní orientaci v prostoru a čase bez vážnějších obtíží. Od června 2010 se orientuje také v ploše, rozlišuje vpravo – vlevo.

5) Tvořivost a grafické dovednosti

V září 2009 v činnostech jen napodobuje, bez vlastní představivosti a fantazie. Od ledna 2010 v činnostech převládá nápodoba nad tvořivostí. Od března 2010 zkouší projevat osobitou představu i fantazii. Od května 2010 se snaží uplatňovat tvořivost a fantazii. Od října 2010 už je tvořivý, nápaditý, vynalézavý a iniciativní.

V září 2009 se pokouší spontánně zobrazit jednoduché grafické znaky a tvary. Od února 2010 se snaží napodobit základní geometrické tvary, ale s obtížemi. Od dubna 2010 dokáže napodobit základní geometrické tvary. Od června 2010 nakreslí základní geometrické tvary i na základě slovní instrukce.

V září 2009 svůj výtvar nepojmenovává. Od listopadu 2009 už svůj hotový výtvar pojmenuje. Od prosince 2009 pojmenovává svůj výtvar už v průběhu kreslení. Od března 2010 kreslí s určitým záměrem, ale často jej mění. Od června 2010 už od začátku bezpečně ví, co kreslí, a záměr dodrží.

V září 2009 kreslí hlavonožce a doplňuje ho končetinami, popřípadě různými detaily. Od dubna 2010 má už postava všechny základní části těla a je ztvárněna jednou čarou. Od září 2010 má postava i další části těla a detaily, kresba je dvojrozměrná.

6) Respektování pravidel a způsobilost plnit zadané úkoly

V září 2009 chápe pouze jednoduchá pravidla, není však schopný se jimi řídit. Od ledna 2010 se snaží chápat a dodržovat složitější pravidla, ne vždy se to daří. Od března 2010 je schopný pochopit pravidla i jejich smysl, snaží se jimi řídit. Od června 2010 chápe pravidla, zpravidla je dokáže přijmout.

Od září 2009 se dokáže řídit pokyny v počátku činnosti, ale v průběhu ji zase opustí. V lednu 2010 dodrží jednoduché pokyny a vykoná požadované činnosti. Od dubna 2010 je schopný sledovat složitější pokyny a splnit více instrukcí. Od října 2010 dovede postupovat podle pokynů, které byly zadány dříve.

V září 2009 se snaží pochopit společenská pravidla, ale s jejich uplatňováním má vážné problémy. Od prosince 2009 pravidla chápe, ale k jejich dodržování potřebuje pobídku. Od dubna 2010 rozumí společenským pravidlům a snaží se jimi řídit. Od října 2010 společenská pravidla v zásadě dodržuje.

7) Sebeuvědomění a schopnost sebeovládání

V září 2009 se nedokáže ovládnout a řídit své chování. Od prosince 2009 začíná reagovat přiměřeně situaci. Od března 2010 se pokouší ovládnout, ale často se mu to nedaří. Od května 2010 reaguje zpravidla adekvátně, ale někdy situaci nezvládne. Od září 2010 je schopný kontrolovat své city a záměrně řídit své chování.

V září 2009 neví, co chce, nemá svůj názor. Od prosince 2009 stále není schopný utvořit si svůj názor, neuvědomuje si, co chce. Od února se pokouší rozpoznat svá přání a vytvářít si vlastní názor. Od dubna 2010 dokáže zpravidla rozpoznat svá přání, má svůj názor. Od června 2010 ve většině situací ví bezpečně, co chce a svůj názor umí projevit.

8) City a jejich projevy

V září 2009 se projevuje necitlivě, není schopný soucítit. Od prosince 2009 jsou projevy necitlivosti méně časté. Od února 2010 reaguje občas necitlivě, je-li ohrožen, unaven či vyveden z míry. Od dubna 2010 je schopen soucítit, výjimečně reaguje necitlivě, např. v obraně. Od září 2010 se chová většinou citlivě a ohleduplně.

9) Dorozumívání a navazování kontaktů

V září 2009 hledá své místo ve skupině a postupně se začleňuje. Od října 2009 do skupiny již patří, má v ní jistou pozici, ale stále izolovanou. Od prosince 2009 upevňuje svou pozici i roli ve skupině a začíná spolupracovat. Od ledna 2010 je členem skupiny, má v ní své místo a dokáže ho obhájit.

V září 2009 není schopný vyjednávat. Od listopadu 2009 vyjednává se značnými obtížemi. Od ledna 2010 začíná vyjednávat, ale dohoda je stále obtížná. Od března 2010 vyjednávání není vždy bez problémů, ale dohoda je možná. Od října 2010 vyjednává bez problémů, uzavírá dohody a kompromisy.

9a) Navazování kontaktů s dospělými

Od září 2009 se snaží navázat kontakt, začíná komunikovat. Od listopadu se snaží komunikovat, často si vynucuje pozornost. Od února 2010 komunikuje s dospělým celkem bez obtíží, občas situaci neodhadne. Od června 2010 komunikuje s dospělým adekvátně, je přiměřeně aktivní.

9b) Navazování kontaktů s vrstevníky

Od září 2009 má zájem, zkouší navazovat kontakty, ale příliš se mu to nedaří. Od listopadu 2009 zkouší komunikovat, komunikace mu nedělá obtíže. Od ledna 2010 komunikuje vcelku bez problémů, jsou-li naplněna jeho očekávání. Od června 2010 komunikuje adekvátně, je aktivní.

10) Adaptabilita, sociabilita a sociální informovanost

V září 2009 je pro něho obtížné spolupracovat s druhým dítětem, potřebuje pomoc. Od ledna 2010 zkouší spolupracovat sám, spolupráce nemá dlouhého trvání. Od března 2010 začíná spolupracovat sám, snaží se být druhému dítěti partnerem. Od června 2010 spolupracuje dobře, dokáže společnou hru rozvíjet a obohacovat.

V září 2009 má pouze útržkovité a velmi elementární poznatky. Od listopadu 2009 začínají být poznatky uspořádané. Od března 2010 má elementární poznatkovou základnu o bezprostředním okolí. V červnu 2010 mu poznatky umožňují bezpečně se orientovat v běžném životě. Od října 2010 má povědomí o širším okolí, o světě, vývoji a změnách.

V září 2009 se nedovede přizpůsobit změnám. Od prosince 2009 se dovede navenek přizpůsobit, ale vnitřně změnu nepřijme. Od února 2010 mu dělá značné problémy se přizpůsobit a vyrovnat se se změnou. Od dubna 2010 změny a nové situace zvládá, většinou však jen za pomoci dospělého. Od září 2010 je adaptabilní a dokáže se přizpůsobit.

Obrázek č. 3)¹⁸

Dne 27.10.2010 nakreslil na téma „Začarovaná rodina“ medvědy. Chlapec rovnoměrně zaplňuje celou plochu. Prostor zobrazuje pásy zeleného trávníku a modré oblohy. Do středu formátu přímo na základnu umísťuje medvěda s mládětem. Zbývající okolní prostor vyplňuje modrou barvou. Zvířata mají všechny základní části těla. Správným poměrem velikostí odlišuje dospělého jedince od mláděte. Zobrazuje detaily (oči, obočí, řasy, uši, drápy, ocásky). Uplatňuje dvojitou linii. Čáry jsou vedeny tahem, svižně a lehce. Při vybarvování těla řadí čáry hustě vedle sebe. Srst naznačuje i kombinováním jiné barvy (černé). Vnitřek uší a zakončení končetin zvýrazňuje ještě červenou barvou. Volí pastelové barvy (hnědou, žlutou, modrou, červenou, zelenou a černou). Z barev dominují modrá a hnědá. Kresba vyznívá radostně. Dokazuje, že chlapec si sám rád kreslí. Celý výtvarný projev odpovídá věku dítěte.

¹⁸ Obrázek č. 3, viz. přílohy

Metdou rozhovoru bylo zjištěno, že má rád medvědy, jezdí na výlety do zoo a sbírá zvířecí samolepky.

Denisa, 6 let a 4 měsíce

Do mateřské školy přichází v 7:40. Často v mateřské škole zvrací a stěžuje si na bolesti břicha. Následně se pořád ptá: „A pamatuješ si, jak jsem blinkala já? Vyžaduje pozornost. Soustředí se, nenechá se rozptýlit jen tak něčím. Kreslí, jak si myslí, že to má být, jak se jí to líbí. Maluje a kreslí pěkně, ale pomalu. Pořád chce k mamince domů. Na začátku roku do konce prosince pořád pláče a dožaduje se maminky. Je často nemocná. Na otázku kam pojedíš na prázdniny: „Na dovolenou pojedu tam, kde si můžem i pinkat.“ Strká se dopředu, kouká a poslouchá, loudá se, motá se. Sedí zvlášť v koutě, po čase se přidá, ale jen do kouta. Lehá si po stole. Sedí na okraji židle, že skoro padá. Reakce na spolužačku, která řekla, že ona je nejhezčí: „Každý je přece hezký. A nech toho Heleno, já ti říkám zlá Helena. Já už toho mám dneska plný zuby.“ V mateřské škole si dokáže dlouho soustředěně hrát sama a je stále mezi velkou partou kamarádek. Paní učitelku neposlouchá, ale ráda je v její blízkosti a neustále se jí dotýká.

Styl rodiny bych hodnotila jako přetížený, rozmazlující, někdy odkládající, improvizující a liberální.

Naposledy byla pochválena za to, že se nepočurala a nepoblunkala. Na otázku co se vám nejvíce líbí na vašem dítěti odpověděla: „Hezká, společenská, zvědavá, pěkně zpívá.“ Má často zakázané činnosti? „Ano“ Jaké?: „Televizi, kamarády rómského původu, sladkosti.“ Proč?: „Televize kazí zrak, kamarádi mají špatný vliv, po sladkostech jí bolí břicho a kazí se jí zuby.“ Rodiče velice dobře nahrazují sladkosti ovocem, ne vždy je to ze strany Denisky akceptováno. Bývá často trestána?: „Někdy, když zlobí a to teď dost často.“ Jak? „Na zadek vařečkou.“ Jak na trest reaguje?: „Dostane hysterický záchvat, urazí se a odejde.“ Co si myslíte, že by pomohlo, aby nezlobila?: „Hrát si s ní a povídat, ale na to já nemám čas! Zabaví se sama, ale vždy přitom vymyslí nějakou lumpárnu, při které všechny otravuje a překáží.“

V rodině se vyskytuje náchylnost k chorobám: srdečním, krátkozrakosti, alergie. Nenarodila se na stanovený termín, ale byla 14 dní přenášena. Porod musel být vyvoláván a trval dlouhé hodiny. Byla stále hladová, uřvaná a neklidná. Úplně vynechávala lezení, jen někdy s donucením popolezla. Od 8. měsíce si začala stoupat. Na začátku 9. měsíce zkoušela chodit kolem nábytku a za kočárkem a na konci měsíce udělala samostatně první kroky. V pěti

měsících řekla první slova jako táta, máma, papa. Už ve dvou a půl letech začala navštěvovat mateřskou školu. A již od prvního dne zde musela pobývat od 6:30 do 16:30 hodin. Při odpoledním spaní se celý rok denně počurávala. Do mateřské školy přesto chodila ráda, dle výpovědi paní učitelky. Celý den se držela paní učitelky za ruku, pořád zpívala a když začala paní učitelka hrát na klavír, vždy pozorně poslouchala. Velice jí to uklidňovalo. Odpoledne ani nechtěla jít domů. Ve třech letech již uměla všechny části těla, které znala podle obrázků z encyklopedie. Ve čtyřech letech nejoblíbenější seriál: „Byl jednou jeden život.“ V pěti letech naprosto bez problémů ovládala všechny vnitřní orgány. Zato si ještě někdy plete vpravo a vlevo. Mezi nejoblíbenější činnosti patří: hra na klavír, zpěv, skládání puzzlí, šachy, prohlížení encyklopedie o lidském těle, jízda na kole, bruslení. Naprosto perfektně zvládá rovnováhu. Denisa v současné době tráví ve mateřské škole více než 7 hodin. V mateřské škole není zvykem si čistit zuby po obědě, ale Denisa si nosí kartáček s pastou a na žádost matky si je musí čistit. Navštěvuje zájmové kroužky: hru na flétnu a keramiku. Po příchodu domů, smí být venku libovolně dlouhou dobu, ale jen na dvoře jejich rodinného domu. Deniska je ráda a pokud neprší, domů přijde až v 19 hodin. Pak se sama chystá do postele, sama se umyje a nájí. Maminka ji nějak nekontroluje. Jen když je u otce, tak musí poslouchat na slovo, bez ohledu na to, co chce. Spí společně s matkou a kocourem Bobešem v posteli. U otce ne a na to si často stěžuje. Večerníček a pohádky může sledovat jen u něho, doma nemají televizi. Spát chodí různě, nejdéle do 23 hodiny. U otce pravidelně ve 20 hodin.

Vlastnosti matky bych hodnotila následovně: neklidná, náladová, zato pečlivá, tolerantní, nekuřačka. Otce bych charakterizovala jako agresivního, netolerantního, zato k ostatním kromě rodiny se chová „mile a ochotně“, pravděpodobně se mimo rodinu přetvařuje. V určitých situacích jsem vyzorovala velice autoritářské a agresivní chování vůči Denise. Zato matka se vždy chovala příjemně k Denise, do ničeho jí nenutila, i když pospíchala a neměla náladu. Na schůzku rodičů se dostavili oba rodiče. Nepromluvili k sobě ani slovo a když tak jen urážky a nadávky. Má sestru, které je 25 let, ale žije v Anglii a domů jezdí jen jednou za rok na Vánoce. Sestra je nevlastní, mají pouze společného otce, který je podnikatel a bydlí sám. Denisa ho navštěvuje jednou na dva dny každý lichý týden.

Přehled o individuálním rozvoji Denisy

Poznatky o Denise jsem začala zaznamenávat pro svou bakalářskou práci od jejích 4 let a 6 měsíců. Záznamy jsou z pozorování v mateřské škole, kterou navštěvovala a z rozhovoru s její maminkou.

1) Motorika

V září 2009 koordinuje pohyby bez zvláštního úsilí, jen občas se špatně orientuje. Od září 2010 se pohybuje bezpečně a dokáže pohyb sladit s rytmem.

Na začátku roku 2009 má problémy při manipulaci s drobnějšími předměty. Od června 2010 je zručná, koordinace oka a ruky je téměř dokonalá.

V září 2009 je schopná se obsloužit, někdy potřebuje radu či pomoc. Od ledna 2010 zvládá úkony samostatně, ale stane se, že se to někdy nepovede. Od dubna 2010 je sebeobslužná a spolehlivě samostatná.

V září 2009 drží tužku nesprávně, v dlani. Od října se již snaží čtyřmi prsty, ale je stále je to nesprávně a křečovité. Od ledna 2010 drží tužku správně třemi prsty, ale křečovité. Od října 2010 ji začala držet správně a uvolněně.

2) Řeč

Od září 2009 rozumí základním slovům a běžným výrazům. V říjnu poté si osvojuje nová slova, neustále se ptá: co to je? Od prosince 2009 si aktivně rozšiřuje slovník, ptá se na slova, kterým nerozumí. Od února 2010 zná běžná slova a pojmy, má rozvinutý slovník, zejména pasivní. Od června 2010 má poměrně bohatou i aktivní slovní zásobu.

Od září 2009 vyslovuje téměř bezchybně, má problémy v artikulaci těžkých slov. Od února 2010 vyslovuje i slova artikulačně obtížná. Od června 2010 má bezchybnou výslovnost, mluví jasně a zřetelně.

V září 2009 často dělá chyby ve většině mluvnických kategoriích. V únoru 2010 chybí jen v některých mluvnických kategoriích. Od května mluví převážně gramaticky správně. Od října 2010 je řeč gramaticky bezchybná.

Od září 2009 se vyjadřuje v jednoduchých větách. Od prosince 2009 se vyjadřuje ve větách, které mají již více slov. Od června 2010 se vyjadřuje v jednoduchých souvětích. Od ledna 2011 používá poměrně složitá souvětí.

Od září 2009 se snaží o dialog. Od listopadu 2009 je schopná vést jednoduchý dialog, ale má občas problémy. Od února 2010 si ve vedení dialogu počíná zdařile.

3) Vnímání, pozornost a soustředění

Od září 2009 počíná vnímat záměrněji, vnímání je globální. Od ledna 2010 vnímá soustředěněji, zaměřuje se na dominantní znaky. Od března 2010 analyzuje vjemy, eviduje i vedlejší znaky, postřehne změnu. Od září 2010 vnímá relativně diferencovaně.

V září 2009 se soustředí krátkodobě, snadno jí ale vyruší vedlejší podněty. Od listopadu 2009 se soustředí déle, ale pozornost přesouvá k novým činnostem. Od února 2010 se dokáže soustředěně zabývat činnostmi, které jí zajímají. Od října 2010 se dovede záměrně soustředit i na ty činnosti, které nejsou pro ni atraktivní.

V září 2009 není schopná se záměrně soustředit, činnost nedokončuje. V říjnu 2009 je nesoustředěná, ale na dopomoc dospělého počíná reagovat. Od prosince 2009 se soustředí jen chvilkově, u činnosti vydrží jen pár minut s pomocí dospělého. Od dubna 2010 se soustředí na činnost, ale pro její dokončení potřebuje povzbuzování. Od září 2010 dovede samostatně vyvinout volní úsilí a činnost dokončit.

4) Paměť a učení

V září 2009 umí pojmenovat hlavní části těla, ale často chybuje. Od listopadu 2009 již umí pojmenovat hlavní části těla, i detaily hlavy a obličeje. Od února 2010 umí pojmenovat i dílčí části těla i další detaily na celém těle. Od října 2010 zná i některé vnitřní orgány a jejich základní funkce.

V září 2009 si zapamatuje, ale zkušenost si samostatně nevybaví. Od prosince 2009 si pamatuje, zkušenost si vybaví, ale reprodukuje nepřesně a útržkovitě. Od března 2010 si pamatuje vše včetně detailů a reprodukuje přesně. Od září 2010 si dokáže pamatovat úmyslně a záměrně využívá paměť k učení.

V září 2009 začíná rozlišovat podstatné znaky a vlastnosti předmětů s obtížemi. Od listopadu 2009 rozlišuje charakteristické rysy předmětů a jevů, ale často chybuje. Od ledna 2010 zpravidla rozlišuje podstatné znaky předmětů, podobnost a rozdíl. Od dubna 2010 bezpečně rozlišuje znaky, spolehlivě odhaduje podobnost a rozdíl.

V září 2009 se začíná orientovat v matematických pojmech s pomocí dospělého. Od prosince 2009 chápe některé pojmy jako tvar či rozměr, ale sama je neužije. Od března 2010 rozumí základním pojům, ale v jejich užití chybuje. Od června 2010 rozumí bezpečně základním pojům a zpravidla jich užívá správně.

V září 2009 sama třídí či seskupuje s maximálním úsilím, ale často chybuje. Od března 2010 při třídění či uspořádávání předmětů chybuje jen občas. Od června 2010 porovnává, třídí a uspořádává předměty zpravidla bezchybně.

V září 2009 počíná vytvářet číselnou řadu, ale chybuje. Od ledna 2010 umí počítat po jedné a zvládá jednoduchou řadu. Od června 2010 má vytvořený model čísla.

V září 2009 nechápe časoprostorové pojmy, orientuje se výhradně intuitivně. Od října 2009 začíná rozumět některým pojům, rozlišuje části dne. Od ledna 2010 chápe základní

časové pojmy a údaje, orientuje se v prostoru. Od června 2010 zvládá základní orientaci v prostoru a čase bez vážnějších obtíží. Od prosince 2010 se orientuje také v ploše, rozlišuje vpravo – vlevo.

5) Tvořivost a grafické dovednosti

Od září 2009 zkouší projevat osobitou představu i fantazii. Od prosince 2009 se snaží uplatňovat tvořivost a fantazii. Od března 2010 už je tvořivá, nápaditá, vynalézavá a iniciativní.

V září 2009 se pokouší spontánně zobrazit jednoduché grafické znaky a tvary. Od ledna 2010 se snaží napodobit základní geometrické tvary, ale s obtížemi. Od června 2010 dokáže napodobit základní geometrické tvary. Od ledna 2011 nakreslí základní geometrické tvary i na základě slovní instrukce.

V září 2009 svůj výtvar nepojmenovává. Od října 2009 svůj hotový výtvar pojmenuje. Od prosince 2009 pojmenovává svůj výtvar už v průběhu kreslení. Od května 2010 kreslí od počátku s určitým záměrem, ale často jej mění. Od září 2010 už od začátku bezpečně ví, co kreslí, a záměr dodrží.

V září 2009 kreslí hlavonožce a doplňuje ho končetinami, popřípadě různými detaily. Od prosince 2009 má už postava všechny základní části těla a je ztvárněna jednou čarou. Od března 2010 má postava i další části těla i detaily a kresba je dvojrozměrná.

6) Respektování pravidel a způsobilost plnit zadané úkoly

V září 2009 chápe pouze jednoduchá pravidla, není však schopna se jimi řídit. Od prosince 2009 se snaží chápat a dodržovat složitější pravidla, ne vždy se to daří. Od února 2010 je schopná pochopit pravidla i jejich smysl, snaží se jimi řídit. Od září 2010 pravidlům rozumí a zpravidla je dokáže přijmout.

Od září 2009 dokáže se řídit pokyny v počátku činnosti, ale v průběhu ji zase opustí. Od prosince 2010 dodrží jednoduché pokyny a vykoná požadované činnosti. Od května 2010 je schopna sledovat složitější pokyny a splnit více instrukcí. Od září 2010 dovede postupovat podle pokynů, které byly zadány dříve.

V září 2009 se snažit pochopit společenská pravidla, ale s jejich uplatňováním má vážné problémy. Od ledna 2010 chápe pravidla, ale k jejich dodržování potřebuje pobídku. Od dubna 2010 rozumí společenským pravidlům a snaží se jimi řídit. Od září 2010 společenská pravidla v zásadě dodržuje.

7) Sebeuvědomění a schopnost sebeovládání

V září 2009 se pokouší ovládnout, ale často se jí to nedaří. V prosinci 2009 reaguje zpravidla adekvátně, ale někdy situaci nezvládne. Od května 2010 je schopný kontrolovat své city a záměrně řídit své chování. V září 2010 občas nedokáže ovládnout své chování. Od listopadu 2010 je opět schopna se kontrolovat.

V září 2009 se pokouší rozpoznat svá přání a vytváří si vlastní názor. Od prosince 2010 dokáže zpravidla rozpoznat svá přání, má svůj názor. Od září 2010 ve většině situací bezpečně ví, co chce a svůj názor umí projevit.

8) City a jejich projevy

V září 2009 jsou projevy necitlivosti méně časté. Od listopadu 2009 reaguje občas necitlivě, cítí-li se ohrožena, unavena či vyvedena z míry. Od března 2010 je schopna soucítit, výjimečně reaguje necitlivě, např. v obraně. Od října 2010 se chová většinou citlivě a ohleduplně.

9) Dorozumívání a navazování kontaktů

V září 2009 hledá své místo ve skupině a postupně se začleňuje. Od října 2009 do skupiny již patří, má v ní jistou pozici, ale stále izolovanou. Od listopadu upevňuje svou pozici i roli ve skupině a začíná spolupracovat. Od prosince 2009 je členkou skupiny, má v ní své místo a dokáže ho obhájit.

V září 2009 vyjednává se značnými obtížemi. Od prosince 2009 začíná vyjednávat, ale dohoda je stále obtížná. Od března 2010 vyjednávání není vždy bez problémů, ale dohoda je možná. Od října 2010 vyjednává bez problémů, uzavírá dohody a kompromisy.

9a) Navazování kontaktů s dospělými

Od září 2009 se snaží komunikovat a často si vynucuje pozornost. Od prosince 2009 komunikuje s dospělým celkem bez obtíží, občas situaci neodhadne. Od května 2010 komunikuje s dospělým adekvátně, je přiměřeně aktivní. Na začátku září 2010 si ještě vynucovala pozornost. Od října 2010 byla opět komunikace adekvátní.

9b) Navazování kontaktů s vrstevníky

V září 2009 zkouší komunikovat, komunikace jí nedělá obtíže. Od listopadu 2009 komunikuje vcelku bez problémů, jsou-li naplněna její očekávání. Od března 2010 komunikuje adekvátně, je aktivní.

10) Adaptabilita, sociabilita a sociální informovanost

V září 2009 je pro ni obtížné spolupracovat s druhým dítětem, potřebuje pomoc. Od října 2009 zkouší spolupracovat sama, spolupráce nemá dlouhého trvání. Od ledna 2010 začíná spolupracovat sama, snaží se být druhému dítěti partnerem. Od dubna 2010 spolupracuje dobře, dokáže společnou hru rozvíjet a obohacovat.

V září 2009 má pouze útržkovité a velmi elementární poznatky. Od prosince 2009 začínají být poznatky uspořádané. Od února 2010 má elementární poznatkovou základnu o bezprostředním okolí. V květnu 2010 jí poznatky umožňují bezpečně se orientovat v běžném životě. Od listopadu 2010 má povědomí o širším okolí, o světě, vývoji a změnách.

V září 2009 se nedovede přizpůsobit změnám. Od listopadu 2009 se dovede navenek přizpůsobit, ale vnitřně změnu nepřijme. Od ledna 2010 jí dělá značné problémy se přizpůsobit a vyrovnat se se změnou. Od dubna 2010 změny a nové situace zvládá, většinou však jen za pomoci dospělého. Od června 2010 je adaptabilní a dokáže se přizpůsobit.

Obrázek č. 4a)¹⁹

Dne 27. 11. 2010 namalovala na zadané téma „Začaruj sama sebe ve zvíře“ motýla. Motýl vyplňuje celou plochu čtvrtky. Tělo, hlava i křídla jsou proporčně dobře zobrazeny, což ukazuje už na určitou vyspělost dítěte. Obrysové linie jsou výrazné, vedené souvislými tahy štětce. Křídla zdobí oválné tvary, které vycházejí z krouživého pohybu štětce. Prostor mezi jednotlivými útvary vyplňují barevné linie vedené tahy štětce v různém směru. Dívka zvolila malbu vodovými barvami. Použila základní barvy (červenou, hnědou, žlutou, modrou, zelenou a černou). Dominují odstíny červené a žluté barvy. Zajímavě zachycuje i detaily např. sytě černou barvou oči a tykadla, krátkými červenými liniemi členění těla. Za nejzajímavější detail považují sluníčko nakreslené červenou tuží na pravém motýlím křídle. Metodou rozhovoru bylo zjištěno, že se začarovala v motýla, aby mohla letět za sestrou do Anglie. Malé sluníčko jí má svítit na cestu. Deniska malovala s radostí. Výtvarný projev vyznívá celkově optimisticky a odpovídá věku dítěte. Zároveň dokazuje i to, že dobře ovládá techniku malby vodovými barvami.

¹⁹ Obrázek č. 4a), viz. přílohy

Obrázek č. 4b)²⁰

Dne 27. 2. 2010 nakreslila na zadané téma „Začarovaná rodina“ celou rodinu začarovanou ve šneky. Využila celé plochy. Děj obrázku situuje doprostřed formátu k dolnímu okraji. Vnitřní prostor ohraničuje barevná duha. Jednotliví šneci jsou zobrazeni ve stejné velikosti a rovnoměrně rozmístěni po obou stranách vánočního stromku. V kresbě se uplatňuje antropomorfismus. Vánoční stromek je ožívován (oči, obočí, ústa, nos), též hlavy šneků. Nacházíme zde i zajímavé kontrasty např. vybarveného a nevybarveného prostoru (zelený stromek a modré pozadí oproti nevybarveným šnekům a bezprostřednímu okolí stromku), použití teplých a studených barev (modré pozadí a zelený stromek oproti červené, žluté a hnědé duze). Zvolila pastelové barvy a v kresbě je použila poměrně vyváženě. Zelenou, hnědou, žlutou, modrou, červenou, ale i černou a fialovou. Barevně se jí podařilo zdařile propojit atmosféru studené zimy s atmosférou radostných Vánoc. Kresebné linie jsou vedeny lehce, svižně, kratšími i delšími tahy, místy napojovány. Výrazná vnější obrysová linie se uplatňuje u vánočního stromku a při zvýraznění detailů (očí, úst a nosu). Nevybarvené šnečí ulity odráží vospělost jemné motoriky. Denisa už dobře zvládá krouživé pohyby zápěstím. Metodou rozhovoru bylo zjištěno, že stromeček symbolizuje Vánoce a šneci jednotlivé členy rodiny. Kresba odpovídá věku dítěte.

Nikolas, 6 let a 1 měsíc

Do mateřské školy přichází pravidelně v 6:45. Pozdraví nahlas, rozhlédne se a jde. Vždy sebou nosí CD např. „Garfilda“ (mluvící kocour), které se dožaduje pustit. U stolečku neustále povídá, kam půjde odpoledne např. „Půjdu na výlet, hledat poklad.“ Hraje hry na počítači, např. hra nasazování správné velikosti bot. Na chvíli si odběhne zahrát s kamarády fotbal a zase se vrátí k počítači. Často ho bolí břicho, až z toho někdy i usne. Rád skládá puzzle. Většinu dnů sedává sám v koutu a hraje si. Před odchodem na dopolední vycházku si v šatně hraje s tkaničkami nebo někomu něco bere či bije. Je dobrosrdečný, rád často nosí dětem do mateřské školy dárky nebo sladkosti. Může to být i úplatek za kamarádství. Cíleně vyhledá kamaráda, kterému následně ublíží. Všeho se bojí, nic nechce dělat sám. Je stále ustrašený. Matka pracuje v bance. Otec je vedoucí na stavbě. Má sestru Natálii, která je o dva roky mladší. Matka žije sama, charakterizovala bych ji jako hodnou, tolerantní, obětavou, pečlivou, pracovitou, trpělivou, podnikavou, náročnou, netvořivou, nepřístupná kritice. Otec

²⁰ Obrázek č. 4b), viz. přílohy

má přítelkyni „tetu.“ a s Nikolasem se navštěvují jen o prázdninách. První chůze v roce a jednom měsíci.

Přehled o individuálním rozvoji Nikolase

Poznatky o Nikolasovi jsem začala zaznamenávat pro svou bakalářskou práci od jeho 4 let a 4 měsíců. Záznamy jsou z pozorování v mateřské škole, kterou navštěvoval a z rozhovoru s Nikolasem a jeho maminkou.

1) Motorika

V září 2009 má problémy v pohybových úkonech i orientaci v prostoru. Od prosince 2009 pohybové úkony, koordinaci i orientaci zvládá s maximálním úsilím. Od března 2010 má občasné problémy v pohybových úkonech i orientaci. Od května 2010 už pohyby koordinuje bez zvláštního úsilí, jen občas se špatně orientuje. Od září 2010 se pohybuje bezpečně a dokáže pohyb sladit s rytmem.

V září 2009 je neobratný při zacházení s běžnými předměty. Od listopadu 2009 zacházení s běžnými předměty mu činní občas potíže. Od února 2010 přetrvávají problémy při manipulaci s drobnějšími předměty. Od září 2010 je v manipulaci zručný, koordinace oka a ruky je téměř dokonalá.

V září 2009 je nesamostatný, sebeobslužné úkony nezvládá. Od října 2009 zvládá jen některé jednoduché úkony, většinou potřebuje dopomoc. Od ledna 2010 je schopný se obsloužit, někdy potřebuje radu či dopomoc. Od března 2010 zvládá všechny úkony samostatně, jen občas se mu něco nepodaří. Od června 2010 je v sebeobsluze spolehlivě samostatný.

Od září 2009 drží tužku nesprávně v dlani. Od října 2009 drží tužku nesprávně, čtyřmi prsty, křečovitě. Od ledna 2010 drží tužku správně, třemi prsty, ale křečovitě. Od září 2010 ji začal držet správně a uvolněně.

2) Řeč

V září 2009 rozumí základním slovům a běžným výrazům. Od ledna 2010 si osvojuje nová slova, neustále se ptá: co to je? Od dubna 2010 si aktivně rozšiřuje slovník, ptá se na slova, kterým nerozumí. Od června 2010 zná běžná slova a pojmy, má rozvinutý slovník, zejména pasivní. Od listopadu 2010 má poměrně bohatou i aktivní slovní zásobu.

Od září 2009 vyslovuje špatně většinu hlásek. Od února přetrvává nesprávná výslovnost některých hlásek nebo slov. Od května 2009 vyslovuje téměř bezchybně, má

problémy v artikulaci těžkých slov. Od září 2010 vyslovuje i slova artikulačně obtížná. Od listopadu 2010 má bezchybnou výslovnost, mluví jasně a zřetelně.

V září 2009 je řeč značně agramatická. Od listopadu 2009 často dělá chyby ve většině mluvnických kategoriích. Od března 2010 chybí v některých mluvnických kategoriích. Od října 2010 mluví převážně gramaticky správně. Od ledna 2011 je řeč gramaticky bezchybná.

V září 2009 se vyjadřuje převážně neverbálně. Od října 2009 se vyjadřuje v jednoduchých větách. Od prosince 2009 se vyjadřuje ve větách, které mají již více slov. Od dubna 2010 se vyjadřuje v jednoduchých souvětích. Od prosince 2010 používá poměrně složitá souvětí.

Od září 2009 pouze sděluje, převážně neverbálně. Od listopadu 2009 převážně sděluje, spíše verbálně, o příjem informací nemá zájem. Od dubna 2010 se snaží o dialog. Od června 2010 je schopný vést jednoduchý dialog, ale má občas problémy. Od října 2010 si ve vedení dialogu počíná zdařile.

3) Vnímání, pozornost a soustředění

Od září 2009 vnímá bezděčně bez záměru. Od října 2009 počíná vnímat zaměřeněji, vnímání je globální. Od března 2010 vnímá soustředěněji, zaměřuje se na dominantní znaky. Od května 2010 analyzuje vjemy, eviduje i vedlejší znaky, postřehne změnu. Od září 2010 vnímá relativně diferencovaně.

V září 2009 je často roztržitý, nesoustředí se ani krátkodobě. Od listopadu 2009 se soustředí krátkodobě, ale snadno ho vyruší vedlejší podněty. Od února 2010 se soustředí déle, pozornost přesouvá k novým činnostem. Od května 2010 se dokáže soustředěně zabývat činnostmi, které ho zajímají. Od listopadu 2010 se dovede záměrně soustředit i na ty činnosti, které nemusejí být pro něho atraktivní.

V září 2009 není schopný záměrně se soustředit, činnost nedokončuje. Od listopadu 2009 je nesoustředěný, ale na dopomoc dospělého počíná reagovat. Od ledna 2010 se soustředí jen chvilkově, u činnosti vydrží jen s pomocí dospělého. Od března 2010 se soustředí na činnost, pro její dokončení potřebuje povzbuzování. Od září 2010 dovede samostatně vyvinout volní úsilí a činnost dokončit.

4) Paměť a učení

V září 2009 zná hlavní části těla, dovede je ukázat, ale neumí je pojmenovat. Od února 2010 hlavní části těla pojmenuje, ale často chybí. Od dubna 2010 umí pojmenovat hlavní

části, i detaily hlavy a obličeje. Od září 2010 umí pojmenovat i dílčí části těla i další detaily na celém těle. Od dubna 2011 zná i některé vnitřní orgány a jejich základní funkce.

V září 2009 si nedovede zapamatovat. Od listopadu 2009 si zapamatuje, ale zkušenost si samostatně nevybaví. Od dubna 2010 si pamatuje zkušenosti, které si vybaví, ale reprodukuje nepřesně a útkovitě. Od září 2010 si pamatuje vše včetně detailů a reprodukuje přesně. Od prosince 2010 si dokáže pamatovat úmyslně a záměrně využívá paměť k učení.

V září 2009 začíná rozlišovat podstatné znaky a vlastnosti předmětů s obtížemi. Od ledna 2010 rozlišuje charakteristické rysy předmětů a jevů, ale často chybuje. Od května 2010 zpravidla rozlišuje podstatné znaky předmětů, podobnost a rozdíl. Od září 2010 bezpečně rozlišuje znaky, spolehlivě odhaduje podobnost a rozdíl.

V září 2009 matematickým pojmům nerozumí. Od prosince 2009 se začíná orientovat v matematických pojmech s pomocí dospělého. Od března 2010 chápe některé pojmy jako tvar či rozměr, ale sám je neužije. Od června 2010 rozumí základním pojmům, ale v jejich užití chybuje. Od prosince 2010 rozumí bezpečně základním pojmům a zpravidla jich užívá správně.

V září 2009 nedokáže třídít a seskupovat předměty podle určitého pravidla. Od října 2009 se pokouší třídít a uspořádávat předměty s pomocí dospělého. Od února 2010 sám třídí a seskupuje s maximálním úsilím a často chybuje. Od března 2010 při třídění či uspořádávání předmětů chybuje jen občas. Od září 2010 porovnává, třídí a uspořádává předměty zpravidla bezchybně.

V září 2009 nepoužívá číselných pojmů. Od listopadu 2009 začíná užívat číslovek. Od února 2010 počíná vytvářet číselnou řadu, ale chybuje. Od dubna 2010 umí počítat po jedné a zvládá jednoduchou číselnou řadu. Od září 2010 má vytvořený model čísla.

V září 2009 nechápe časoprostorové pojmy, orientuje se výhradně intuitivně. Od ledna 2010 začíná rozumět některým pojmům, rozlišuje části dne. Od dubna 2010 chápe základní časové pojmy a údaje, orientuje se v prostoru. Od září 2010 zvládá základní orientaci v prostoru a čase bez vážnějších obtíží. Od října 2010 se orientuje také v ploše, rozlišuje vpravo – vlevo.

5) Tvořivost a grafické dovednosti

Od září 2009 v činnostech jen napodobuje, bez vlastní oředitelství a fantazie. Od prosince 2009 v činnostech převládá nápodoba nad tvořivostí. Od února 2010 zkouší projevat osobitou představu i fantazii. Od dubna 2010 se snaží uplatňovat tvořivost i fantazii. Od října 2010 už je tvořivý, nápaditý, vynalézavý a iniciativní.

V září 2009 se pokouší spontánně zobrazit jednoduché grafické znaky a tvary. Od prosince 2009 se snaží napodobit základní geometrické tvary ale s obtížemi. Od října 2010 dokáže napodobit základní geometrické tvary, ale s obtížemi. Od března 2010 dokáže napodobit základní geometrické tvary. Od září 2010 nakreslí základní geometrické tvary i na základě slovní instrukce.

V září 2009 svůj výtvar nepojmenovává. Od ledna 2010 už svůj hotový výtvar pojmenuje. Od března 2010 pojmenovává svůj výtvar už v průběhu kreslení. Od května 2010 od počátku kreslí s určitým záměrem, ale často jej mění. Od září 2010 bezpečně ví, co kreslí, a záměr dodrží.

V září 2009 počíná kreslit lidskou postavu ve tvaru hlavonožce. Od října 2009 hlavonožce doplňuje končetinami a detaily. Od ledna 2010 má postava všechny základní části těla, je ztvárněna jednou čarou. Od března 2010 má postava i další části těla i detaily a kresba je dvojrozměrná.

6) Respektování pravidel a způsobilost plnit zadané úkoly

V září 2009 chápe pouze jednoduchá pravidla, není však schopný se jimi řídit. Od listopadu 2009 se snaží chápat a dodržovat složitější pravidla, ne vždy se to daří. Od dubna 2010 je schopný pochopit pravidla i jejich smysl, snaží se jimi řídit. Od září 2010 pravidlům rozumí a zpravidlaje dokáže přijmout.

Od září 2009 dokáže se řídit pokyny v počátku činnosti, ale v průběhu ji zase opustí. Od ledna 2010 dodrží jednoduché pokyny a vykoná požadované činnosti. Od září 2010 je schopný sledovat složitější pokyny a splnit více instrukcí. Od prosince 2010 dovede postupovat podle pokynů, které byly zadány dříve.

V září 2009 společenská pravidla nechápe a nepřijímá. Od listopadu se snaží pochopit pravidla, s jejich uplatňováním má problémy. Od ledna 2010 chápe pravidla, ale k jejich dodržování potřebuje pobídku. Od dubna 2010 rozumí společenským pravidlům a snaží se jimi řídit. Od září 2010 společenská pravidla v zásadě dodržuje.

7) Sebeuvědomění a schopnost sebeovládání

V září 2009 se sám nedokáže ovládnout a řídit své chování. Od října 2009 začíná reagovat přiměřeně situaci. Od ledna 2010 se pokouší ovládnout, ale často se mu to nedaří. Od února 2010 opět nedokáže ovládnout své chování. Od května 2010 reaguje zpravidla adekvátně, ale někdy situaci nezvládne. Od září 2010 je schopný kontrolovat své city a záměrně řídit své chování.

V září 2009 neví, co chce, nemá svůj názor. Od listopadu 2009 stále není schopný utvořit si svůj názor, neuvědomuje si, co chce. Od března 2010 se pokouší rozpoznat svá přání a vytváří si vlastní názor. Od června 2010 dokáže zpravidla rozpoznat svá přání, má svůj názor. Od září 2010 ve většině situací ví bezpečně, co chce a svůj názor umí projevit.

8) City a jejich projevy

V září 2009 reaguje necitlivě občas, cítí-li se ohrožen, unaven či vyveden z míry. Od listopadu 2009 se projevuje necitlivě, není schopný soucítit. Od května 2010 jsou projevy necitlivosti méně časté. Od června 2010 je schopen soucítit, výjimečně reaguje necitlivě, např. v obraně. Od září 2010 se chová většinou citlivě a ohleduplně.

9) Dorozumívání a navazování kontaktů

V září 2009 hledá své místo ve skupině a postupně se začleňuje. Od října 2009 do skupiny již patří, má v ní jistou pozici, ale stále izolovanou. Od prosince 2009 upevňuje svou pozici i roli ve skupině a začíná spolupracovat. Od února 2010 není součástí skupiny, je stranou. Od června 2010 je členem skupiny, má v ní své místo a dokáže ho obhájit.

V září 2009 není schopný vyjednávat. Od ledna 2010 vyjednává se značnými obtížemi. Od dubna 2010 začíná vyjednávat, ale dohoda je stále obtížná. Od června 2010 vyjednávání není vždy bez problémů, ale dohoda je možná. Od září 2010 vyjednává bez problémů, uzavírá dohody a kompromisy.

9a) Navazování kontaktů s dospělými

Od září 2009 se snaží navázat kontakt, začíná komunikovat. Od listopadu 2009 se snaží komunikovat a často si vynucuje pozornost. Od února 2010 si zachovává odstup. Od května 2010 komunikuje s dospělým celkem bez obtíží, občas situaci neodhadne. Od září 2010 komunikuje s dospělým adekvátně, je přiměřeně aktivní.

9b) Navazování kontaktů s vrstevníky

Od září 2009 má zájem, zkouší navazovat kontakty, ale příliš se mu to nedaří. Od listopadu 2009 zkouší komunikovat, komunikace mu nedělá obtíže. Od února 2010 nemá zájem o kontakty, nekomunikuje. Od dubna 2010 komunikuje vcelku bez problémů, jsou-li naplněna jeho očekávání. Od září 2010 komunikuje adekvátně, je aktivní.

10) Adaptabilita, sociabilita a sociální informovanost

V září 2009 mu činí obtíže spolupracovat s druhým dítětem, potřebuje pomoc. Od listopadu 2009 zkouší spolupracovat sám, spolupráce nemá dlouhého trvání. V únoru 2010 nechce spolupracovat. Od května 2010 začíná spolupracovat sám, snaží se být druhému dítěti partnerem. Od června 2010 spolupracuje dobře, dokáže společnou hru rozvíjet a obohacovat.

V září 2009 má pouze útržkovité a velmi elementární poznatky. Od prosince 2009 poznatky začínají být uspořádané. Od dubna 2010 má elementární poznatkovou základnu o bezprostředním okolí. Od června 2010 mu poznatky umožňují bezpečně se orientovat v běžném životě. Od listopadu 2010 má povědomí o širším okolí, o světě, vývoji a změnách.

V září 2009 mu dělá značné problémy vyrovnat se se změnou. Od listopadu 2009 změny a nové situace zvládá, většinou však za pomoci dospělého. Od ledna 2010 se nedovede přizpůsobit změnám. Od března 2010 se dovede navenek přizpůsobit, ale vnitřně změnu nepřijme. Od června 2010 je adaptabilní, dokáže se přizpůsobit.

Obrázek č. 5a)²¹

Dne 4. 2. 2009 nakreslil na zadané téma „Začarovaná rodina“ šneka a hada. Rovnoměrně zaplňuje celou plochu. Zvířata jsou umístěna v pásu nad sebou. Dominantní šnek je zobrazen ve větší velikosti a veselejšími barvami než had. Vzniklý prostor mezi zvířaty je vyplněn několika modrými čarami. Kombinuje vícepohledovost. Had je zachycen z výšky, tělo šneka z profilu, ale hlavně zepředu. Používá pastelové barvy (hnědou, červenou, modrou, zelenou a černou). Vhodnou kontrastní volbou barev zdařile vystihuje zvířata. V kresbě zobrazuje i detaily (oči, ústa, tváře), které zdůrazňuje barvou a výrazně silnou linií. Uplatňuje se dvojitá linie, čáry jsou vedeny energickými tahy. Z obrázku je patrná dynamika. Zvířata jsou zachycena v pohybu. Pohyb šneka naznačuje rozepjaté ruce a nadzvednuté tělo. Had je nakreslen krátkými, napojovanými, ostrými tahy. Kresba odpovídá věku dítěte. Námět ze zvířecího světa napovídá, že Nikolas má zájem o les a rád ho i navštěvuje. Metodou rozhovoru bylo zjištěno, že matku začaroval ve šneka a otce v hada.

Obrázek č. 5b)²²

Dne 25. 1. 2009 Na zadané téma „Začaruj sám sebe ve zvíře“ nakreslil „Dubínka.“ Prostor zobrazuje pásy oblohy a země. Dolní pás ještě zvýrazňuje zeleným

²¹ Obrázek č. 5a), viz. přílohy

²² Obrázek č. 5b), viz. přílohy

pruhem s kratšími svislými liniemi žluté barvy. Postava je statická, obsahuje základní části těla. Ty, které považuje chlapec za důležité, vybarvuje (nohy, ruce, obličej, chodidlo). V kresbě zobrazuje také detaily (prsty na ruku, oči, ústa, nos). Linie jsou vedeny dvojitě, energicky, jedním tahem. Nikolase velmi zaujal dubový list,. Snaží se vyjádřit pomocí silných a slabých linií žilnatinu listu. Používá vymezenou škálu barev (hnědou, žlutou, zelenou, modrou a černou). Kresba odpovídá věku dítěte. Metodou rozhovoru bylo zjištěno, že rád chodí do lesa a sleduje pohádku o „Dubínkovi“ v televizním pořadu „Kouzelná školka.“

5.4 Závěr výzkumného pozorování a vlastní návrhy řešení

Závěrem vlastního výzkumného šetření bych ráda shrnula výsledky svého pozorování. Z výše uvedeného kazuistického výzkumu vyplývá, že rozvod je mimořádně složitá, stresující a psychicky náročná záležitost, která zasahuje nejen oba rozvádějící se rodiče, ale hlavně jejich děti. U každého dítěte se projevují následky rozvodu různě. Záleží na vrozených dispozicích, na prostředí ve kterém se nachází a na vzájemných vztazích rodičů po rozvodu.

Problémy jsou pro ně větší než pro dospělé, více je prožívají a pokud nejsou dořešeny, nedokáží se plně věnovat jiné činnosti. Pokud přetrvává v rodině trvalé napětí, děti jsou stále vystaveny citové deprivaci. Svůj žal, bolest a vztek nevyjadřují slovně, nýbrž labilním chováním. Může docházet k projevům zvýšené agresivity, například vůči spolužákům, anebo naopak k uzavření se sama do sebe.

U zkoumaného vzorku dětí jsem vypožadovala projevy citové deprivace. Každý z nich reagoval na rozvod svých rodičů jinak. U Michala se potvrdila rozdílnost chování doma a mezi spolužáky. Na Žanetě byly patrné stavy úzkosti, které vyústovaly k vsugesci zdravotních potíží, což se též projevilo na časté absenci v mateřské škole. Jakub projevoval výraznou slovní agresivitu vůči spolužákům a svou výstředností se snažil upoutat pozornost okolí. Naopak Denisa vycházela s ostatními dětmi kamarádsky, ovšem vůči paním učitelkám se chovala velice vzdorovitě. Stejně jako u Žanety se u ní vyskytovala častá absence z důvodu nemoci. U Nikolase došlo během výzkumu k výrazné změně chování, což vedlo k náhlému zvýšení jeho agresivity a snahou o upoutání pozornosti. I zde jsem zaznamenala časté zdravotní obtíže.

Dále bych ráda vyjádřila vlastní návrhy, jak k dětem z rozvedených rodin přistupovat z pohledu učitelky v mateřské škole. Jak s nimi pracovat a dát jim tak možnost plnohodnotného sociálního zařazení v kolektivu. Je třeba těmto dětem dát více prostoru pro

vyjádření emocí a dávat jim dostatek podnětů k rozvoji svých schopností. Pedagog je pro děti identifikačním vzorem, se kterým se mohou a nemusí ztotožňovat. Učitelka jako žena udává identifikační vzor chování ženy. Vzorek muže se ovšem v řadách pedagogů v mateřských školách vyskytuje jen velice zřídka. Proto si myslím, že zvýšení jejich počtu by vedlo ke zkvalitnění výchovy. Dalším důležitým faktorem zkvalitnění a zpestření výchovy předškolní mládeže je u dětí rozvíjet všeobecné zájmy, například o přírodu, o hru na nástroj, o pohybové či výtvarné aktivity.

6. ZÁVĚR

Absence jednoho či druhého rodiče znamená narušení tradičního vzorce rodiny, což má na vývoj dítěte zásadní vliv. Dítě se musí s touto skutečností nějakým způsobem vyrovnat. Záleží na individuálním charakteru, prostředí, vztahovém zázemí a dalších aspektech, které ovlivňují intenzitu vnímání a dopady následků rozpadu rodiny. Ztráta rodiče nebo jeho nepřítomnost ať už z jakéhokoliv důvodu je určitý abnormální stav, který dítě musí nějakým způsobem vstřebat. Dítě vyrůstající bez rodiče, nejen že trpí ztrátou blízkého člověka, ale zároveň ztrácí identifikační vzor chování, který by mu měl být alespoň částečně nahrazen.

Rozpad partnerského soužití rodičů obvykle vyústí v rozvod. To je sice formální zánik manželského vztahu, nikoli však rodičovského. Rozvod rodičů přináší mnoho obtíží do vztahů s dětmi. Nejdůležitější je vzájemná dohoda, pochopení a tolerance. Pokud přetrvává napětí mezi bývalými partnery i po rozvodu, dochází často ke vzájemnému osočování a vzniku celé řady konfliktů, které samozřejmě dítě velice intenzivně vnímá. Rodiče tak mnohdy ač neúmyslně nutí dítě, aby si takřkajíc vybralo mezi nimi samotnými, koho má raději. V drtivé většině má blíže k tomu z rodičů, se kterým žije ve společné domácnosti.

Pokud si rodič nenajde nového partnera, který by suploval roli toho scházejícího, přebírá tento úlohu matky i otce zároveň. Tímto je ovšem narušen i vzor vnímání základních mezilidských vztahů. Děti z rozvedených rodin do budoucna jen těžko chápou, v čem tkví zákonitosti rodinného soužití a mívají pak i problém s jejich respektováním při budování vlastní rodiny. Nejčastěji se u nich projevují potíže s navazováním či dlouhodobějším udržováním spokojených partnerských vztahů. Z domova je zvyklý na uplatňování jedné rodičovské autority nikoli přijímání rozhodnutí na základě dohody. Z toho vyplývá, že daný jedinec může mít v budoucnosti problémy s prosazováním svých rozhodnutí v interpersonální komunikaci.

7. SEZNAM POUŽITÉ A CITOVANÉ LITERATURY

7.1 Monografie

1. BOUDON, R., BESNARD, P., CHERKAOUI, M., LÉCUYER, B. P. Sociologický slovník, (z originálu přeložil JOCHMANN, V.). Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. 256 s. ISBN 80-244-0735-3.
2. BUCHTELOVÁ, R. a kol. Nový akademický slovník cizích slov. Vyd.1 Praha: Academia, 2009. 880 s. ISBN 80-200-1415-3.
3. DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z., a kol. Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. Praha: Grada Publishing, 1995. 245 s. ISBN 80-7169-19-25.
4. GOODY, J. Proměny rodiny v evropské historii (z anglického originálu přeložila Diestlerová, P.). Vyd. 1. Praha: Lidové noviny, 2006. 232 s. ISBN 80-7106-396-7.
5. HARTL, P., HARTLOVÁ, H. Psychologický slovník. Praha: Portál, 2000. 774 s. ISBN 80-7178-303-X.
6. HOLEČEK, V., MIŇHOVÁ, J., PRUNNER, P. Psychologie pro právníky. Praha: Portál, 2007. 205 s. ISBN 80-7380-065-9.
7. HORSKÁ, P., KUČERA, M., MAUER, E., STLOUKAL, M. Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha: Panorama, 1990. 480 s. ISBN 80-7038-011-X.
8. JANDOUREK, J. Sociologický slovník. Praha: Portál, 2007. 288 s. ISBN 80-7367-269-3.
9. JANDOUREK, J. Průvodce sociologií. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2008. 208 s. ISBN 80-247-2397-6.
10. LOVASOVÁ, L. Rodinné vztahy. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 32 s. ISBN 80-86991-66-0.

11. MATĚJČEK, Z. Rodiče a děti. Vyd. 2. Praha: Avicenum, 1989. 335 s.
12. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. Jak a proč nás trápí děti. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 1997. 192 s. ISBN 80-7169-587-4.
13. MATĚJČEK, Z. Dítě a rodina v psychologickém poradenství. Praha: SPN, 1992. 223 s. ISBN 80-04-25236-2.
14. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, J. Krizové situace v rodině očima dítěte. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2002. 128 s. ISBN 80-247-0332-7.
15. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. Přestali jste být manželi, ale zůstáváte rodiči. Praha: H a H, 1992. 16 s. ISBN 80-85467-53-4.
16. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. Nevlastní rodiče a nevlastní děti. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 1999. 144 s. ISBN 80-7169-897-0.
17. MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Vyd. 3. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-199.
18. MARHOUNOVÁ, J. Od osamění k nové rodině. Praha: SPN, 1988. 123 s.
19. MÁROVÁ, Z., Matějček, Z., Radvanová, S. Výchova dětí v neúplné rodině. Praha: SPN, 1975. 113 s.
20. MÁCHOVÁ, J. Duševní hygiena rodinného života. Praha: Avicenum, 1974. 199s.
21. MÁCHOVÁ, J. Spor o rodinu. Praha: Mladá fronta, 1970. 133s.
22. MOŽNÝ, I. Moderní rodina – mýty a skutečnosti. Brno: Blok, 1990. 184 s. ISBN 80-7029-018-8.

23. MOŽNÝ, I. Rodina a společnost. Praha: SLON, 2006. 312 s. ISBN 80-86429-58-X.
24. MÜHLPACHR, P. Sociopatologie. Vyd. 1. Brno: MU, 2008. 196 s. ISBN 80-210-4550-7.
25. PÖTHE, P. Dítě v ohrožení. Vyd. 1. Praha: G plus G, 1996. 144 s. ISBN 80-901896-5-2.
26. POUPĚTOVÁ, Š. Netrapte se po rozvodu. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2009. 176 s. ISBN 80-247-2046-3.
27. PREKOPOVÁ, J., SCHWEIZEROVÁ, Ch. Děti jsou hosté, kteří hledají cestu, (z německého originálu přeložila LIŠKOVÁ, K.). Vyd. 4. Praha: Portál, 2003. 156 s. ISBN 80-7178-854-6.
28. ROGGE, J-U. Dětské strachy a úzkosti, (z německého originálu přeložila Vrátílová, J.). Vyd. 1. Praha: Portál, 1999. 216 s. ISBN 80-7178-237-8.
29. ŘÍČAN, P., KREJČÍŘOVÁ, D. a kol. Dětská klinická psychologie. Vyd. 4. přepracované. Praha: Grada Publishing, 2009. 604 s. ISBN 80-247-1049-8.
30. SMITH, H. Děti a rozvod, (z anglického originálu: „Children, feeling and divorce,“ přeložila Loupová, H.). Vyd. 1. Praha: Portál, 2004. 184 s. ISBN 80-7178-906-2.
31. SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001. 176 s. ISBN 80-7178-559-8.
32. STRAŠÍKOVÁ, B. V roli rodičů a prarodičů. Praha: UK, Karolinum, 2004. 58 s. ISBN 80-246-0848-0.
33. SVOBODA, M., KREJČEŘOVÁ, D., VÁGNEROVÁ, M. Psychodiagnostika dětí a dospívajících. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001. 792 s. ISBN 80-7178-545-8.
34. VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání. Praha: UK, Karolinum, 2008. 435 s. ISBN 80-246-0956-0.

35. VODNRUŠKA, V. Život ve staletích 12. Století. Lexikon historie. Vyd. 1. Brno: MOBA, 2009. 130 s. ISBN 80-243-3477-6.
36. ZELINKOVÁ, O. Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. 208 s. ISBN 80-7367-326-0.

7.2 Internetové zdroje

1. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Rodina>
2. http://business.center.cz/business/pravo/zakony/trestni_zakon/cast1h8.aspx
3. http://www.stejnarodina.cz/index.php?item=ochrana_ditete
4. <http://czso.cz/csu/csu.nsf/informace/oby03141111.xls>
5. http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/podil_deti_narozenych_mimo_manzelstvi_v_letech_1950-2009

8. SEZNAM PŘÍLOH

- Tabulka rozvodovosti a natality v ČR v letech 2009 a 2010
- Graf podílu narozených mimo manželství 1950 – 2009
- Obrázky dětí:
 - obrázek 1a
 - obrázek 1b
 - obrázek 2a
 - obrázek 2b
 - obrázek 3a
 - obrázek 4a
 - obrázek 4b
 - obrázek 5a
 - obrázek 5b

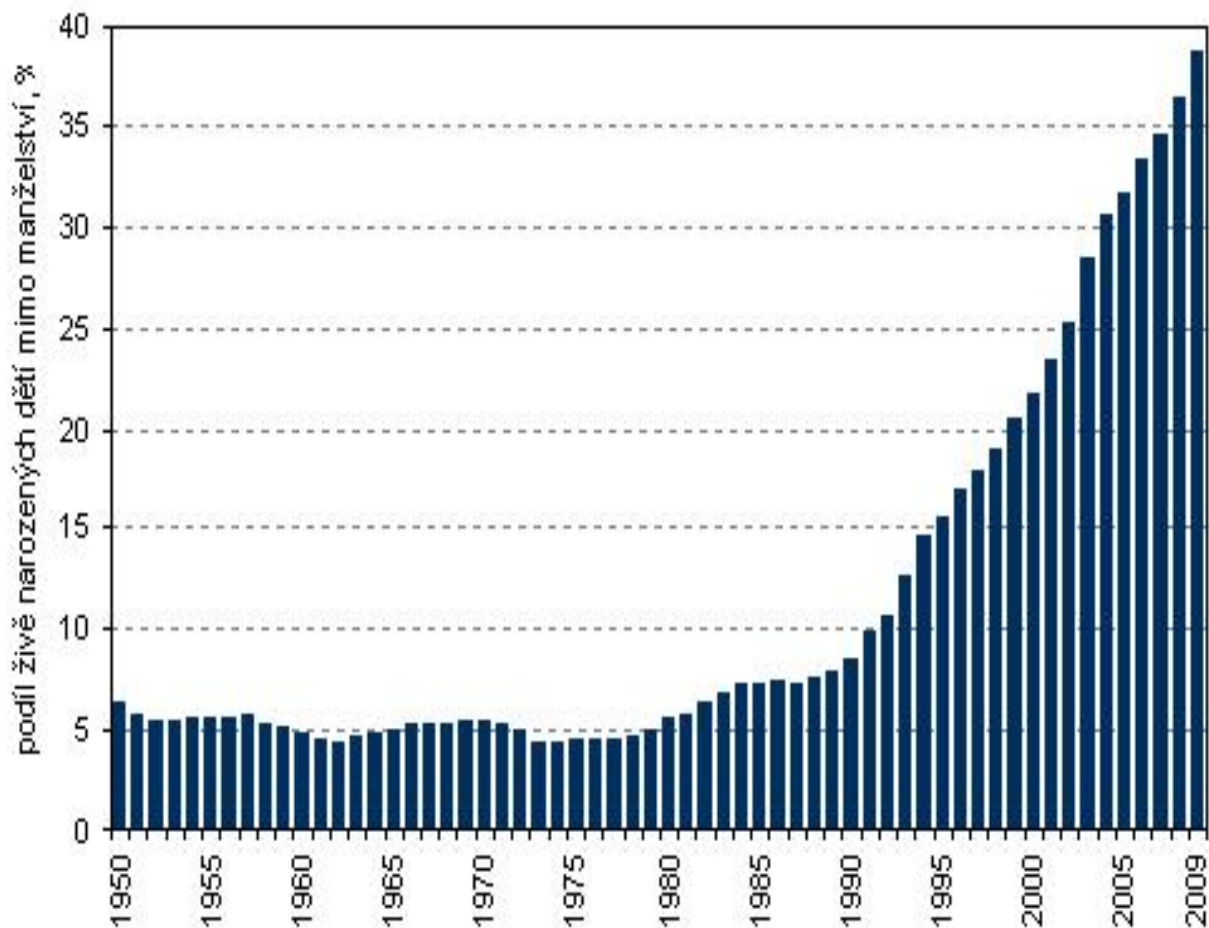
PŘÍLOHY

Tabulka rozvodovosti a natality v ČR

Ukazatel	2009	2010
Rozvody	29 133	30 783
Živě narození	118 348	117 153
Z toho mimo manželství	45 954	47 164

Zdroj: <http://czso.cz/csu/csu.nsf/informace/oby03141111.xls>

Podíl dětí narozených mimo manželství v letech 1950-2009

Zdroj: [http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/podil deti narozenyh mimo manzelstvi v letech 1950-2009](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/podil_deti_narozenyh_mimo_manzelstvi_v letech_1950-2009)

Obrázek č. 1a)

Obrázek č. 1b)

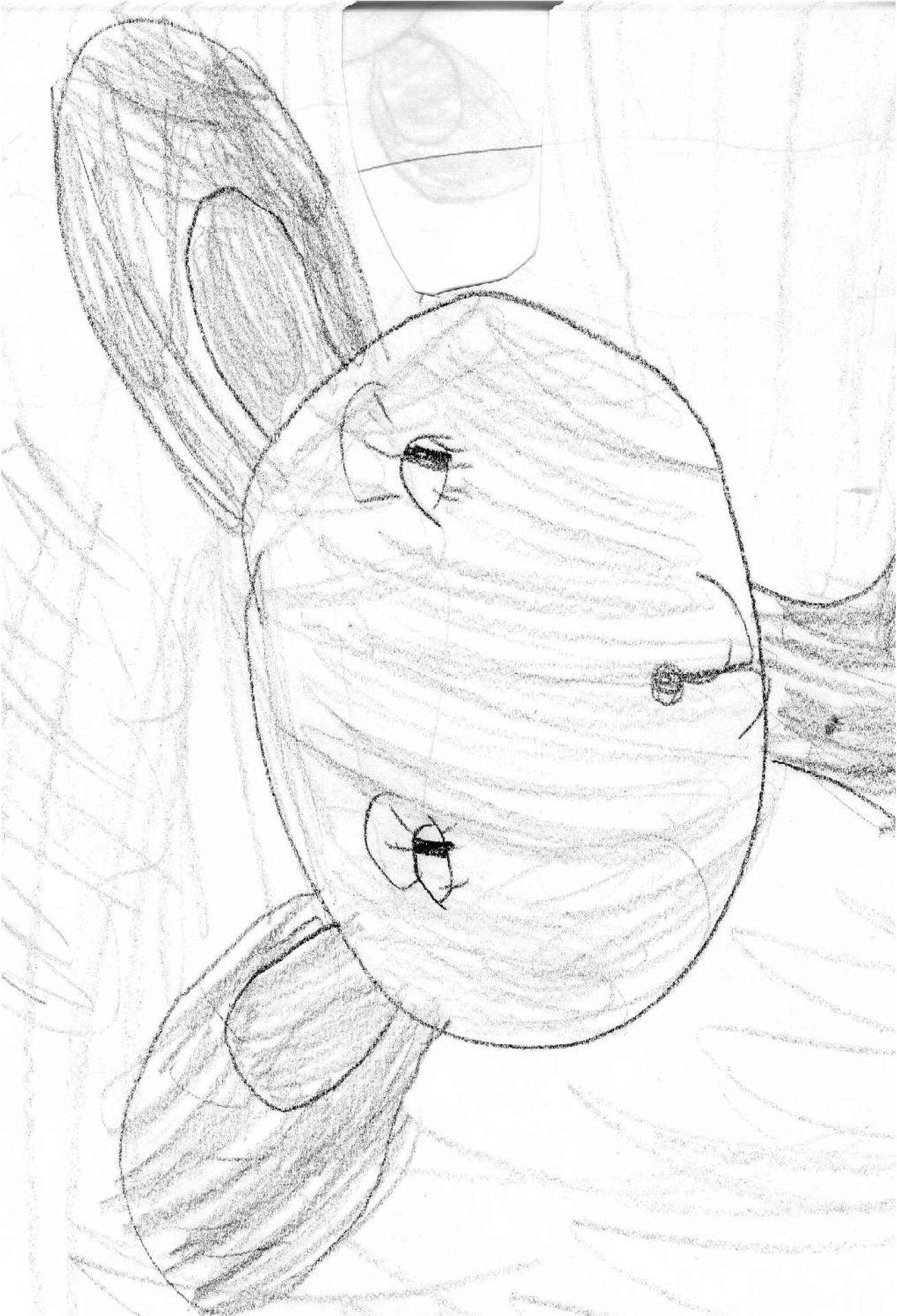
Obrázek č. 2a)

Obrázek č. 2b)

Obrázek č. 3a)

Obrázek č. 3a)

Obrázek č. 4a)

Obrázek č. 4b)

Obrázek č. 5a)

Obrázek č. 5b)

